

KUMLANDER - FREEMAN: SEMINARIEMINNEN.

SEMINARIEMINNEN

ANTECKNINGAR OCH STUDIER

AV

INGEBORG KUMLANDER

OCH

LARS FREEMAN

82

STOCKHOLM 1952

Expedieras från Föreningen för svensk undervisningshistoria: Drottninggatan 108

PRIS 8 KRONOR

UPPSALA UNIVERSITETSBIBLIOTEK

16000 001165066

Em-c:k
(p)

UPPSALA UNIVERSITET
PEDAGOGISKA INSTITUTIONEN
BIBLIOTEKET

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
BOKSERIE GRUNDAD AV B. RUD. HALL OCH UTGIVEN AV
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
ARG. XXX 1950
VOL. 82 UNDER REDAKTION AV ALBERT WIBERG

SEMINARIEMINNEN

ANTECKNINGAR OCH STUDIER

AV
INGEBORG KUMLANDER
OCH
LARS FREEMAN

Makuleras

UPPSALA UNIVERSITET
Pedagogiska Institutionen
Biblioteket
Signum *E00-C1K(P)Ex 1*

STOCKHOLM 1952

Institutionen för Pedagogik
Uppsala Universitet

FÖRORD.

De två bidragen i denna volym ha sammanfattats under samlings titeln seminarieminnen, ehuru i båda fallen en del berättigade invändningar mot en dylik anordning kunna resas. I fråga om fru Ingeborg Kumlanders bidrag är det egentligen icke fråga om några minnen utan om stenografiska anteckningar från direktör Otto Salomons föreläsningar på Nääs slöjdlärarseminarium hösten 1903. Försvarbar blir dock titeln, när man nu efter nära ett halft sekel ser tillbaka på verksamheten på Nääs under Salomons senare år. De här publicerade anteckningarna bli då minnen i allra högsta grad. För de många gamla Nääsbesökare, som jag hoppas skola läsa dessa anteckningar, kommer nämligen framställningen utan tvivel att frammana seminarieminnena från framfarna oförglömliga dagar på Nääs, och åtskilliga av de problem och frågeställningar Salomon här behandlar med sina elever torde komma att framkalla ett igenkännandets leende hos minnesgoda nutida läsare.

Folkskolläraren Fil. lic. Lars Freemans bidrag är en undersökning rörande Chronsoughgestaltens genesis. Det syns mig dock som om de med stor skicklighet och med gott spårsinne framletade minnena från Göteborgs folkskoleseminarium spela en så stor roll för framställningen, att man icke gör våld på innehållet, då man för dem under samlingsrubriken seminarieminnen. I såväl de Kumlanderska anteckningarna som i den Freemanska undersökningen är seminariet, dess lärare och undervisning den avgörande och grundläggande faktorn. Detta innebär, att det är fråga om seminarieminnen i egentlig mening. — Till sist kan här tillfogas, att Freeman behandlat föreliggande ämne i ett radioföredrag hösten 1951 och att hans föredrag införts utan källhänvisningar i »Hörde Ni» nr 10 s. å. sid. 709—715.

Utgivaren.

OTTO SALOMON

Föreläsningar

i

Allmän Pedagogik

I.

Anteckningar av
INGEBORG KUMLANDER

INLEDNING.

Den ställning Otto Salomon intog i slutet av sitt liv var ganska enastående. Långt utom lärarkretsarna var han högt uppburen för sina insatser, systemstriderna från 1880- och 1890-talen hade bedarrat, Chronsoughstriden likaså, och bestående var det anseende Nääs åtnjöt såsom specialläroanstalt och som en lärarnas, särskilt folkskolans lärares, »folkhögskola». Även om slöjdlärarkurserna fortfarande var det centrala på Nääs, så hade programmet kraftigt vidgats och fortbildningskurser av de mest skilda slag beretts plats. En sak var i allt detta given och självklar: Nääs var Otto Salomon! Sällan eller aldrig har mannen betytt så mycket för verket som han.

Om Salomons pedagogiska åsikter vid denna tid äro vi väl under rättade. I ett flertal skrifter alltifrån 1870-talets mitt hade han framlagt dem. Särskilt de skrifter, som utkommo under Salomons senare år, uppvisa en mognad och måttfullhet, som ge dem aktualitet ännu den dag i dag är. Salomon var en svensk Pestalozzi i västgötamiljö.

Salomons stora anseende berodde givetvis icke bara på de stora ekonomiska resurser, som stodo honom till buds. Det berodde på hans personlighet och framför allt på hans undervisning. Denna var nämligen något för sin tid enastående, något som gjorde en kurs på Nääs till en upplevelse. Ännu kan man få höra gamla kursdeltagare på Nääs från Salomons tid med gripenhet berätta om vad det betytt för dem att från sina små och ofta trånga förhållanden någonstades i Sverige få komma till Nääs med dess vida pedagogiska horisonter.

Frågar man sig, *hur* Salomon undervisade, har det hittills varit mycket svårt att få något riktigt grepp om det ämnet. Genom Salomons av trycket utgivna skrifter får man icke något svar härpå, eftersom dessa äro väl genomarbetade framställningar, avsedda för den stora allmänheten. Av hans uttalanden får man dock klart, att han vid sin muntliga undervisning i hög grad uppskattade den s. k. sokratiska metoden med ömsesidiga frågor och svar, varigenom lärjungen så att säga av sig själv leddes fram till målet. Att Salomon själv använt denna metod framgår av samstämmiga uttalanden från kursdeltagare, men *hur* han i detalj gått till väga, därom har det varit svårt att få någon klar föreställning. Det är på denna punkt som Ingeborg Kumlanders anteckningar ge oss klarhet.

Läsåret 1903—1904 hölls på Nääs den första kursen i kvinnligt handarbete. Såsom lärarinna hade Salomon för kursen förvärvat frö-

ken Helga Fahnehjelm från Strängnäs, vilken genomgått kurs i handarbete hos Handarbetets vänner i Stockholm samt fått vidare utbildning hos Hulda Lundin.¹⁾ Kursen började den 25 nov. 1903 och pågick till den 22 december s. å. för att sedan fortsätta från den 5 jan. och pågå till den 1 februari 1904, då den avslutades. En del av deltagarna stannade på Nääs över julferierna såsom Salomons gäster.

Om kursens tillkomst erinrade Salomon sedermera,²⁾ att det visserligen icke var första gången undervisning i kvinnligt handarbete lämnades på Nääs. I den »Nääs arbetsskola för flickor», som Aug. Abrahamson upprättat på godset under 1870-talets förra hälft hade nämligen kvinnliga handarbeten jämte hushållslära haft en framträdande plats på läroplanen. Undervisningen hade nämligen bl. a. omfattat »kännedom om vävars uppsättande samt vävning av såväl enfärgade som randiga och rutiga tyger, spinning av ull och lin samt tillklippning och syning av kläder, strumpstickning m. m.». Denna arbetsskola för flickor upphörde emellertid med sin verksamhet 1888, då alla tillgängliga utrymmen måste tagas i anspråk för lärarutbildningen. När därför den första kursen i kvinnligt handarbete 1903 öppnades på Nääs, var det i själva verket en tidigare undervisningsform som återupptogs, ehuru det nu ej längre var fråga om undervisning för flickor utan för lärarinnor.

Om denna kurs och de framdeles anordnade kursernas syfte anförde Salomon, att de icke avsågo att på något sätt upptaga tävlan med de av Hulda Lundin i Stockholm och Maria Nordenfeldt i Göteborg ledda fullständiga lärarinnekurserna; de avsågo endast att ge »företrädesvis vid folk- och småskolor på landsbygden anställda lärarinnor tillfälle att på jämförelsevis kort tid erhålla kännedom om den pedagogiska handarbetsundervisningens grunder».

Till grund för kursens undervisning hade lagts den av Hulda Lundin utarbetade s. k. folkskolans metod dock med den ändringen, att alla förövningar uteslutits och att undervisningen bedrevs individuellt och icke som klassundervisning, detta i överensstämmelse med de på Nääs av Salomon städse hävdade principerna. Modellserien, som nära anslöt sig till den vid Göteborgs folkskolor tillämpade serien, omfattade: 1. tavelorkare, 2. sybehörspåse, 3. mudd, 4. syduk, 5. arbetsväska, 6. tumvante, 7. förkläde, 8. ljusstaksmatta, 9. rätstickad strumpa, 10. enkelt linne, 11. lappning på rutigt tyg, 12. lappning på vitt tyg,

¹⁾ Jfr notis i Svensk Lärartidning N:o 49 den 9/12 1903, sid. 955: »Aug. Abrahamsons stiftelse».

²⁾ August Abrahamsons stiftelse. Redogörelse för 1903, Göteborg 1904, sid. 27 ff.

13. bokmärke och 14. kalsonger. Sedan serien blivit genomgången, fingo kursdeltagarna övergå till klädsömnad och mönsterritning.

Deltagarna i den del av kursen, som berördes av de här publicerade föreläsningarna, voro 15, nämligen Ingeborg Berggren, småskollärarinna, Vallerstad, Ada Andersson, småskollärarinna, Bondstorp, Beda Pettersson, småskollärarinna, Hässleby, Vendela Leffler, småskollärarinna, Hjorted, Beda Carlsson, folkskollärarinna, Röra, Hildur Hansson, småskollärarinna, Lycke, Brita Johansson, småskollärarinna, Forshälla, Mathilda Johansson, småskollärarinna, Norum, Anna Peterson, småskollärarinna, Lyse, Ellen Rydberg, slöjdlärarinna, Kareby, Sigrid Olsson, småskollärarinna, St. Lundby, Elin Bodin, småskollärarinna, Botilsäter, Hildegard Pettersson, småskollärarinna, Grava, Lotten Törnelli, småskollärarinna, Väster Färnebo, Elin Jonsén, privatlärarinna, Boston U. S. A. I föreläsningarna deltog också deltagarna i den samtidigt pågående skolkökskursen. De voro Hertha Baeckström, folkskollärarinna från Stora Malm, Dagmar Skoog, biträdande lärarinna från Västra Frölunda, Ida Belfrage, slöjdlärarinna från Stenstorp, Jenny Tideman, skolkökslärarinna från Hallsberg samt Ruth Axelson och Emili Andersson, lärarinnor från Skallsjö. Med kännedom om deltagarnas namn kan man i huvudsak identifiera de namnförkortningar, som förekomma i de här följande föreläsningssanteckningarna.

Av föreläsningssanteckningarna var den en, nämligen fröken *Ingeborg Berggren* sedermera som gift *Ingeborg Kumlander*, som var driven stenograf enligt Arends system. Hon tog sig för att stenografera föreläsningarna, och hennes stenogram äro bevarade.³⁾ Det är alltså tack vare dessa som vi veta något om hur Salomon gick till väga vid sina sokratiska föreläsningar. — Det bör dock i detta sammanhang betonas, att även mycket skickliga stenografer ibland råka ut för felskrivningar, och då Otto Salomon icke genomläst och granskat utskriften, så bör man i tveksamma fall komma ihåg att det kanske helt enkelt är fråga om felskrivning, och att Salomon icke kan lastas därför! Större delen av föreläsningsserien är stenograferad. Här återges nu blott de 10 första föreläsningarna. Eventuellt kommer fortsättningen sedermera att tryckas.

I sin årsberättelse för 1903 redogör Salomon för de här återgivna

³⁾ Varje föreläsning inleddes med att någon av deltagarna fick referera föregående föreläsning eller diskussions innehåll — en mycket fruktad uppgift! Referenten uttogs genom lottning. Efter referatet hölls kritik. Dessa referat och vad därmed hörde samman, har här i de Kumlanderska anteckningarna uteslutits. Orsaken till att en del av föreläsningarna äro ganska korta är alltså den, att det inledande referatet av föregående föreläsning tagit mer tid än vanligt.

föreläsningarna i *allmän pedagogik*, som han själv kallar dem. Han meddelar också de dagar föreläsningarna hållits, och den rubrik han velat åsätta varje föreläsning. Det heter sålunda, att föreläsningarna omfattat:

1. 26/11 Om egenskaperna obetänksamhet och oeftertänksamhet.
2. 27/11 Vad som menas med en riktig uppfattning. Exempel på huru man kan komma till uppfattning om, vad som är överensstämmande med verkligheten.
3. 30/11 Om kännetecknen på en kub. Finns en verklig kub? Kunna vi med hjälp av våra yttre sinnen förvissa oss därom?
4. 1/12 Om den materiella verkligheten och tankens verklighet.
5. 2/12 Uppmärksamhet. Föreställningsförbindelser.
6. 3/12 Föreställningsförbindelser.
7. 4/12 Om uppmärksamhet och intresse. »Säg mig vad du är uppmärksam på, och jag skall säga dig, vem du är».
8. 5/12 Om goda och dåliga egenskaper. Faran av att sluta från det enskilda till det allmänna.
9. 7/12 Estetiska känslor. Huru goda egenskaper utvecklas. En god egenskap kan övergå till att bli dålig.
10. 8/12 Huru en god egenskap kan övergå till att bli dålig. Hjälpsamhet. Beslutsamhet.

Kursdeltagarnas dag indelades på följande sätt:

- Kl. 8 — 9 Föreläsning (Salomon).
- » 9 — 12 Handarbete (Fahnehjelm).
- » 1 — 3,30 Handarbete (Fahnehjelm).
- » 3,30 — 4,30 (måndagar, tisdagar, torsdagar och fredagar) Föreläsning (Salomon).

Lördagar slutade arbetet kl. 12.

Den ena av dessa föreläsningsserier, den mellan 8 och 9 upptogs av den här återgivna serien i *allmän pedagogik*. Den andra föreläsningsserien däremot, vilken som vi nyss sett, pågick mellan kl. 3,30 och 4,30 fyra dagar i veckan, rörde sig om *pedagogikens historia* och behandlade *Pestalozzi*. En del av dessa sistnämnda föreläsningar har Salomon själv publicerat.

De här återgivna föreläsningarna kan man från nutida synpunkt

sett ha en del att anmärka på både i fråga om innehåll och form. Detta är självklart. Ett halvsekels utveckling går icke spårlöst förbi. Ett omdöme kunna dock alla vara eniga om: Salomon hade en utomordentlig förmåga att leda och suveränt behärska den undervisande diskussion, varav hans föreläsningar bestodo. Det sokratiska undervisningsättet lät eleverna själva pröva sin tankeskärpa och lät dem själva under lärarens ledning söka sig fram till sanningen. Det blev därför hos Salomon aldrig tal om något passivt åhörande, utan var och en fick ständigt vara beredd att bli indragen i diskussionen och att svara för sig. Man förstår då också vilken upplevelse det var för dessa lärarinnor att på detta sätt själva få vara med. De hade mycket ojämna och obetydliga förkunskaper i ämnet, och Salomons sätt att trots detta intressera och leda dem in i även ganska invecklade problem på den allmänna pedagogikens område är värt den största beundran. Salomons föreläsningar var den modernaste undervisning i pedagogik, som gavs i det dåtida Sverige. Det var en himmelsvid skillnad mellan denna undervisning och den som förekom på de dåtida folk- och småskoleseminarierna i samma ämne. I och med de här publicerade anteckningarna veta vi i detalj vari skillnaden bestod: å ena sidan ett aktivt växelspel mellan lärare och lärjungar med självverksamhet såsom ledande princip, å den andra ett passivt och ofta mycket mödosamt tillägnande av en torr dogmatisk pedagogik. I ena fallet att resonera, i det andra endast att marschera! Detta har klarare och skarpare än på något annat håll belysts och klargjorts genom fru Ingeborg Kumlanders anteckningar.

Albert Wiberg.

FÖRSTA FÖRELÄSNINGEN

Direktören: 4) Vi skola nu börja en serie allmänpedagogiska föreläsningar. Dessa föreläsningar komma emellertid att hållas efter den s. k. sokratiska undervisningsmetoden, det vill säga de skola ske genom samtal i det var och en får tänka sig in i de frågor, som en efter annan komma fram. Föreläsningarna skola refereras. Var och en bör därför göra så noggranna anteckningar som möjligt. Genom lottdragning blir sedan bestämt, vem som skall skriva ut referatet och läsa upp det följande dag.

Vi skola nu börja med att någon får tala om en berättelse, helst om något han själv upplevat. Den som nu berättar första historien, skall få ett pris.

[Lång tystnad.]

En kursdeltagare räcker upp handen.

Dir.: Nå, fröken A. vill berätta något för oss.

Fröken A.: Får man berätta om något, som hänt i skolan, om ett svar man fått av barnen till exempel?

Dir.: Ja, det blir alldeles utmärkt bra det.

Fröken A.: Jag gav en gång mina skolbarn ett räkneexempel, så lydande: en man hade tre ankor och sålde två, hur många hade han kvar? På samma gång undrade jag, om de förstodo vad en anka var och frågade: vad är en anka? Endast tre händer kommo upp. En gosse, som hette John, fick svara. »En tunna», svarade han. Han tänkte på ett dricksankare. Sedan frågade jag en flicka, som hette Gulli, vad hon trodde. Hon svarade: 'virkegarn'. Det finns ett slags nystan, som kallas ankartrådsnystan; hon tänkte på ett sådant. Då frågade jag den tredje, en gosse, som hette Torsten. Han svarade: 'en höna'. Just då gick det upp ett ljus för de flesta, att det var en fågel.

Dir.: Det var en mycket bra berättelse och fröken A. skall i morgon få sitt pris. Vi skola nu taga reda på någon egenskap, som här framträder. Av historien framgår, att fröken A. framställt en fråga, som blott 3 barn försökte besvara, och alla 3 svarade orätt. Vad är det för en egenskap, som här framträder?

Fröken B.: Kanske frågan var för obestämd.

Dir.: Det är så vanligt, att folk svara på frågor, som icke blivit framställda. Jag är så artig, att jag aldrig säger, att kursdeltagare svara orätt, utan jag låter dem tro, att det är jag, som inte avpassat min fråga

4) På Näs kallades Otto Salomon alltid av kursdeltagarna för »direktören».

efter svaret. Fröken B. svarade alltså inte fel, men svarade på en annan fråga.

Fröken J.: Jag skulle vilja kalla det en idéassociation.

Dir.: Vad gjorde hon nu då?

Fröken A.: Svarade på fel fråga.

Dir.: Ja, om jag bara hade frågat: vad var det hos barnen, som gjorde, att de svarade så, kunde det svaret ha varit utmärkt. Där ser ni nu en sak. Om ni framställa en fråga i skolan och få orätt svar, tycka ni nog, att det är barnens fel och mena, att de ej äro uppmärksamma, då det kanske ofta är ert eget fel, som icke framställt frågan riktigt.

Fröken B.: Det kanske var obetänksamt av lärarinnan att fråga så som fröken A. gjorde.

Dir.: Är man obetänksam, när man frågar galet?

Fröken B.: Nej, man är kanske för betänksam.

Fröken A.: Jag tog det där räkneexemplet ur en bok, och som det inte fanns några ankor i trakten, frågade jag så för att få höra, om barnen visste vad en anka var.

Dir.: Finns det inga ankor i edra bygder?

Fröken A.: Nej, åtminstone har jag aldrig sett några. Då borde jag kanske aldrig ha frågat utan helt enkelt talat om vad en anka var.

Dir.: Vad var det nu för en egenskap i stället för obetänksamhet?

Fröken B.: Oeftertänksamhet.

Dir.: Man säger ofta ett och menar ett annat. Fröken B. sade obetänksamhet och menade oeftertänksamhet. För att skilja de där båda egenskaperna åt, skola vi ge exempel först på obetänksamhet och sedan på oeftertänksamhet.

Fröken L.: Jag skulle vid en examen ha en lektion i räkning. Jag var då mycket nervös och tog ett exempel, som var alldeles för svårt och till på köpet ej hörde till kursen. Detta var obetänksamhet.

Dir.: Det kan jag hålla med om. Nu skola vi också ha ett exempel på oeftertänksamhet. Jag såg ett sådant i dag i skolköket.

Fröken W.: Vi hade ej beräknat nog lång tid för att få frukosten färdig och höllo därför på att komma för sent till föreläsningen.

Dir.: Ja, detta var ju oeftertänksamt, men vad kan ligga till grund för en sådan oeftertänksamhet?

Fröken B.: Okunnighet om den tid, som behövs, för att få maten färdig.

Dir.: Nå, att vara oeftertänksam är att tänka galet, ha vi sagt. Vad vill det säga att tänka galet?

[Tystnad.]

Vad vill det säga att tänka rätt då? Vad mena vi, när vi använda uttrycket: tänka rätt?

Fröken L.: Att man har en riktig uppfattning av saker och ting.

Dir.: Vad menar fröken L. med saker och ting?

[Tystnad.]

Giv exempel på en sak!

Fröken L.: En maträtt.

Dir.: Huhu! Nå, exempel på ett ting då!

Fröken O.: Väderleken.

Dir.: Vi skola nu tänka efter. För det första — är maträtten en sak?

Fröken O.: Tallriken är en sak, men maträtten är ett ting.

Dir.: Hm! Nå, vad är väderleken nu då?

Fröken B.: Varken en sak eller ett ting.

Dir.: Vad är väderleken då för något?

[Tystnad.]

Ja, då ska ni få till läxa till i morgon att fundera ut vad väderleken är för något. Hur kom vi att tala om detta nu då?

Fröken A.: För att Fröken L. sade: riktig uppfattning av saker och ting.

Dir.: Hur är det med saker och ting nu egentligen?

Fröken L.: En sak och ett ting är detsamma. Vad man kan kalla en sak, kan man också kalla ett ting.

Dir.: Är det alltså riktigt att säga saker och ting?

Fröken L.: Nej, man borde säga saker eller ting.

Dir.: Nu ska vi också ge exempel på, vad det är att ha en *riktig uppfattning* av något.

Fröken B.: När man fick reda på att jorden är rund, så fick man en riktig uppfattning av jorden.

Dir.: Är jorden verkligen rund?

Fröken L.: Nej, den är litet tillplattad vid polerna.

Dir.: Nå, om man nu säger, att jorden är rund, fast litet tillplattad vid polerna, så har man en riktig uppfattning; men om man säger, att jorden är platt, har man en oriktig uppfattning. Varför är det en riktig uppfattning, att jorden är rund?

Det få ni att tänka på till i morgon, och som alla goda ting äro tre, så få ni också fundera ut vad vi kunna lära av denna lektion.

ANDRA FÖRELÄSNINGEN

Dir.: Vad var nu första lexan för i dag?

Fröken O.: Vi skulle taga reda på vad väderleken är.

Dir.: Vilka ha nu tänkt på denna läxa? De få räcka upp händerna. Nå, det var ju roligt att se, att det varit nästan alla. Vilka vilja nu åtaga sig att försöka besvara den frågan. Det var inte så många det. Nå, fröken O.!

Fröken O.: Jag har tänkt, att väderleken är en förändring i luftkretsen.

Fröken T.: En fysisk företeelse i naturen.

Dir.: Ja, detta var inte så tokigt tänkt. Väderleken är inte någon sak och inte heller något ting utan ett tillstånd i naturen, eller, som man också kan säga, ett tillstånd i luftkretsen.

Hvilken var nu den andra läxan?

Fröken T.: Varför det är en riktig uppfattning, att jorden är rund.

Dir.: Varför är det en rätt uppfattning nu då?

Fröken T.: Därför att det överensstämmer med verkligheten.

Dir.: Vad vill det säga, att en uppfattning överensstämmer med verkligheten?

[Tystnad.]

Så låta vi det vara så länge. Kan ni ge exempel på någon annan riktig uppfattning?

Fröken B.: En kub begränsas av sex lika stora ytor.

Dir.: Fröken B. menar, att det är en verklighet detta, att en kub begränsas av sex lika stora ytor, och att den, som har den uppfattningen har en riktig uppfattning. Men det fattas något. Hurudana skola ytorna vara?

Fröken L.: Lika stora.

Fröken A.: Det skall vara kvadratformiga ytor, var och en skall begränsas av fyra lika stora sidor.

Dir.: Kan fröken A. rita upp en figur, som har fyra lika stora sidor.

[Hon försökte vid svarta tavlan men misslyckades.]

Dir.: Vad kan detta bli ett bra exempel på?

Fröken A.: Oeftertänksamhet!

Dir.: Ja, hon skulle inte gjort sig besvär att resa sig ifrån sin plats, när hon visste, att hon inte kunde.

Fröken A.: Jag tänkte, att jag ändå skulle försöka.

Dir.: Det var också därför vi narrade fram den snälla fröken A. Vad vill fröken O. säga?

Fröken O.: De sex sidorna skola vara lika stora.

Dir.: Kan fröken O, visa mig en kropp, vars sex sidor äro lika stora?

Fröken O.: Nej.

Dir.: Vad gjorde hon sig skyldig till nu?

Fröken L.: Till oeftertänksamhet.

Dir.: Vi kunna ju lämna kuben en stund nu och giva några andra exempel på en rätt uppfattning.

Fröken B.: Granen har gröna barr.

Fröken O.: Solen uppvärmer jorden.

Dir.: Nu ha vi fått många exempel. Det första var ju, att jorden är rund. Hur ha vi fått den uppfattningen?

Fröken J.: Man har seglat omkring jorden och kommit tillbaka till samma utgångspunkt.

Dir.: Man kan också gå runt om parken här och komma tillbaka till samma utgångspunkt, men därför är inte parken rund.

Fröken L.: Man har seglat åt samma väderstreck hela tiden och kommit tillbaka till utgångspunkten.

Dir.: Nå, var vill fröken L. att en sådan resa skall börja?

Fröken L.: Vid Kap.

Dir.: Åt vilket väderstreck menar sedan fröken L. att man skall segla?

Fröken L.: Åt öster.

Dir.: Fröken L. menar, att om man börjar en resa vid Kap och oupphörligt far åt samma väderstreck, skall man komma tillbaka till Kap. Har ni själv varit med om detta?

Fröken L.: Nej, det har jag naturligtvis inte.

Dir.: Hur vet fröken då, att det skall gå.

Fröken L.: Jag har trott det, därför att man sagt mig det.

Dir.: Hon har trott det, därför att man sagt henne det. Hur vet fröken L. då, att man seglat åt samma håll?

Fröken L.: Jag har läst om det i böcker.

Dir.: Vem har skrivit de böckerna?

Fröken L.: Det kommer jag inte ihåg.

Dir.: Nå, tror fröken L. allt, som står i böcker då?

Fröken L.: Nej, det gör jag inte.

Dir.: Giv då exempel på något, som står i böcker, men som fröken inte tror på!

Fröken L.: Många sagor.

Dir.: Exempel!

Fröken L.: Sagan om Snövit.

Dir.: Varför tror inte fröken L. sagan om Snövit men tror, att jorden är rund?

Fröken L.: De, som seglat kring jorden äro naturforskare, men de, som skriva sagor, skriva bara för sitt nöjes skull.

Dir.: Man tror alltså en del av det, som står i böcker, en annan del tror man inte. Skall man tro allt, vad naturforskare säga då?

Fröken L.: Man kan tro naturforskare, så vida de inte blivit vederlagda.

Dir.: Men nu är det just så, att deras påståenden bli vederlagda. Vad man nu påstår vara riktigt, är kanske vederlagt om 50 år. Mycket, som man i min barndom trodde vara riktigt, har nu befunnits vara felaktiga iakttagelser. Det är inte nog bevis alltså, att det står i böcker, som naturforskare skrivit. Finns det inga andra bevis?

Fröken L.: Vid månförmörkelse faller jordens skugga på månen, och den är rund.

Dir.: Hur vet fröken L., att det är jordens skugga?

Fröken L.: Det — — det har stått i läroböcker!

Dir.: Och det har fröken L. trott på. Men nyss sågo vi ju, att man inte kan tro på allt, som står i böcker. Vi få lov att taga upp det andra exemplet på en rätt uppfattning och låta det här vara en stund. Vad var det för exempel?

Fröken B.: En kub begränsas av sex lika stora ytor.

Dir.: Hur vet fröken B. det?

Fröken B.: Det har jag sett.

Dir.: Hur har fröken B. sett det?

Fröken B.: Bilden av kubens avspeglade sig på mitt ögas näthinna.

Dir.: Hur vet fröken B., att det föremålet var en kub då?

Fröken B.: Någon har sagt det.

Dir.: Och det var en tillförlitlig karl? Och så trodde fröken B., att det var en kub?

Fröken B.: Jag räknade sidorna och fann, att de voro sex, och så såg jag efter, att alla ytorna voro lika stora och alla vinklarna räta. Jag hade en vinkelhake och en gradskiva.

Dir.: Var har fröken B. den kubens?

Fröken B.: I Fliseryd.

Dir.: Men om jag nu skulle kunna visa fröken B. att de där sidorna icke äro lika och att de ej äro 90 grader i vinkel? Jag skulle kunna påstå det, fast jag aldrig varit i Fliseryd. Man har ännu inte funnit på ett fullkomligt föremål och alltså inte heller en fullkomlig kub. En kub är en sådan kropp, som begränsas av sex lika stora kvadrater,

men den kuben finnes blott i vår tanke, den är en produkt av vårt tänkande. Fröken B. trodde, att hon fått reda på, hur en kub är beskaffad genom att se den, men det är inte så. Det är inte genom att se utan genom att tänka sig den. Nå — att jorden är rund har ni fått reda på genom att tro på karlar, som sagt det, och hurudan kuben är genom att se den. Hur ha ni nu fått reda på att granen har gröna barr?

Fröken B.: Man har kallat den färg grön, som granens barr ha.

Dir.: Fröken B. har sett på granens barr och fått den uppfattningen, att de äro gröna. Men så kommer det en fröken Lundström och säger att de äro röda. Vem har rätt då, fröken B. eller fröken Lundström?

Fröken B.: Man säger allmänt, att granens barr äro gröna och man måste väl rätta sig efter den allmänna meningen.

Dir.: Hm! Hur var det nu med solen? Hur vet ni, att solen uppvärmer jorden?

Fröken O.: Jag har känt, att solen värmer jorden, när jag lägger min hand på marken, där solen skiner.

Dir.: Nå, hur känns det, om fröken O. lägger handen på kakelugnen då?

Fröken O.: Kallt.

Dir.: Var så god och försök!

[Fröken O. går fram, lägger handen på kakelugnen och finner den varm.]

Fröken O.: Detta var oefftertänksamhet!

Dir.: Det kan jag hålla med om. Nå, hur känns det, om fröken O. lägger handen på marken nu?

Fröken O.: Det känns kallt.

Dir.: Hur kommer det sig, att kakelugnen var varm då?

Fröken O.: Man har eldat i den.

Dir.: Hur vet fröken O., att det inte är solen, som värmer upp kakelugnen?

Fröken O.: Jag vet ju, att man har eldat i kakelugnen.

Dir.: Hur vet fröken O., att det inte är någon, som eldat på inne i jorden också?

Fröken O.: Kanske bara därför att vi lärt oss, att solen är jordens förnämsta värmekälla.

Dir.: Nå, eftersom tiden är ute skall ni få till läxa till nästa gång att tänka ut, varför fröken O. vill hålla före, att det är solen, som uppvärmer jorden och inte någon inre värme, som gör det, och så vad vi lärt av förra lektionen och av lektionen i dag.

TREDJE FÖRELÄSNINGEN

[Fröken B. var på förhand tillsagd att taga in en kub i föreläsningssalen. Vid föreläsningens början fick hon mäta denna med ett måttband. En av de sex ytorna befanns då vara 51 mm. lång och de övriga nära 52 mm. Vinklarna granskades även, och dessa befunnos vara i det närmaste riktiga fast ej fullkomligt.]

Dir.: Hur gjorde fröken B., när hon skulle mäta sidornas längd?

Fröken O.: Hon lade måttbandet intill kubens kant och lät kubens och måttbandets kant vila mot bordsskivan.

Dir.: Är det tillräckigt för att man skall vara säker på att måttbandet ligger riktigt?

Fröken L.: Nej, ty man kan inte veta, om bordsskivan verkligen är slät och inte heller om måttbandet är riktigt.

Dir.: Hur skall man sedan kunna bedöma, om yttersta kanten av kubens och yttersta kanten av måttbandet falla tillsammans?

Fröken B.: Med ögonmått.

Dir.: Vad är det för något?

Fröken B.: Vi skola bedöma det med ögonen.

Dir.: Hurudana måtte ögonen vara för att man skall kunna bedöma det riktigt?

Fröken B.: Fullkomliga.

Dir.: Om vi nu också skulle ha fullkomliga ögon, vore det tillräckligt? Är det tillräckigt att man har en bra maskin om man skall sy?

Fröken B.: Man måste också kunna använda den.

Dir.: Så är det också med ögonen. Man bör ha fullkomliga ögon och man bör också kunna använda dem riktigt, om man skall kunna veta, att kanten av måttbandet verkligen sammanfaller med kubens kant. Ha vi nu fullkomliga ögon och kunna vi använda dem riktigt?

Fröken P.: Nej.

Dir.: Hur kan ni då veta, om kubens är riktig?

Fröken B.: Jag har fått den uppfattningen.

Dir.: Men för att Ni har fått den uppfattningen, är det väl inte så säkert, att den är riktig. Hur var det med vinklarna nyss? De voro ju inte fullt riktiga. När Ni skall mäta dem, vet Ni ju inte, om det föremål Ni skall använda är riktigt. Hur vet fröken B. t. ex., att detta är en kvadrat?

Fröken B.: Summan av en kvadrats vinklar är lika med fyra räta vinklar.

Dir.: Hur vet fröken B. det? Hur vet fröken, att sidorna äro paral-

lella? Under förutsättning, att detta är en kvadrat, varför äro inte sidorna lika? De voro det ju inte, det sågo vi nyss. Hur vet fröken då, att detta är en kvadrat?

Fröken B.: Min lärare har sagt det och bevisat det.

Dir.: Hur gick han då till väga?

Fröken B.: Han visade mig det.

Dir.: Men om jag nu skulle säga fröken B., att vinkelsumman i en kvadrat icke är lika med fyra räta, skulle fröken B. tro mig då?

Fröken B.: Nej.

Dir.: Det var mycket ledsamt det. Fröken B. tror på sina andra lärare men tror inte på mig. Varför kan inte fröken B. tro mig, lika väl som sina andra lärare.

Fröken O.: Kanske därför att hennes lärare bevisat sina påståenden, men det har ännu inte direktören gjort.

Dir.: Hur! Den här fullkomligheten som de ha kommit till, var den beroende av deras ögon?

Fröken O.: Nej, av deras tanke.

Dir.: Ja, den är beroende på deras tanke. Det är en fullkomlighet, som man kommit till genom tänkandet. Är nu detta en kub?

[Tystnad.]

Hurudan skulle kuberna vara?

Fröken P.: Den skulle begränsas av sex lika stora ytor.

Dir.: Men vi sågo ju nyss, att ytorna ej voro lika stora.

Fröken L.: Den är ej sådan den skall vara.

Dir.: Men om en kub inte är sådan den skall vara, så är det väl ingen kub.

Fröken L.: Det är det föremål, som bäst motsvarar den kub man tänker sig.

Dir.: Vad gör fröken L. nu?

Fröken L.: Svarar på fel fråga.

Dir.: [Höjer kuberna.] Är detta en kub? Alla som tro, att det är en kub, räcka upp händerna! (Några händer höjas tveksamt.) Alla som inte veta vad de skola tro, räcka upp händerna. (Alla följa denna uppmaning.)

Dir.: Vi sade nyss, att om detta var en kub skulle den begränsas av sex lika stora ytor. Är det en kub då?

[Tystnad. Direktörens stora hund, Tello, springer skällande förbi fönstret ute på gården.]

»Det springer ett djur där ute. Hur vet Ni, att det är en hund och inte en rätta?»

Fröken B.: Därför att vi lärt, att det där djuret är en hund.

Dir.: Var har fröken B. lärt det?

Fröken B.: I skolan.

Dir.: Hade Ni den där hunden i skolan?

Fröken B.: Nej.

Dir.: Hur vet Ni då att det var en hund?

Fröken B.: Han motsvarar de beskrivningar jag fått på en hund.

Dir.: Hurudan var den beskrivningen då?

Fröken B.: Det finns så många slags hundar . . .

Dir.: Vet Ni då ingenting, som kännetecknar en hund?

[Tystnad.]

Det är kanske ingen, som vet, hurudan en hund skall vara. Om Ni nu få se ett sådant där djur med stora horn på huvudet, säga Ni då, att det är en hund?

Fröken P.: Nej.

Dir.: Varför kan inte det vara en hund?

Fröken P.: Hundarna ha inga horn.

Dir.: Nå, en hund har inga horn. Vi kalla inte en ko för en hund, emedan hunden aldrig har horn på huvudet. En ko har horn och klövar och har ett eget sätt att tugga maten. Denna kub har också motsatta kännetecken. Han är inte rätvinklig, sidorna äro inte lika. Men varför vill Ni nu kalla detta en kub men inte kalla en ox för hund?

Fröken J.: Jag tror, att det är en kub, därför att den har de egenskaper, som man förutsätter för att det skall vara en kub, men som ingenting är fullkomligt, är inte heller kuberna fullkomliga.

Dir.: Äro Ni säkra på, att ingenting är fullkomligt? Tror fröken J., att Gud är fullkomlig?

Fröken J.: Jag kan väl inte vara säker på det.

Dir.: Vi skola ta det på annat sätt. Tycker fröken J., att det är varmt eller kallt i dag?

Fröken J.: Kallt.

Dir.: Varför säger fröken J. att det är kallt?

Fröken J.: Jag har känt det så.

Dir.: Tror Ni, att Nordenskiöld funnit det kallt, om han kommit hit efter sin färd på polarhavet?

Fröken J.: Nej, det tror jag inte, ty där är kölden mycket starkare.

Dir.: Vad är det för anledning nu till att en del tycker det är kallt, och en del att det inte är kallt?

Fröken J.: Man jämför.

Dir.: Vad jämför man med, när man säger att det är kallt?

Fröken J.: Med något varmare.

Dir.: Om jag säger: det är ljus i dag, jämför jag denna dag med en annan, som inte varit så ljus. När jag jämför denna kub, jämför jag den med den kub, jag har i min tanke. Det finns räta vinklar, eljest skulle man inte kunna tala om sådana. Nu säga Ni, att detta är en kub, därför att den motsvarar den kub, jag har i min tanke. Gör den det?

Fröken J.: Inte fullkomligt.

Dir.: Nå, om Ni nu skulle få se en hund med mycket små horn, skulle ni då säga att det är en hund.

Fröken B.: Jag kan inte tänka mig en hund med horn.

Dir.: Kan Ni då tänka er en kub utan räta vinklar?

Fröken L.: Om inte detta vore en kub, skulle vi inte kunna jämföra den med den kub, vi ha i vår tanke.

Dir.: Men om Ni få se en hyasint t. ex., kunna Ni inte jämföra den med en kub?

Fröken L.: Jo, man kan jämföra för att se skillnaden.

Dir.: Ja, nu skall Ni få till läxa tills i morgon att fundera ut, om detta är en kub eller inte. Ni hade också en läxa tills i dag, som var kvar sedan förra gången.

Fröken O.: Det var att tänka på, vad vi lärt oss av första och andra föreläsningen.

Dir.: Nå, vad ha Ni lärt då.

Fröken O.: Att det är mycket vi inte veta, som vi trott oss veta; — att giva akt på frågorna och inte svara på andra än dem, som blivit framställda.

Dir.: Nå, ha Ni lärt det, så är det bra. För att nu underlätta er läxa om kuberna, få Ni fundera på, huruvida det är lika säkert, att det där är ett förkläde, som att detta är en kub.

FJÄRDE FÖRELÄSNINGEN

[Fröken B. fick gå efter kuberna, som man efter förra föreläsningen ställt undan.]

Dir.: Nå, vilka ha tänkt på läxan?

[11 händer höjdes.]

Fröken B.1

Fröken B.: Vi kalla det en kub, emedan den bäst motsvarar de föreställningar, vi ha om en kub.

Dir.: Är det en kub?

Fröken L.: Om det inte finns någon kub i verkligheten, så är inte heller detta en kub.

Dir.: Men jag undvek just ordet »verkligheten». Vad menar fröken L. med »verklighet»?

Fröken L.: Det man uppfattar med sina yttre sinnen.

Dir.: Finns det ingen annan verklighet, än den man uppfattar med de yttre sinnen?

Fröken L.: Jo, t. ex. sympati och antipati.

Dir.: Nå, uppfattar man detta med de yttre sinnen?

Fröken L.: Vi uppfatta blott yttringarna av sympati och antipati med de yttre sinnen.

Dir.: Hur kunna vi märka det då?

Fröken B.: Vi kunna se det av människors blickar och ord.

Dir.: Kan Ni hitta på något annat, som är verkligt, fast det inte uppfattas med de yttre sinnen.

Fröken B.: Matsmältningen.

Dir.: Vad menar fröken B. med det?

Fröken B.: Man kan inte se eller höra det.

Dir.: Varmed uppfattar fröken B., att maten är smält då?

Fröken B.: Man uppfattar inte om maten är smält.

Dir.: Hur vet då fröken B., att det finns någon matsmältning? Har fröken läst om det också? Men jag undrar, om man verkligen inte kan känna att maten är smält?

Fröken B.: Jo, man känner sig hungrig.

Dir.: Vad är det för ett sinne, varmed vi uppfatta det?

Fröken B.: Med känslan.

Dir.: Tag nu något annat exempel!

Fröken L.: Sorg och glädje.

Fröken B.: Vår tanke.

Dir.: Ja, allt som hör till vår tanke, det uppfatta vi ej med våra yttre sinnen. Säg något sådant, något, som vi fatta med tanken!

Fröken J.: Gud.

Dir.: Ja, och jag är mycket säkrare på att det finns en Gud, än att jag lägger min hand på bordet. Mina yttre sinnen kunna vilseleda mig, men att Gud finns, därom är jag fullt och fast övertygad. Det finns alltså en annan verklighet än den materiella verkligheten, som vi uppfatta med de yttre sinnen. Vad kunna vi kalla den andra verkligheten?

Fröken H.: Tankeverkligheten.

Dir.: Ja. Finns det nu någon kub i den materiella verkligheten?

Fröken A.: Nej, det finns det inte.

Dir.: Varför det?

Fröken A.: Den överensstämmer inte med den kub vi ha i vår tanke.

Dir.: Ja, det finns nästan ingen möjlighet att tänka sig en kub utan fullkomligt rätta vinklar, och därför våga vi nästan påstå, att i den materiella verkligheten finns det ingen kub. Fröken B:s ord, att det inte är en kub, men *kallas* en kub, voro bra.

Kan Ni nu ge exempel på något annat, som vi kalla något, fast det i själva verket icke är det?

Fröken B.: Om man säger att en människa är god.

Dir.: Jag sade i morse, att konungen är god^o). Vad menade jag med det?

Fröken B.: Att han har de egenskaper, man fordrar av en god människa.

Dir.: Ja, ingen människa kan vara fullkomligt god, men han har närmast de egenskaper, vi fordra av en människa, som vi kalla god. Fler exempel!

Fröken L.: Om man säger, att himmelen är molnfri.

Fröken A.: Om man håller på att sy ett förkläde och säger, att det är välsittande.

Dir.: Nå, om vi skulle laga mat ute i skolköket, vad kunna vi säga om den?

Fröken P.: Att den är god.

Dir.: Vi skola i afton bli bjudna på kaffe ute i skolköket. Vad kunna vi säga om det kaffet?

Fröken T.: Det blir inte riktigt gott, då det inte finns något i den materiella verkligheten, som är fullkomligt.

Dir.: Finns det intet, som är gott i den materiella verkligheten? Vi måste där undantaga först och främst det Gud har gjort och nöja oss med att säga att intet, som blivit utfört av människor är fullkomligt. Vad kunna vi säga om fröken W. t. ex.?

Fröken T.: Att hon är duktig.

Dir.: Ja, visst det. När fröken W. kokar kaffe så kunna vi vara säkra på, att det blir gott kaffe, men hon kan dock inte koka sådant kaffe, att det inte skulle kunnat bli mycket bättre, då ingen människa kan göra något fullkomligt.

Nå, ha Ni nu kommit underfund med den här kuben?

Fröken L.: Det är ingen kub.

^o) Det var Oskarsdagen.

Dir.: Vad är det då?

Fröken L.: Bilden av en kub.

Dir.: Ja, det är bilden av den fullkomliga kub, vi ha i vår tanke, och som vi inte kunna göra något fullkomligt, kunna vi ej heller göra bilden fullkomlig.

Hur kommo vi nu att tala om kuben?

Fröken O.: Vi skulle ge exempel på en riktig uppfattning, och då sade fröken B., att det var en riktig uppfattning, att en kub begränsas av sex lika stora ytor. Vi sade också, att en riktig uppfattning överensstämmer med verkligheten.

Dir.: Nå, överensstämmer nu detta om kuben med verkligheten?

Fröken O.: Det överensstämmer med tankeverkligheten.

Dir.: Ja, det är en sann uppfattning. Hur kommer vi nu att tala om en riktig uppfattning?

Fröken O.: Fröken L. sade: att tänka rätt är att ha en riktig uppfattning om något.

Dir.: Hur kommer vi att tala om: »tänka rätt».

Fröken P.: Vi sade, att när man är oeftertänksam, tänker man galet. Fröken A. hade varit oeftertänksam när hon frågat sina skolbarn vad en anka var.

Dir.: Man bör helst tänka det bästa om sina medmänniskor och som jag sätter stort värde på fröken A., vill jag tänka det bästa om henne. Varför gav hon nu den där frågan?

Fröken B.: För att barnen skulle förstå vad en anka var.

Dir.: Nå, det där kanske inte var så tokigt gjort av fröken A. ändå. Om vi skola lära oss något säkert, sker det bäst på misstagets väg. Det är ofta rätt av läraren, att han låter barnen göra misstag. Varför har jag låtit Er göra misstag här?

Fröken O.: För att låta oss förstå, att vi gjort fel och hur vi gjort fel.

Dir.: Var det nu oeftertänksamt av fröken A., eller var det rätt tänkt av henne? Det får fröken A. svara på själv.

Fröken A.: Jag tog räkneexemplet ur en bok, utan att närmare tänka på det. Om jag tagit det ur mitt eget huvud, hade det kanske inte blivit så. Men som det inte fanns några ankor där på orten, ville jag höra om barnen visste vad en anka var för något.

Dir.: Finns det verkligen inga ankor där? Det var ledsamt.

Fröken A.: Nej, jag har åtminstone aldrig sett några, och därför borde jag förstätt, att barnen inte heller kunde ha sett några. Alltså var det oeftertänksamhet.

Dir.: Eftersom det var så, få vi väl komma överens om att det var

oeffertänksamhet då. Eljest är det *inte* oeffertänksamhet att låta barnen göra misstag ibland. Eftersom vi nu talat om de där ankorna under fyra föreläsningar, kunna Ni väl säga mig vad vi lärt av den här ankhistorien.

Fröken O.: Den har lärt oss att tänka på mycket, som vi förut kanske inte tänkt på.

Fröken L.: — att vi skola försöka lära oss tänka mera klart.

Dir.: Nå, så lämna vi ankorna och bedja någon tala om en ny historia.

Fröken J.: Vi ha lärt oss, att det är mycket vi trott oss veta, som vi i själva verket inte vet.

[Tystnad.]

Jag får väl utfästa ett nytt pris då. Den, som nu berättar en historia, skall få ett pris.

Fröken J.: Det var en gång i en amerikansk skola en lärarinna, som hette miss Smith. Hon märkte, att en gosse, som hette John, betraktade henne mycket uppmärksamt under lektionen. Hon trodde, att han var uppmärksam på vad hon sade, och kände sig smickrad däröver. Efter lektionen berömde hon honom därför, men då sade han till hennes stora förvåning: Jag hörde inte alls på, vad Ni sade. Jag satt och såg på Er ansikte, att Er överkäke inte rörde sig en enda gång, då ni talade.

Dir.: Nå, vad lär oss denna historia?

Fröken L.: Den visar godtrogenhet hos lärarinnan och ouppmärksamhet hos gossen.

Dir.: Det undrar jag. Ni få till läxa till nästa gång att fundera ut, om gossen verkligen var uppmärksam.

Några fler exempell

Fröken P.: Självbelåtenhet hos lärarinnan.

Fröken L.: Uppriktighet hos gossen.

Fröken S.: — iakttagelseförmåga hos gossen.

Fröken B.: Det visade också uthållighet, att han kunde sitta och se på lärarinnan hela timmen.

Fröken A.: Vetgirighet hos gossen.

Fröken P.: Han visade mod då han vågade tala om, att han inte hört på lektionen.

Dir.: Visade han mod?

Fröken J.: Nej, han hade ingenting att frukta.

Fröken F.: Han visade tålmod.

Dir.: Nu få ni till läxa tills i morgon att tänka ut fler egenskaper, som framgår av historien.

FEMTE FÖRELÄSNINGEN

Dir.: Hur var läxan för i dag?

Fröken O.: Vi skulle taga reda på, om pojken var uppmärksam eller inte.

Dir.: Nå, var pojken uppmärksam?

Fröken A.: Ja, det var han.

Dir.: Vad var han uppmärksam på?

Fröken A.: På lärarinnans ansikte.

Dir.: När lärarinnan fick veta detta, kanske hon inte tyckte, att han varit uppmärksam. Är det dock rätt att säga, att barnen inte äro uppmärksamma, när de giva akt på något annat än vad läraren säger?

Fröken A.: Nej.

Dir.: Nej, vi kunna inte säga det, ty uppmärksamhet är ett spänt själstillstånd, men ouppmärksamhet ett slappt själstillstånd. Förhållandet är nämligen det, att i vårt medvetande liksom jagar den ena föreställningen den andra; den ena, föreställningen avlöser snabbt den andra. Men vi ha dock förmåga att kunna stoppa den vilda jakten på så sätt, att vi låta en föreställning bli kvarstående och det sker därigenom att vi fästa vår uppmärksamhet på den. Hur komma nu dessa föreställningar fram i vårt medvetande?

Fröken O.: Därigenom att vi se eller höra något.

Dir.: Bra och inte bra. Det är nog genom att se och höra, men kunna vi inte få föreställningar på annat sätt än genom synen och hörseln?

Fröken O.: Genom alla de yttre sinnen.

Dir.: Vilka äro de då?

Fröken O.: Syn, hörsel, lukt, smak och känsel.

Dir.: Hur många äro de?

Fröken O.: Fem.

Dir.: Men nu äro de i stället sju. Saken är den, att man indelar känselsinnet i tre olika yttre sinnen: ett varigenom man uppfattar tryck, ett varigenom man uppfattar värme och ett varigenom man uppfattar köld. Det är så att det alls inte är med samma sinne, jag uppfattar både tryck och värme. Om jag lägger handen på en lampkupa, är det ej med samma sinne jag känner, att den är hård och att den är varm. Det har man fått reda på genom att göra undersökningar av känselnerverna. Om man tar en skarp spets och sticker huden därmed på flera ställen, finner man, att det är platser, där man inte känner trycket. Man har bundit för ögonen på personer och gjort dessa undersökningar så, att man med en skarp spets petat på huden på deras händer och de ha

ibland känt trycket, ibland inte. På samma sätt är det med värme och köld. Om man sticker en person med en uppvärmd nål, känner han inte överallt värmen.

Nu skola vi ta exempel på hur man genom de yttre sinnen får en föreställning. Om fröken T. får höra — — vad för någonting?

Fröken T.: En hund skälla.

Dir.: — om fröken T. får höra en hund skälla, så får hon en föreställning om en hund. Om man får höra en sång sjungas, får man en föreställning om en sång, man får föreställningar om värme, genom att lägga handen på något varmt, föreställningar om en blommas doft genom att lukta på en blomma, äter man en maträtt får man en föreställning om hur den smakar o. s. v. Detta är nu ett sätt att få föreställningar. Finns det något annat sätt, än att de frammanas genom de yttre sinnen?

Fröken B.: Genom idéassociation.

Dir.: Nu skall ni höra riktigt noga på, så att vi få fram det i tur och ordning. Säg något, som ni gjort i skolköket i dag!

Fröken B.: En kaka, som kallas »mormors fina tårta».

Dir.: Vad kommer man att tänka på då?

Fröken J.: På mormor.

Dir.: Vidare, i ordning som ni sitter!

Fröken B.: En tårta.

Fröken S.: Hur den smakade.

Fröken F.: Att den var vacker.

Dir.: Det var besynnerligt, nål

Fröken W.: Att det är kallt i dag.

Fröken P.: En spilkum.

Fröken R.: På en visp.

Fröken A.: På grädde.

Fröken J.: På ägg.

Fröken K.: Hur många ägg det skall vara.

Fröken H.: På hönan, som värpt äggen.

Fröken O.: Olika stora ägg.

Fröken J.: Från ägg till smör.

Fröken A.: Från smör till vispning.

Fröken O.: Tiden för gräddning.

Dir.: Ni förstår inte detta. Nu skall fröken L. få ta' det ensamt. Hon skall bara säga ett ord. Det var mormor, tårta — —

Fröken L.: Hemmet, kattungen, mjölken, kon, magasinet, mjölet, mjölnaren — —

Dir.: Saken är nämligen den, att vi ha i vårt medvetande en massa föreställningar. Den ena ger upphov till den andra. Nu ska' vi börja igen. Fröken S.!

Fröken S.: Tårta, ägg, smör, mjölk, grädde, äpple, äppleträdet, trädgården, trädgårdsmästaren, lärlingen, stryk, karbasen, björken, fågel-sång, fågeln, bofinken, boet, äggen, ungen, dun.

Fröken A.: Mormor, kaffe, bönorna, boden, handlanden, biträdet, kaffeträdet, skörden, inpackning, båten, avlastning, utminuter, kokning, drickning.

Dir.: Det där låter nästan för genomtänkt. Idéassociationen äro föreställningsförbindelser, och de avlösa varandra snabbt utan ansträngning. Känner Ni inte igen det här? Försök, att bara göra föreställningarna till edra egna, så går det av sig själv.

Fröken O.: Mitt hem, skrivbordet, papper, penna, bläck, brev, postkontoret, frimärke, tryckfärg, tryckeri, bok, bokhandlare, pengar, portmonnä — —

Dir.: Fastnar det nu? Nå, fröken P.!

Fröken P.: Hemmet, skolan, barnen, barnens begåvning, uppmärksamhet, flit, resultat, förhållandet mellan barnen.

Fröken S.: Människor, trofasta människor, olika människor, goda, onda, begåvade, praktiska, köket, spiseln, kokkärl, soppa, bröd — —

Dir.: Nå kan fröken T. fortsätta?

Fröken T.: Bagare, mjöl, råg, åker, plog, smed, spik, snickare, bräder, såg, timmer, arbetare, skog.

Fröken J.: Källa, vattenledning, mässing, putsmedel, ask, färg.

Fröken H.: Röd, blå, himmel, stjärnorna, natt, månen, dag, solen, arbete, vävning, bomullstyng, boden, köpare, säljare, mätning, sömerska, kalaset — —

Fröken T.: Maten, bordet, stolen, snickaren, färgen, målaren, borsten, grisen, fläsket, stekpannan, saltet, vatten, flaskan.

Fröken A.: Plåtslagaren, gesällen, plåten, taket, huset, folket, arbetet, stickning, stickorna, garnet, bomullsgarn, bomullsträdet, bomullen, skeppet, handelsmannen — —

Dir.: Så ja! Detta är nu en hel del exempel på föreställningar och hur en föreställning alltid ger upphov till andra och hur en föreställning måste frammanas i samband med andra. Det är en form av vassinne att hålla kvar en enda föreställning. Den kallas då en fix idé och detta är ett sjukligt tillstånd. Det kan vara av intresse att taga reda på vilka föreställningar, som uppkomma t. ex. av »mormor» och »hemmet». Hur kan föreställningen »mormor» ge upphov till »hemmet».

Fröken A.: Därför att mormor finns i hemmet.

Dir.: Ja, vi ha sett en mormor i ett hem och när vi då tänka på mormor, tänka vi oss henne i de och de omgivningarna och därför ger föreställningen »mormor» oss föreställningen »hemmet». »Mormor» ger upphov till »hemmet» och »hemmet» till »mormor». Fler exempel på hur en föreställning ger upphov till en annan!

Fröken L.: Katten och ungen.

Dir.: Föreställningen »katten» ger upphov till »ungen», då vi sett en katt med en unge. Fler exempel!

Fröken A.: Pappa och mamma.

Dir.: Vad beror det på? Det beror på, att pappa och mamma varit samtidigt i vårt medvetande. Men man kan också med avseende på pappa och mamma komma att tänka på, att pappa är en av föräldrarna och mamma en annan. Det hela ger upphov till delen och delen till det hela.

SJÄTTE FÖRELÄSNINGEN

Dir.: Jag nämnde förra gången, att man vidrört huden på personer för att undersöka nervknutarna med spetsiga föremål. Jag vill nu nämna, att det måste vara mycket spetsiga föremål, emedan de olika nervknutarna sitta mycket nära varandra.

Jag skall också rätta en uppgift i ett påstående, som jag gjorde i går. Jag sade, på tal om föreställningsförbindelser att »mormor» ger upphov till »hemmet» och »hemmet» till »mormor». Men »hemmet» är emellertid det hela och mormor är delen. Delen ger upphov till det hela. Vad kunna vi lära av detta?

Fröken B.: Att om man sagt fel en gång, skall man inte vara rädd att taga det tillbaka.

Dir.: Ja, det är rätt.

Förhållandet är det, att det är många lärare, som ha den uppfattningen, att barnen nödvändigt skall tro på deras ofelbarhet. De tro, att lärarens auktoritet minskas därigenom, att läraren erkänner, att han misstagit sig. Det finns många lärare, som därför låta en felaktig uppgift stå orättad. Detta är orätt. Det är vår skyldighet såsom lärare att undervisa efter bästa förmåga; vi taga ändå ofta fel, därför att vi själva ofta inte ha reda på det vi tala om.

Jag hade en gång under en föreläsning givit kursdeltagare till uppgift att reda ut, vad det var för skillnad mellan en lärare och en spå-

käring. Den blev ej stor. Om vi undervisa efter bästa förmåga, så ha vi ingen skuld, men om vi veta oss tagit fel, är det vår skyldighet, att rätta det. Barnen ha större förtroende till en lärare, som rättar ett misstag, än för en, som de förstätt sagt gålet. De kunna då förlora tron på lärarens kunskap. De kunna få den uppfattningen, att läraren inte visste vad han lärde, eller att han talade osanning. När en lärare har sagt något, som han vet ej är överensstämmande med verkligheten, så begår han en lögn, och förstå barnen det, då kommer hans auktoritet att vackla. Antingen skola barnen förlora tron på hans kunskap eller på hans sanningskärlek.

Men nu skola vi återgå till dessa idéförbindelser, vi talat om. Den ena föreställningen ger upphov till den andra.

Säg några exempel!

Fröken O.: Föreläsning och referat.

Dir.: Vad är det delar av för ett helt?

Fröken O.: Av en lektion.

Dir.: Fler exempel!

Fröken A.: Lärare och skola.

Fröken P.: Kaffe och socker.

Dir.: Vad är det delar av för ett helt?

Fröken P.: Av en frukost.

Dir.: Nej, fröken P.

Fröken H.: Delar av en måltid.

Dir.: Det är det gemensamma i kaffedrycken.

Fröken H.: Natt och dag, delar av dygnet.

Dir.: Nå, en annan orsak varför en föreställning kan giva upphov till en annan är, att det finns likhet emellan dem. Giv ett sådant exempel.

Fröken H.: Himlen är blå, blomman är blå.

Fröken B.: Om man ser en person, som är lik en annan, så tänker man på den andra.

Dir.: Det är också av samma orsak, som bilden av en person kommer mig att tänka på den, som bilden föreställer. Det kan också vara olikhet, som ger upphov till föreställningsförbindelser. Något exempel!

Fröken L.: Sommar och vinter.

Dir.: Men där tror jag nog, att det är delarna, som giva upphov till det hela. Sommar och vinter äro ju delar av året.

Fröken P.: Regn och snö.

Dir.: Vad är det för olikhet då? Det ena är vatten, det andra är fruset vatten, det är ju delar av nederbörden. Det är nog så, att i de

allra flesta fall kan man återföra föreställningarna till att bli delar av ett helt. Men det finns nog andra.

Fröken B.: Om en mor är vacker och dottern är ful, så kommer man att tänka på modern, när man ser den fula dottern.

Dir.: Men jag tycker inte, att det finns några fula fruntimmer. Kan fröken B. säga mig, hur ett fullt fruntimmer skall se ut?

[Tystnad.]

Fröken H.: När man tänker på en svår läxa, kan man också komma att tänka på en lätt läxa.

Fröken P.: Om man är ute på en sjöresa, kan man tänka på en landresa.

Dir.: Vi ha nu sett, att den ena föreställningen ger upphov till den andra, därigenom att de äro delar av ett helt och därigenom att de äro lika eller olika. Men även namnet kan ge upphov till föreställningar. Hur då?

Fröken T.: Flera saker kunna ha flera namn.

Dir.: Exempel!

Fröken T.: Bok, en bok och trädet bok.

Dir.: Trädet bok kan ge upphov till föreställningen om en bestämd bok, men skall man därifrån över till en sådan här bok, måste man först återgå till namnet och från namnet till föremålet. Så måste det alltid gå. Fler exempel!

Fröken B.: När jag hör ordet »lampa», kommer jag att tänka på en lampa.

Fröken S.: När jag hör ordet tavla, kommer jag att tänka på en tavla.

Dir.: Föremålet kan också ge anledning till namnet, så att om jag ser ett föremål, kommer jag att tänka på dess namn. Det är inom småskolans område viktigt att skaffa förbindelser mellan ett föremål och dess namn. Om barnet skall lära sig vad ordet tavla betyder, skall man visa det en tavla och säga att det är en tavla, skall det lära vad en bok är, skall man peka på en bok. Man kan också gå ifrån föremålet till namnet. Man kan göra så, att man pekar på en tavla och säger: vad är det? Det är av stor vikt att av dessa föreställningar bliva fasta föreställningsförbindelser. Man tänker sig att detta är namnet [Dir. ritar på svarta tavlan en punkt.], och detta är föremålet [. . .] Om de båda ha trätt i förbindelse med varandra, kan man tänka sig, att det plöjts upp en fåra mellan de båda punkterna i hjärnan (.—). När vi så få den ena föreställningen, löper den mekaniskt över till den andra. När våra föreställningar så vant sig vid att gå en viss väg, gå de också av sig själva denna väg. Därför är det viktigt att ha fasta

föreställningar. När barnet får höra ordet bok, böra de få se en bok och när de få se en bok, böra de få veta att föremålet heter »bok».

Det är ett misstag att lära barnen två språk på en gång, ty då få de två namn på samma sak. När mina egna barn voro små, 1—3 år, hade vi en tysk lärarinna åt dem, som skulle tala tyska med dem, men det gjorde, att när de voro 6—8 år, var det många ord, de hade svårt att uttala på svenska. Man bör blott ge små barn en beteckning på ett föremål.

Vad komma vi att tänka på, när vi höra ordet, »vårt land».

Fröken B.: På melodien.

Dir.: Det är rätt. När vi höra eller läsa ordet: »vårt land» komma vi att tänka på melodien till denna sång, och när vi höra melodien, tänka vi på orden. Därför är det ofta en ganska stor svårighet, om man haft flera olika melodier till samma ord. Det är då svårt att få föreställningsförbindelserna fasta. Därför är det också svårt att lära en annan stämma till en sång, när man sjungit melodistämman.

[Går och pekar på ordet »broderi», som står skrivet på tavlan.]
Vad kan detta ge upphov till för en föreställning, detta b, r, o, d, e, r, i.

Fröken B.: Till ordet »broderi».

Dir.: Hur fick fröken B. den uppfattningen?

Fröken B.: Genom bokstäverna.

Dir.: Hur uppfatta vi bokstäverna?

Fröken S.: Med vår syn.

Dir.: Men hur uppfatta vi ordet?

Fröken S.: Genom att ljuda bokstäverna.

Dir.: Just så. När vi se bokstäverna, så ljuda vi dem inom oss. Alla ord äro i vårt medvetande i form av ljudförbindelser. Barnen lära sig använda orden genom att höra dem. Om man nu har ljudförbindelsen »broderi», vad kommer man att tänka på.

Fröken H.: På arbete.

Dir.: Nu gjorde fröken H. ett duktigt hopp, så duktigt, att jag önskar Ni kunde göra maken i gymnastiken. Vad tänker man naturligtvis först på?

Fröken H.: På arbetet broderi, och sedan på arbeten i allmänhet.

Dir.: Vid en sommarkurs nämndes ordet »proletär». Om man inte känner vad ordet betyder, kan man inte komma till den föreställning ordet skall giva upphov till. Ju större säkerhet vi ha att bilda idéförbindelser, ju fortare går det.

Den, som lär sig ett språk, måste i början tänka på svenska och i tanken översätta ordet, innan han vet vad det betyder. Om man är

van, behöver man inte göra detta, emedan man då kan tänka på språket i fråga. För barn är stort folks sätt att tala ofta som ett främmande språk, emedan de äro vana vid helt andra uttryck. Barnen måste översätta ordet på sitt språk, innan de förstå det. Något exempel.

Fröken A.: De vilja ofta säga »näven» i stället för handen.

Dir.: Personer, som vistats många år i ett främmanade land, ser man glömma sitt modersmål. Men det är de personer, som äro minst bildade. Om man så får höra personer, som varit i Amerika bryta på engelska, beror det på, att de aldrig riktigt kunnat sitt modersmål, eller också göra de sig till. En person, som är verkligen bildad, och riktigt kunnat sitt modersmål, glömmer det aldrig. Han talar det t. o. m. med samma dialekt, som han lärt sig språket. Det dröjer naturligtvis, innan de kommit sig in i modersmålets uttryck, men när de gjort det, så använda de det också. Bildade personer ha fasta föreställningsförbindelser, de ha en gång kunnat sitt modersmål, och de glömma det aldrig.

Allt detta är exempel, på, hur viktigt det är att ha fasta föreställningar, och detta skall man lära småbarnen. Därför är detta den viktigaste undervisningen och det fordras mycket för att man skall kunna lägga en god grund. Har man fått en felaktig undervisning från början, hänger det med hela vägen. En grekisk flöjtblåsare tog alltid dubbelt betalt av sådana elever, som blivit undervisade förut, emedan han ansåg dem ha fått felaktig undervisning. Många lärare göra på samma sätt, att de skylla på sina föregångare, att de lagt dålig grund. Det kan ju hända, men det är ej alltid så säkert, att det håller streck. Det är ofta så, att lärare underskatta den undervisning, som blivit lämnad förut. Men saken är ofta den, att de inte förstå att bygga på den grund, som blivit lagd. Det är lätt att skylla ifrån sig på andra, när man inte vill ha felet själv.

SJUNDE FÖRELÄSNINGEN

Dir.: Det finns åtskilliga andra lagar för föreställningsförbindelser, än dem om vilka vi talat. Jag vill blott fästa uppmärksamheten på en annan orsak till att den ena föreställningen ger upphov till den andra, och det är den, att den ena efterföljer den andra. Det är därför vi ha lätt att räkna upp bokstavsföljder och talföljder. Säg något annat, som är lätt att räkna upp!

Fröken O.: Regentlängden.

Dir.: Vill fröken O. räkna upp regentlängden då.

[Försökte, men fastnade flera gånger.]

Det är nog inte så lätt som bokstavsföljden detta.

Fröken B.: Att räkna upp städerna i en provins i en viss ordning.

Fröken L.: Årstidernas namn.

Dir.: Det är av samma orsak som när vi lärt en vers och upprepat den några gånger, kunna vi snart upprepa den utantill. Det beror på att rytmen i versen ger anledning till en sådan föreställningsförbindelse.

Hur kommo vi nu att tala om dessa föreställningsförbindelser?

Fröken L.: Vi talade om, att i vårt medvetande försiggår en jakt av föreställningar som följa varandra, men att vi kunna stoppa den vilda jakten genom att vara uppmärksamma.

Dir.: Uppmärksamhet är just detta, att man stannar den vilda jakten och låter en av dessa föreställningar träda framför de andra.

När vi nu sitta här inne, ha vi synförmimmelser av allt som finnes i detta rum. Vad ha vi då för synförmimmelser?

Fröken O.: Av tak, väggar, golv, bord, stolar, tavlor, människor.

Dir.: Ni ha inte nämnt det där vapnet, som sitter bakom er på väggen över Pestalozzis porträtt. Det är Finlands vapen. Det är upphängt på väggen därför, att de finska kursdeltagarna ville ha något tecken för sin nation. När vi ha fester här under sommarkurserna, bruka nästan alla nationers flaggor vara representerade, men att hissa finska flaggan skulle nu inte tillåtas. Då sade jag till dem: »Om ni vill skänka Finlands vapen till stiftelsen, så få ni sätta upp det på väggen i föreläsningssalen». På detta sätt är ändå Finland representerat här som nation. [Finland hörde till Ryssland vid denna tid. -- Utg:s anm.]

Nå, allt detta vi se, avspeglar sig på ögats näthinna, när vi äro här i rummet. Det sker inte samtidigt, utan det ena efter det andra, alltsom ögat vänder sig. Det ena efter det andra avspeglar sig på ögats näthinna och går därifrån till vårt medvetande. Men på samma gång vi äro medvetna om att där står en stol, stoppas för ett ögonblick den vilda jakten av synförmimmelser. Uppmärksamhet är just detta, att man stannar vid ett föremål. Två föreställningar äro ej samtidigt i vårt medvetande, vi kunna ej samtidigt ha uppmärksamheten fäst på två föremål. Ju snabbare uppfattningsförmåga man har, ju fortare går det att uppfatta två föremål. Vi uppfatta t. ex. inte hela lampan på en gång, utan blott en del av den i sänder, men tidsskillnaden mellan de olika delarna är så liten, att vi, om vi ej särskilt giva akt på det, ej kunna märka det. Vi se ej hela människan på en gång, om vi se på en person. Om vi se en människas huvud, vänta vi att också få se en kropp. Ofta nog tro vi, att vi sett kroppen, fast vi i själva verket vänta att få se den.

Hur kommo vi nu att tala om uppmärksamhet?

Fröken O.: Fröken J. berättade om en pojke, som var uppmärksam på det han inte skulle vara.

Dir.: Lärarinnan kan vara glad, om barnen äro uppmärksamma på det de skola vara uppmärksamma på. Uppmärksamheten står i förhållande till det intresse, varmed något följes. Ju mer intresse man har för något, ju mer uppmärksam är man på det. Giv exempel på något, som intresserar mer än annat!

Fröken O.: Om någon talar om skolan, så är jag mer intresserad, än om någon talar om väderleken.

Fröken L.: En astronom är mer intresserad av stjärnorna än jag.

Fröken F.: En hästkännare kan med några ögonkast bedöma en häst, vilket inte en annan kan.

Dir.: Det är en viss sanning i det uttrycket: säg mig med vem du umgås, så skall jag säga dig, vem du är. Man kan vända det så: säg mig vad du är uppmärksam på, skall jag säga dig vem du är. Om man således märker, att en person är uppmärksam på skvaller, så kan man tro att hon gärna vill skvallra själv.

En amerikansk författare fäster uppmärksamheten på skillnaden, mellan karlars uppmärksamhet på kläder och kvinnors. Han säger, att en kvinna kan på en halv minut se, hur en annan kvinna är klädd och sedan använda tio minuter att tala om det. Han gick en gång på New-Yorks gator för att göra undersökningar på vad folk voro uppmärksamma på, som passerade. Bland tio fruntimmer, som han mötte, vände sig åtta om för att se, hur andra voro klädda. Han ville då veta, varför blott åtta vände sig och inte alla tio, och han fann, att de två andra inte behövde vända sig, emedan de sågo det ändå. De hade tillräckligt snabb uppfattningsförmåga att se klädseln, just som de mötte ett fruntimmer. Fruntimmer ha större intresse för kläder än karlar. Det visa de, därför att de ha sin uppmärksamhet mera riktad på kläder, än männen ha. En karl skulle lika bra kunna se, om folk vore klädda på det eller det sättet, om han vore lika intresserad för det.

Om vi skola få våra lärjungar uppmärksamma, så är det viktigt, att vi göra vår undervisning så intresseväckande som möjligt. Det hjälper inte att uppmana dem att se på en, precis som det skulle bli trevligare för det. Då kunna de intressera sig för lärarinnans rörelser i stället för lektionen. Det är misstag att uppmana dem att titta på lärarinnan under en lektion. Vi måste i stället göra själva undervisningen så intresseväckande, att barnen ha sin uppmärksamhet fäst på lektionen.

Men vi hade visst också till läxa att taga reda på, om det var några fler egenskaper, som framgingo ur fröken J:s berättelse.

Fröken S.: Gossen visade vetgirighet, då han ville veta, varför överkäken inte rörde sig.

Dir.: Vad är vetgirighet?

Fröken S.: Att man önskar tillägna sig en kunskap.

Dir.: Kan man giva detta ett annat namn än vetgirighet?

Fröken S.: Kunskapsbegär.

Dir.: Giv exempel på, hur kunskapsbegäret tidigt vaknar hos barn.

Fröken L.: De fråga om så mycket.

Dir.: Exempel!

Fröken L.: Varför har katten fyra ben och en höna bara två?

Fröken A.: Varför har oxen horn och inte hästen?

Fröken L.: Varför har mamma lång kjol och inte jag?

Dir.: Nå, hurudana kjolar skola ni ha här på Nääs?

Fröken S.: Sådana som äro 10 cm. från marken.

Dir.: Varför det då?

Fröken B.: Man släpar med sig så mycket.

Dir.: Ja, vi ha folk här, som sopa golven, så det behöva kursdeltagare inte göra. Men här visar sig då och då damer med ännu mycket kortare kjolar. Varför det?

Fröken L.: För att de tro, att det är så käckt.

Fröken A.: För att rikta uppmärksamheten på sig.

Dir.: Det är så, att när någon vill rikta uppmärksamheten på sig, så sker det oftast därigenom, att man i sin klädsel visar något utmärkande. Allt sådant är som vildarnas tatuering, gjort för att väcka uppmärksamhet. Om alla här på Nääs skulle ha 10-cm-kjolar, så skulle ingen fästa någon uppmärksamhet på det, men när någon visar sig i något avseende olika mot andra, så är egentliga drivfjädern den, att man önskar rikta uppmärksamheten på sig.

Men vi återgå till kunskapsbegärets väckande hos barnen. Fler exempel!

Fröken J.: De fråga, varför inte solen skiner en mulen dag.

Fröken H.: Varför man gräver ned de döda i jorden.

(Hundskall utanför.)

Dir.: När jag hör hunden skälla så där, är jag viss på, att slaktaren är här. Varför tror ni, att han skäller på slaktaren?

Fröken O.: Han kanske brukar få kött av slaktaren.

Dir.: Detta visar, att även djuren ha föreställningsförbindelser. Är det nu endast genom frågan barnen visa sitt kunskapsbegär?

Fröken O.: Barnen plocka sönder sina saker för att få se, hur de se ut inuti.

Dir.: Ja, det kan nog vara kunskapsbegäret men i många fall även verksamhetsbegäret, som är orsaken till detta.

ATTONDE FÖRELÄSNINGEN

Dir.: Vi skola nu återgå till uppmärksamheten och påminna oss, att pojken var uppmärksam, men att lärarinnan inte kunde vara nöjd med hans uppmärksamhet. Varför det då?

Fröken J.: För att han inte var uppmärksam på hennes lektion.

Dir.: Varför borde han varit uppmärksam på hennes lektion och inte på hennes överkäke?

Fröken L.: Emedan lektionen var det viktigaste.

Dir.: Var den viktigare än överkäken?

Fröken L.: För gossen borde lektionen varit viktigare.

Dir.: Varför det då?

Fröken L.: Om han hade hört på lektionen, hade han lärt sig något. Nu gjorde han inte det.

Dir.: Inte det? Vad kunde gossen lära sig av att se på överkäken?

Fröken O.: Att den inte rörde sig.

Dir.: Han kunde således lära sig något. Varför säger då fröken L., att han inte kunde lära sig något av det? Är det något mer man kan se på och inte lära sig något av?

Fröken O.: Jag tror, att man lär sig något av allt vad man ser på.

Dir.: Exempel!

Fröken O.: Om jag ser på en tavla, kan jag lära mig, hur den ser ut.

Dir.: Det stämde alltså inte. Då få vi väl hitta på någon annan orsak, varför pojken borde hört på lektionen och inte tittat på överkäken.

Fröken L.: Lektionen var avsedd för att pojken skulle vara uppmärksam på den just då.

Dir.: Det behövde inte hållas någon särskild lektion, för att pojken skulle vara uppmärksam på överkäken. Avsikten med att pojken var i skolan var, att han skulle lära sig något av lektionen. Nu brydde han sig inte om det. Vad var det för en egenskap han ådagalade?

Fröken B.: Det var liknöjdhet för lektionen.

Dir.: Var det ingen annan egenskap än liknöjdhet?

Fröken J.: Han var ointresserad.

Dir.: Det få vi inte säga. Kan det inte finnas någon annan egenskap än liknöjdhet? Om ni inte hör på den här lektionen, vad är det för en egenskap ni ådagalägga?

Fröken B.: Det var lättja.

Dir.: Hm! Är det bevis på lättja nu? Förut var han ju mycket flitig.

Fröken B.: Det går lättare att tänka på det man vill, än det man blir befalld till.

Dir.: I vad förhållande står det, som man *vill* utföra, till det man *bör* utföra?

Fröken B.: Det står ofta i strid med vartannat.

Dir.: Vad kallas nu det man *bör* utföra? Vad gör man, när man gör det, man *bör* göra?

Fröken B.: Man gör sin plikt.

Dir.: Om man är uppmärksam på en lektion gör man alltså sin plikt. Mot vem är det en plikt?

Fröken O.: Mot oss själva och mot läraren.

Dir.: Jag hörde en historia om en herre, som hade ont i sitt högra ben och skulle ha massage för detta. Han räckte då fram det vänstra i stället för det högra. Han trodde sig lura massören, men lurade i stället sig själv. Han var pliktförgäten emot sig själv, men också mot massören, emedan han då fick utföra ett arbete, som inte blev till någon nytta. Är det en god egenskap att vara pliktförgäten?

Fröken R.: Nej.

Dir.: Varför är det inte en god egenskap då?

Fröken P.: Man gör inte, det man är skyldig att göra.

Dir.: Varför är inte det något gott?

Fröken F.: Man är inte samvetsgrann.

Fröken L.: Man gagnar ingen med det.

Fröken O.: Man gör orätt med det.

Dir.: Det kunna vi också säga. Något mer!

Fröken J.: Det visar en dålig karaktär.

Dir.: Varför det då? Det där svaret visar, att fröken J. varit i Amerika. Där talas så mycket om karaktärer. Vad menas med att ha en dålig karaktär då?

Fröken J.: Att inte göra det, man är ålagd till.

Dir.: Nå, vad menas med det? Om jag nu ålägger fröken J. att stjäla. Är fröken J. skyldig att göra det?

Fröken J.: Jag anser det orätt.

Dir.: Men nyss sade fröken J. att man skall göra det, som man är ålagd till. Hur skola vi nu bättra upp fröken J:s svar?

Fröken P.: Man skall göra det man är ålagd till, så vida det inte strider emot Guds ord.

Fröken L.: Vi skola göra det Guds ord och vårt samvete ålägga oss.

Dir.: Vi skola göra det *Gud ålägger oss*. Hur kommo vi att tala om det här?

Fröken L.: Vi talade om att gossen var pliktförgäten och vad som menades med att vara pliktförgäten.

Dir.: Vi skulle reda ut, varför pliktförgätenhet var en dålig egenskap. Vi ha nu fått reda på att pliktförgätenhet är, att ej göra det *Gud ålägger oss*. Om gossen inte hörde på lektionen, lydde han inte Guds bud, som säger att vi skola lyda våra lärare. Skola vi alltid lyda våra lärare?

Fröken A.: Det är inte vår skyldighet, om det strider emot Guds bud. Man måste mer lyda Gud än människor.

Dir.: Vi kunna nu i alla fall komma överens om, att det var gossens plikt, att höra på lektionen, och när han icke gjorde det, så visade han sig pliktförgäten. Denna dåliga egenskap, pliktförgätenhet, har i likhet med många andra dåliga egenskaper, en motsvarande god egenskap. Vilken är pliktförgätenhetens motsats?

Fröken H.: Plikttrohet.

Dir.: Giv nu andra exempel på dåliga egenskaper och deras motsvarande goda.

Fröken H.: Egennyttja och oegennyttja.

Fröken P.: Tanklöshet och eftertänksamhet.

Fröken J.: Stygg och snäll.

Fröken R.: Lat och flitig.

Fröken F.: Slarvig och ordentlig.

Fröken T.: Ont och gott.

Fröken S.: Oärlig och ärlig.

Fröken W.: Egenkär och ödmjuk.

Fröken O.: Olydnad och lydnad.

Fröken R.: Ful och vacker.

Dir.: Varför är det en dålig egenskap att vara ful? Är det något ont att vara ful?

Fröken R.: Nej.

Dir.: Nå, varför säger ni det då? Vad är det för en egenskap att vara ful eller vacker.

Fröken B.: Det är yttre egenskaper.

Dir.: Kan man göra någon skillnad emellan de förra egenskaperna och egenskaperna »ful» och »vacker»?

[Tystnad.]

Dir.: Varför kunna vi inte jämföra dessa egenskaper med de förra?

Fröken B.: Det finns inte någon bestämd gräns emellan »ful» och »vacker». Alla ha inte samma åsikter om det som är vackert eller fult.

Fröken J.: Jag skulle vilja säga, att det ej beror på människan själv, om hon är vacker eller ful, men det beror på henne själv, om hon är sanningskär eller inte.

Dir.: Nämn några av de motsatta egenskaper ni nyss räknat upp!

Fröken J.: Egennyttja och oegennyttja, ont och gott, lat och flitig, stygg och snäll.

Dir.: Vad är det för slags egenskaper, alla dessa?

Fröken T.: Själsegenskaper.

Dir.: Men vad är det för slags egenskaper då?

Fröken T.: Det är egenskaper, som ha med tankar och förståndet att göra.

Fröken A.: Moraliska egenskaper.

Dir.: Men vad är ful och vacker för egenskaper?

Fröken O.: Kroppsliga egenskaper.

Dir.: Men vad för slags kroppsliga egenskaper? Är det samma slags egenskaper som när man är enarmad till exempel?

[Tystnad.]

Nå, då skall ni väl få till läxa att taga reda på, till vilka slags egenskaper »ful» och »vacker» höra. Vi fortsätta med exempel på dåliga egenskaper med motsvarande goda.

Fröken O.: Ohjälpsam och hjälpsam.

Fröken A.: Slösaktig och sparsam.

Fröken J.: Kärlekslös och kärleksfull.

Fröken T.: Ogudaktig och gudfruktig.

Dir.: Vad menar fröken T, med att vara ogudaktig?

Fröken T.: Att bryta mot Guds bud.

Dir.: Och att vara gudfruktig att älska Gud?

Fröken P.: Man kan inte säga, att den är ogudaktig, som bryter mot Guds bud, ty det göra alla människor.

Dir.: Vad är då motsatsen mot att vara ogudaktig?

Fröken P.: Att vara gudlös.

Dir.: Vad ha vi lärt av dessa egenskaper nu?

Fröken L.: Att varje god egenskap har en motsvarande dålig.

Dir.: Är det säkert det, att alla dåliga egenskaper ha motsvarande goda?

Fröken L.: Nej.

Dir.: Vad ha vi lärt då?

Fröken L.: Att de egenskaper vi räknat upp ha motsvarande goda.

Dir.: Varför sade då fröken L., att alla dåliga egenskaper ha motsvarande goda.

Fröken L.: Jag tänkte inte på andra, än dem vi talat om.

Dir.: Vad är det för en egenskap hos människan, som fröken L. gav uttryck för i sitt svar.

Fröken B.: Att draga förhastade slutsatser.

Dir.: Det är en vana hos människor att allmänneliga sina slutsatser, att låta något gälla längre och vidare än man vet om. Voltaire har i en berättelse förlöjligt just detta. Han talar om en resande som kom till Loire, där han fick se en rödhårig kvinna stå och gräla på en karl. Strax tog han fram sin anteckningsbok och skrev: »I Loire äro alla kvinnor rödhåriga och argsinta.» Det är så vanligt, att om vi göra en iakttagelser, vi äro så kvicka att förallmänneliga den. Några exempel på detta! Jag vill fästa uppmärksamheten på detta, emedan det är viktigt för läraren, att begränsa sina slutsatser, så att han inte säger mer än han kan stå för.

Fröken L.: Om man om våren hittar en blomma och säger: nu äro blommorna utslagna.

Fröken B.: Om en person ser, att några barn från en klass inte äro hövliga, så tror han kanske, de alla äro ohövliga och sedan säger han att skolan är dålig.

Dir.: Och så skulle det kunna hända, att ni blevo bjudna på kaffe i skolköket och det var dåligt. Så träffa ni på några andra personer och de säga att det kokas gott kaffe i skolköket, men ni säga att där kokas dåligt. Vilka ha rätt då?

Fröken B.: De kunna båda ha rätt.

Dir.: Hur då?

Fröken B.: Den ena parten hade fått dåligt kaffe och den andra gott.

Dir.: Det är dock orätt att säga att det alltid kokas dåligt kaffe i skolköket för att det råkade vara dåligt en gång. Om man inte begränsar sina påståenden, kan man skaffa en person dåligt rykte. Vi få vara försiktiga med att göra förhastade slutsatser, om vi i enskilda fall få dåliga intryck. Men det är något som människor ha alltför lätt för.

NIONDE FÖRELÄSNINGEN

Dir.: Hur var läxan för i dag?

Fröken O.: Vi skulle taga reda på vad »ful» och »vacker» äro för slags egenskaper.

Dir.: Vad är det för slags egenskaper?

Fröken A.: Medfödda kroppsliga egenskaper.

Fröken P.: »Ful» och »vacker» äro yttre egenskaper.

Dir.: Det nämnde vi förra gången. Men vi kunna kanske komma till det på en annan väg. Säg exempel, på något, som är vackert!

Fröken B.: Liljekonvaljer äro vackra.

Fröken L.: En månskenskväll.

Fröken A.: En solnedgång.

Fröken T.: Naturen här på Nääs.

Fröken P.: Hösten kan vara vacker.

Fröken A.: Människor kunna vara vackra.

Dir.: Säg någon vacker människa!

Fröken A.: Pestalozzi!

Fröken L.: Konungen.

Dir.: Ja, det är nog sant, att konungen är vacker, men att Pestalozzi var det, det är visst fröken A. ensam om att tycka. Det har fröken A. därav, att jag vid eftermiddagföreläsningen i går nämnde, att han var »den vackraste, fula karl, som fanns». Pestalozzi var vacker, därför att han var god, i den meningen, men om ni betraktar hans porträtt där på väggen, ser ni nog, att han inte var vacker, tvärtom. Fler exempel.

Fröken H.: Stjärnehimmeln.

Fröken J.: Målningar kunna vara vackra.

Fröken S.: Skulpturer.

Fröken P.: Vackra byggnader.

Fröken J.: Rimfrost.

Dir.: Nu kan det vara nog. Om vi nu tänka på de exempel, som blivit givna, kunna vi indela dem i två huvudsakliga avdelningar. Vilka då?

Fröken L.: Sådant, som blivit utfört av människor och sådant, som är vackert av naturen.

Dir.: Vad kallar man det vackra, som blivit utfört av människor.

Fröken O.: Konstverk.

Dir.: Nå, om ni nu uppfatta något sådant, som är vackert av naturen, vad gör det för inverkan på er? Vad gör det för inverkan, när man uppfattar något, som är vackert?

Fröken A.: Man gläder sig åt det.

Fröken J.: Man tycker det är angenämt.

Fröken R.: Det är upplyftande.

Fröken P.: Det tilltalar skönhetssinnet.

Dir.: Det ger alltså upphov till en angenäm känsla. Men det är inte samma känsla som den vi känna, när vi uppfatta något, som är gott. Detta uppväcker också en angenäm känsla, som när vi uppfatta en

sådan god egenskap som plikttröhet, kärlek och sanning. Men denna angenäma känsla är inte densamma, som när vi uppfatta, att ett ting är vackert. Vad kalla vi denna slags känsla?

Fröken P.: Skönhetskänslan.

Dir.: Och det, som har med skönhetskänslan att göra, kalla vi med ett gemensamt namn . . . ?

Fröken P.: Det estetiska.

Dir.: Detta: »vackert» och fult hör alltså till det estetiska området. Vart höra då de andra egenskaperna vi nämnde?

Fröken W.: Till det moraliska.

Dir.: Till det moraliska området, ja. Sålunda kan en vacker människa vara dålig. En dålig karl kan vara vacker och en ful kan vara god. En skådespelerska kan bli firad för sin skönhet, om hon också inte äger något moraliskt värde, och hur många författare är det inte, som sysselsätta sig med att skildra dåliga karaktärer i stället för goda. De kunna nog skildra det dåliga på ett förtjänstfullt sätt, fast innehållet i deras böcker är moraliskt mycket underhaltigt. De försöka göra det fula till vackert, och så säga människor, att de äro stora författare, fast de göra mer skada än nytta med sina böcker. Sådant skulle vi kunna ge flera exempel på, och det beror på, att folk så ofta sätta högre värde på de estetiska egenskaperna, än på de moraliska.

Vi ha nu kommit överens om att det att vara vacker eller ful icke har med det moraliska att göra, utan hör till det estetiska området. Vi kunna ej jämnställa dessa områden med varandra, då de ej ha med varandra att göra. Det är som om jag skulle fråga fröken B., hur många meter mjölk det går åt i skolköket. På det skulle hon inte kunna svara mig. Lika litet kan det estetiska mätas med moraliska mått, ty det estetiska står utanför det moraliska.

Jag har nu den uppfattningen, att ändå endast det har fullt berättigade anspråk på att kallas estetiskt, som på samma gång är moraliskt gott, men de estetiska och moraliska egenskaperna äro i alla fall olika egenskaper och kunna aldrig sammanställas.

Hur kommo vi nu att tala om detta?

Fröken P.: Vi skulle taga reda på vart egenskaperna ful och vacker hörde.

Dir.: Hur kommo vi att tala om ful och vacker?

Fröken P.: De gåvos som exempel på goda och dåliga egenskaper.

Dir.: Hur kommo vi att tala om dessa egenskaper då?

Fröken P.: Det sades om gossen, att han var pliktförgäten och att pliktförgätenhet är en dålig egenskap.

Dir.: Nå, om pliktförgätenhet är en dålig egenskap, så finns det också en motsvarande god egenskap. Nästan varje dålig egenskap har en motsvarande god egenskap, till vilken den, så att säga, hör i par, så att till de dåliga höra i de allra flesta fall goda, som motsvara dem på det andra området. —

Nå, hur skall man få en dålig egenskap att förvandla sig till en god? Hur skall man få den goda egenskapen att bli övervägande i förhållande till den dåliga?

Fröken B.: Man skall motarbeta de dåliga och stödja de goda egenskaperna.

Dir.: Det är så, att de goda och dåliga egenskaperna stå i det förhållandet till varandra, att ju mer man underkuvar den dåliga egenskapen, ju mer förkovras den goda. Man skulle kunna jämföra detta med ogräs och god säd på en åker. De goda egenskaperna äro säd och de dåliga ogräs. Hur skola vi få bort ogräset?

Fröken B.: Genom att ränsa bort det.

Dir.: Hur går det då med säden, när ogräset kommer bort? Jo, den växer upp. Kornet kan inte bli bra, då tistlarna förkväva det, det får för litet utrymme och näring. Hur kunna vi nu göra för att få den goda säden att växa upp bra?

Fröken B.: Genom att vattna.

Dir.: Och så ha vi det allra viktigaste: genom att bereda jorden väl. Vi skola tillföra sådana näringsämnen till jorden, som just det sädeslaget behöver. Blir det tillfört skall också säden växa bättre.

Kunna ni nu ge exempel på, hur i samma mån en dålig egenskap undertryckes, en god tillväxer!

Fröken L.: I samma mån en människa blir mindre lögnaktig, blir hon mera sanningskär.

Fröken A.: I samma mån hon blir mindre lat blir hon mera flitig.

Fröken H.: Ju mer en människa låter bli att stjäla, dess mera ärlig blir hon.

Fröken F.: I samma mån hon blir mera ordentlig, blir hon mindre slarvig.

Fröken A.: När hon blir mindre obarmhärtig, blir hon mera barmhärtig.

Fröken T.: När hon blir mindre egenkär blir hon mera ödmjuk.

Dir.: Således: när vi vilja utveckla goda egenskaper kunna vi göra det antingen genom att undertrycka de dåliga egenskaperna, då de goda spira upp, eller också genom att direkt inverka på utvecklandet av goda egenskaper, så att dessa taga överhand. Det är som när ett

par barn sitta på var sin sida om ett gungbräda och gunga upp och ned i luften. Skola de komma upp på ena sidan, måste de trycka ned den andra, eller ock så höja upp den enda sidan, att den andra sänkes ned. I båda fallen blir människan bättre.

En annan fråga blir sedan, om dessa egenskaper »gott» och »ont», äro goda eller dåliga till vilket omfång som helst. Nämn därför en god egenskap!

Fröken L.: Lydnad.

Dir.: Är det nu alltid gott att lyda?

Fröken L.: Nej, det är inte gott om någon säger att man skall ljuga.

Dir.: En annan sådan egenskap!

Fröken J.: Uppriktighet.

Dir.: Hur kan det gå med den då?

Fröken J.: Man kan bli utsatt för frestelsen att tala om det man borde tala om.

Dir.: Vad bör man tala om?

Fröken J.: Om jag får höra om min nästa att hon har något fel, bör jag inte tala om det.

Dir.: Finns det inte tillfällen då, när man bör tala om även det?

Fröken J.: Jo . . . om hon ber om det själv.

Dir.: Giv exempel på sådan där klandervärd uppriktighet!

Fröken L.: Om jag går till en människa och frågar, vad en annan sagt om mig, och hon talar om det, är hon uppriktig på ett sätt som hon inte bör vara.

Dir.: Men om nu fröken L. går till fröken B. och får höra, att fröken T. sagt att hon tycker om henne, går då fröken L. och säger fröken B. att hon är en skvallerkärning.

Fröken L.: Nej.

Dir.: Det är stor skillnad på att ryka på en människa och säga, att hon är dum och slarvig, än att svara, då man blir tillfrågad om sådana fall. Då kan man svara helt enkelt och ärligt: jag är rädd, att du har den eller den dåliga egenskapen.

Det är nog många människor, som ha den uppfattningen, att de alltid skola säga sin mening rent ut, antingen de bli ombedda eller inte. Men skulle man ha rättighet till det, skulle var och en ha rätt att sätta sig till domare över en annan och på så sätt blir det ofta oförsämndhet i stället för uppriktighet. Det var en gång en student i Uppsala, som gick omkring och sade oförsämndheter till andra. En gång sade han till någon han mötte: »Det var rysligt, vad herrn är lik sin mormor». Den andre frågade då naturligtvis: »Känner ni min mormor?» Då

svarade han: »Nej, men jag kan väl föreställa mig hur en gammal kärning ser ut.» Sådant är inte uppriktighet utan oförsämndhet, och till sådant bör inte en god egenskap få urarta.

TIONDE FÖRELÄSNINGEN

Dir.: Vad var det för en egenskap, vi senast talade om?

Fröken O.: Uppriktighet.

Dir.: Denna egenskap, som i sig själv är god, kan genom att gå för långt, bli oförsämndhet. Detta är nu en dålig egenskap. Nu skola vi ha fler exempel på hur en god egenskap kan övergå till en dålig.

Fröken P.: Hjälpsamhet kan övergå till slöseri.

Dir.: Hur då?

Fröken P.: Om en människa hjälper en annan så mycket, att hon blottställer sig själv, övergår det till slöseri.

Fröken H.: Om man hjälper en, som inte behöver det, och så lockar honom till slöseri, blir det en dålig egenskap att vara hjälpsam.

Dir.: Vi se sålunda, att man kan låta hjälpsamheten få ett sådant omfång, att den blir något, som åstadkommer skada, men detta är inte precis detsamma, som att hjälpsamheten själv övergår till en dålig egenskap. Fröken P. sade, att hjälpsamheten övergår till slöseri. Man kan ge bort så mycket, sade hon, att hjälpsamheten icke längre blir en god egenskap, utan övergår till slöseri. Vad är slöseri för något då? Vi skola hitta på ett exempel, där den framgår, den där egenskapen slöseri. Tala om en historia, där en person visat slöseri.

Fröken H.: Liknelsen om den förlorade sonen.

Dir.: Förlorade han sitt på hjälpsamhet?

Fröken H.: Nej, genom ett överdådigt levnadssätt.

Fröken P.: Liknelsen om den rike mannen.

Dir.: Men den där rike mannen slösade bort rikedomerna på sig själv. Hur då?

Fröken P.: På god mat och dyrbara kläder.

Dir.: Kan fröken tänka sig, vad det var för god mat, han skaffade sig?

Fröken B.: Fina viner.

Dir.: Var tror fröken han fick de fina vinerna ifrån?

Fröken P.: Han köpte dem kanske från utlandet.

Dir.: Och den goda maten då. Hur kunde den kosta så mycket?

Fröken P.: Han kanske fick dyrbara kryddor från Indien och hämtade dem genom karavaner.

Dir.: Det är också mycket troligt att han lät skicka ut och skjuta dyrbara djur. Den tiden ville de gärna äta lärkhjärnor och påfågels-hjärnor och dessa kostade mycket pengar. Men kom nu med andra historier.

Fröken L.: Det vore slöseri, om en man kom till en annan och bad att få låna en femma, och han gav honom en hundrakrona i stället.

Fröken P.: Jag hörde en gång talas om en man, som använde en 100-krona som förladdning.

Fröken H.: Jag har hört talas om herrar, som tände sina cigarrer med sedlar.

Fröken L.: Det var en godsägare, som hade fört upp en uthusbyggnad. Men när han såg att den skymde utsikten, lät han taga bort den igen.

Dir.: Vad äro dessa historier exempel på?

Fröken L.: Slöseri.

Dir.: Nu skola vi ha några historier om hur hjälpsamhet övergått till slöseri.

Fröken O.: Man hör ibland berättas om rika personer, som skrivit på borgensförbindelser och blivit utfattiga.

Fröken L.: Det kommer ibland fattiga med listor och begära hjälp, och godtrogna människor skriva på, utan att undersöka sanna förhållandet.

Dir.: Varför göra godtrogna människor det då? Jo, ofta nog, för att bli av med personerna, som komma med sina listor. Detta är orätt, ty man vet ju på det sättet inte vem man hjälper, och om det är nödvändigt att hjälpa. Men, å andra sidan, om man skulle ta reda på *alla*, som komma och tigga, så skulle det också bli ett stort besvär.

Men varför kallar fröken L. detta slöseri?

Fröken L.: Om det är illa använda pengar, så är det slöseri.

Dir.: Fröken L. tycker då att illa använda pengar är ett slöseri. Om man ger inom sin förmåga, så är det slöseri i alla fall?

Fröken L.: Ja.

Dir.: Det finns många sätt att använda pengar illa.

Fröken L.: Man ställer t. ex. ofta till välgörenhetsfester, där inkomsterna inte uppstiga till utgifterna och då bli de ju bara för att folk skall få roa sig.

Fröken L.: Men det blir väl vinst ibland också, och många, som ge då, skulle inte bry sig om att hjälpa, om det inte skedde på det sättet.

Dir.: Ja, det är frågan om, huruvida det verkligen är bättre, att ha sådana fester då. Om det kan vara till gagn för stunden, kan det vara det för en längre stund? Är det till gagn för den som ger med sådana tankar?

Fröken L.: Nej, han kan inte ha någon tillfredsställelse av sin gåva, när han blott gav för att få roligt, eller för att få beröm.

Dir.: Hur kan man också tänka sig att det käns för dem, som bli utsatta för sådan välvilja?

Fröken J.: Det blir förödmjukande att ta emot, när det inte ges i rätta andan.

Fröken L.: De kunna känna sig förödmjukade också, emedan deras behov bli så offentliggjorda.

Dir.: Allt detta skulle nu vara exempel på, hur hjälpsamhet övergår till slöseri. Man ger bort mer än man borde göra, eller på ett sådant sätt, att det blir till skada, eller också ger man ej i rätta sinnelaget. Men är det orätt att ge bort, så att man intet har kvar?

Fröken P.: Ja.

Dir.: Men om jag tar av mig rocken och ger fröken P. den, gör jag orätt då?

Fröken P.: Ja, det tycker jag, ty Direktören behöver själv rocken.

Fröken A.: Jag tror inte det vore orätt, om hon verkligen behövde rocken.

Dir.: Fröken A. tycker inte att det är orätt, att man blottställer sig själv, för att hjälpa andra. Fröken P., som kom upp med frågan, tycker att det är orätt. Vad står det i bibeln om detta?

Fröken P.: »Om du har två klädnader, så giv åt den, som ingen har.»

Fröken L.: Men det står också: »giv den, som beder».

Fröken J.: Enkan i Sarpat tog det sista hon hade och gav profeten. Om man ger det sista man har, välsignar Gud det och gör så, att man får annat i stället.

Dir.: Nå, vad svarar fröken P. på detta?

Fröken P.: Jag tror ändå att man inte får alldeles blottställa sig själv.

Fröken B.: Det beror på sinnelaget i vilket man ger. Pestalozzi var också en sådan där slösare, som gav bort allt.

Dir.: Jag tror att ni alldeles förbiser en väsentlig sida här vid lag. Jag tror nog att det är riktigt, att om det blott är ens eget man ger bort, så har man nog rättighet, att göra med det som man vill. Om jag ger bort min enda rock till en, som ingen har, så är det min ensak, men om min familj blir lidande på det, vore det då rätt?

Fröken L.: Nej.

Dir.: Man måste göra skillnad på att man ger bort endast det, som tillhör en själv, och inte det, som andra får ont av, att jag ger bort. Vi ha mera skyldighet mot våra närmaste än emot andra. Varför det?

Fröken L.: Gud har ställt oss ibland dem, för att taga vård om dem mer än om andra som stå utanför.

Dir.: Det tror jag nog är riktigt, att ju närmare man står människor, ju större skyldighet har man emot dem. Man måste först uppfylla sina plikter emot sina närmaste, sedan emot sina vänner och grannar och därpå emot utomstående. Först bör man känna förpliktelser emot sin familj, sedan emot den närmaste omgivningen, därpå mot sin kommun och fosterlandet och därpå mot mänskligheten i stort.

Om fröken P.: t. ex. sätter sig ock stickar ett par strumpor för att skickas till Zulubarnen, och får se en barfota gosse här i vårt land. Vilken bör hon hjälpa då?

Fröken B.: Gossen här.

Dir.: Ja, om Gud sänt honom i min väg är det min plikt att först hjälpa honom. Men det är många, som ha den uppfattningen, att det är deras skyldighet att hjälpa först och främst t. ex. hedningar.

Fröken A.: Jag tror, att om en människa är bunden, så är inte Gud bunden, och han kan uttaga en och skicka bort till främmande land.

Dir.: Därmed vill väl fröken ha sagt, att det är vår plikt att se till dem, som stå oss närmast, *utom i särskilda fall*. När jag började min verksamhet, så började jag min verksamhet här, men så kom jag ifrån dem, som var mig närmast, för att sysselsätta mig med personer, som kommo från ganska långt håll. Men så slog mig en gång den tanken: »här använder du din bästa kraft att arbeta för personer, som komma långt ifrån och försummar dem, som stå dig närmare». Det var då jag började dessa aftonsamkväm. Det var inte rätt, att jag endast brydde mig om främlingar, icke rätt emot dem, som stod mig närmast. I grund och botten ha vi största plikten emot dem, som stå oss närmast. En amerikansk prästman har uttryckt det så: »gör din närmaste plikt». Människan har alltså först och främst skyldighet, att fullgöra de plikter, som stå henne närmast.

Hur kommo vi nu att tala om de närmaste plikterna?

Fröken O.: Vi talade om hjälpsamhet och slöseri, och att det är slöseri att hjälpa andra, så att ens närmaste bli lidande på det.

Dir.: Hur kommo vi att tala om hjälpsamhet och slöseri?

Fröken O.: Det nämndes som exempel på, hur goda egenskaper kunna övergå till dåliga.

Dir.: Ett annat exempel på detta!

Fröken B.: Bestämndhet kan övergå till halstarrighet.

Dir.: Exempel på någon, där det visat sig!

Fröken B.: Gustav IV Adolf.

Dir.: I vilket avseende blev han halsstarrig då?

Fröken B.: Han tänkte inte på, att det blev till olycka för hans land, att han höll på sin åsikt.

Dir.: En annan sådan!

Fröken B.: Konung Karl XII.

Dir.: Men vad tror fröken orsaken kan vara, att Gustav IV Adolf fördömes av folket och Karl XII berömmes?

Fröken B.: Karl XII dog i en lycklig stund.

Dir.: Man kan ogilla Karl XII:s handlingssätt, men han berömmes i alla fall, då han inte sparade sig själv, fast han var den förste, som blev lidande på det. Gustav IV Adolf däremot bara uppfordrade andra, men ville inte uppoffra sig själv. Det är kanske andra orsaker också. Ni kunna ju fundera på detta, varför Karl XII ännu är svenska folkets hjälte, då Gustav IV Adolf ännu dömes som halsstarrig.

Kan ni ge något annat exempel på halsstarrighet?

Fröken J.: Det var en person, som slog vad om, att han skulle gå över en frusen sjö. Han gick också, *därför att han sagt det*, fast han fick höra att isen var mycket svag, och han föll i en vak.

Dir.: Ja, det måste man erkänna var halsstarrighet. Så får man inte göra, så vida det inte är någon ute på sjön, som håller på att drunkna. Då får man göra det. Det är vår plikt att hjälpa andra, då vi endast stå för oss själva och inte skada våra närmaste med det.

En sommar fick en flicka bland kursdeltagare ont i halsen och läkaren sade, att det var difteri. Alla kursdeltagare drogo sig då ifrån henne utom en. Hon fordrade att få sköta henne. »Det är inte bara min skyldighet, utan även min rättighet, då jag står ensam i världen», sade hon. De andra, som drogo sig ifrån henne, voro nog inte fega, ty om någon inte så där bestämt erbjudit sig, hade nog många velat hjälpa henne, då de hade tänkt över att hon behövde hjälp, men den är friare i sitt handlingssätt, som står ensam och som ingen har att först och främst tänka på.

JOHN CHRONSCHOUGH
och verkligheten

AV
LARS FREEMAN

De politiska förhållandena under och efter år 1809 gav tydligt vid handen, att hela folkets medverkan vid återuppbyggandet av vårt land var en trängande nödvändighet. Detta förhållande väckte ett livligt intresse för folkundervisningens utbredande till allt vidare kretsar. Arbetet härmed nådde sin höjdpunkt, då folkskolestadgan utfärdades 1842.¹⁾

Den under det utgående 1700-talet begynnande folkskoleinstitutionen hade burit fattigfriskolans drag.²⁾ Den nya stadgans första paragraf fastslog:

I hvarje stadsförsamling och hvarje socken på landet bör finnas minst en, helst fast, skola med wederbörligen godkänd lärare.³⁾

Det skulle åtminstone formellt vara slut med de primitiva förhållanden, då en gammal gumma eller en försupen knekt gick omkring i gårdarna för att lära barnen läsa, skriva och räkna.⁴⁾ I städerna hade det ju funnits mera ordnade skolor. I Göteborg hade sedermera kyrkoherden i Tranemo Lars Hagstedt som lärare vid Carl Johans församlings växelundervisningsskola infört den s. k. lancastermetoden, vilken därefter kom att tillämpas vid Göteborgs samtliga skolor.⁵⁾

Vad som menades med »wederbörligen godkänd lärare», klargjordes i den nya stadgans sjätte paragraf. Var och en som ville anses behörig som folkskollärare skulle

hafwa aflagt prof, anstaldt af seminarii Föreståndare, i närvaro af någon Dom-Capittlets ledamot, och, enligt deröfver af Seminariiföreståndaren utfärdadt och af nämnde Dom-Capittels ledamot påtecknad betyg, äga full färdighet uti innanläsning, rätt- och wälskrifning, samt fullgiltig insigt och ådagalagd säkerhet att undervisa i följande ämnen: Catechesen, Bibliska Historien, Räknekonsten, så wäl theoretiskt som practiskt, till och med sammansatt Regula de tri uti hela och brutna tal, allmänna begreppen af Geometri och Linearteckning samt Naturläran; äfvensom han bör äga kännedom af Wexelundervisningsmetoden, och skicklighet att undervisa uti enkel Gymnastik samt uti Kyrkosång, åtminstone med begagnande af i sednare tider dertill upfunna hjälpmedel; hwarförutan den, som söker förenad skol-lärare- och klockarebeställning på landet, skall innehafwa den klockare på landet ålagda kännedom om och färdighet uti vaccination och åderlätning.

Folkskolestadgan bestämde vidare:

Så wäl i Hufwudstaden som i hvarje Stiftsstad, bör af Dom-Capitlet beredas tillfälle för dem, som vilja egna sig åt folk-lärare-kallet, att i ett seminarium erhålla undervisning och öfning i de till detta kall hörande ämnena.

¹⁾ SFHist, II, 3 f.

²⁾ Ohlander, J., Göteborgs folkskoleväsen i gamla dagar och i våra, 28.

³⁾ Svensk författningssamling, 1842, nr 19.

⁴⁾ ÅSU, nr 36, 20, 27, 107 ff.; nr 38, 70, 112, 125, 127.

⁵⁾ Pettersson, S. och Litzén, A. Rob., Göteborgs stifts herdaminne, 360. Ohlander, a. a., 46. — Anmärkas bör, att kyrkoherde Hagstedt som pedagogisk teoretiker var en föregångsman. År 1821 hade han utgivit Försök till praktisk handledning i Wexel-undervisning. Detta arbete fick praktisk betydelse för skolväsendet i hela västra Sverige. SFHist, II, 157, 164.

I enlighet med dessa bestämmelser startade Göteborgs första folkskoleseminarium sin verksamhet den 11 januari 1843. Det hade sina lokaler i den Willinska skolan. Härifrån flyttade det först år 1846. Då blev det förlagt till Prins Oskars skola, som hade en egen byggnad, belägen å tomterna 41 och 42 i stadens första rote vid Kasern-torget.⁶⁾ Detta blev så småningom Kaserntorget 7, där numera Svenska Frälsningsarmén har sina lokaler. Orsaken till denna förflyttning var, att seminariets föreståndare, pastor Johan Fredrik Lundgren, år 1846 blev föreståndare för Prins Oskars skola och helt enkelt tog seminariet med sig.⁷⁾

När pastor Lundgren 1858 lämnade befattningen som seminariets föreståndare för att bli kyrkoherde i Slättåkra, fick han som närmaste efterträdare en annan av stadens prästmän, sonen till den förut nämnde kyrkoherden i Tranemo, pastor Carl Edvard Hagstedt.⁸⁾

Vad man vet om dessa seminariets första arbetsår, är inte mycket. Det har med tillgängligt källmaterial inte ens varit möjligt att utreda hur lång undervisningstiden var. Det enda, som man med säkerhet kan säga, är, att kurserna vid Göteborgs folkskoleseminarium i varje fall inte sträckte sig över längre tid än en termin.⁹⁾ Möjligen kan — även om uppgiften inte helt låter sig kontrollera — det ha funnits exakt verklighet bakom August Bondesons notis i Chronsoughs memorarer: »Sjanis» Hans Persson skulle ha vistats i skollärarelära i Göteborg i sex hela veckor.¹⁰⁾ Denna uppgift bestyrkes onekligen av vissa fakta. I Göteborgs Stadsbibliotek förvaras ett litet häfte med titeln »Välönskingsord till utexaminerade eleverna uti Göteborgs Folkskolelärare-Seminarium på examensdagen den 24 november 1846». Med tanke på att det elevmaterial, som intogs vid folkskoleseminariet i Göteborg, huvudsakligen rekryterades från landsbygden, är det knappast troligt, att terminen kan ha börjat tidigare än i början av oktober, då höstbruket var avslutat på bondgårdarna. Tiden från början av oktober till mitten av november utgör sex veckor.¹¹⁾

Huru härmed än må förhålla sig, efter en kort tids undervisning var 40- och 50-talens seminarister färdiga att gå ut som folkets lärare. De

⁶⁾ Ohlander, a. a., 27, 46.

⁷⁾ SFHist, II, 446. Pettersson och Litzén, a. a., 517.

⁸⁾ Skarstedt, C. W., Göteborgs stifts herdaminne, 656; ÅSU, nr 47, 124.

⁹⁾ SFHist, II, 448.

¹⁰⁾ Chronsough, I, 29.

¹¹⁾ Lantbrukare Albin Olsson i Fjärås, Hallands län, har meddelat, att hans mors syster var gift med en av de första lärarna i Fjärås. Denne hade något av de första åren på 1840-talet bevistat en 10-veckorskurs vid seminariet i Göteborg.

väckte ingen uppmärksamhet, när de avlade sin examen. Man vet inte ens vem det var, som å skolans vägnar uttalade välönskingsorden. På det lilla ovan nämnda häftet finnes intet författarnamn utsatt. Och på stadens tidningsredaktioner hade man sig tydligen intet bekant om dessa händelser. Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning tog ingen notis om seminariets examen. Under de sista novemberveckorna 1846 kunde göteborgarna i denna tidning läsa om en sorg högtid med anledning av korvetten Carlskronas undergång i de västindiska farvattnen, om musiksoiréer av musikdirektör Berwalds döttrar och om konfektionsfirman Wettergrens utmärkta elastiska byxbälten, vilka inte skadligt tryckte på bröstkorgen eller slet ut skjortorna, som hängslena tydligen gjorde. Men om seminaristernas årsexamen fanns inte ett ord.¹²⁾

Har man alltså inte lyckats identifiera högtidstalaren vid seminariets avslutning, kvarstår likväl hans tal som ett utmärkt prov på denna tids oratoriska förmåga. Det gömmer på kvarlevor från 1700-talets tro på upplysningens förmåga att förbättra världen. Och man tycker sig också skönja spår av den liberalism, som i kamp vände sig mot den s. k. överklassens företräden:

Den nattliga fördömen är förbi, enligt hvilken samhället ansågs vara bättre tryggt, när folket hölls i mörkret, och när enväldet fann sig starkare, då det hade att herrska öfver okunnighet, som ock föder tvehogsenhet i viljan och slapphet uti alla ädlare syften. Förbi äro de tider, under hvilka skiljemuren emellan jordens bättre lottade och emellan de i stoftet suckande och vanlottade var öfverstyglig. Andra förhållanden hafva inträdt, under hvilka insigterna inom det allmänna vetandets område skola framträda uti en jemnare fördelning och denna jemnvigt bidraga till en snarare fullbordan af inbördes kärlek, välvilja, vänskap, broderlighet, af en ära, Gudi allena egnad, af en evig frid på jorden, aldrig anad, aldrig sedd under mörkrets århundraden, som icke tillförsägo människomen en god vilja. J män, och J ynglingar, som snart blifven män, J ären kallade att begynna och att hjälpa till att skingra mörkret bland allmogen.¹³⁾

1842 års folkskolestadgas diffusa bestämmelser om seminarieutbildningen kunde i längden inte räcka till. Den 21 mars 1862 utfärdades ett reglemente för rikets folkskoleseminarier. Nogranna bestämmelser skapades om kursplaner och läsordningar, om praktiska övningar och examina.¹⁴⁾ Undervisningen gjordes treårig. Det var mot bakgrunden av de förhållanden, som utvecklades i enlighet med dessa förordningar, som August Bondeson såg växa fram seminaristen och folkskolläraren John Chronsough.

¹²⁾ G. H. T. oktober-november 1846.

¹³⁾ Välönskingsord, 4--5. Att seminariets föreståndare, pastor Lundgren, inte själv höll detta tal, framgår klart av slutet: ». . . hvadan J ock samfäldt med de närvarande och mig, tolken Herr Pastor Lundgren den tacksamhet honom i alla hänseenden tillkommer, lyckönskades oss alla äfven för framtiden, då nya elever skola utgå och lära folket!» Välönskingsord, 10—11.

¹⁴⁾ Svensk författningssamling, 1862, nr 12.

II

När August Bondeson berättade sina allmogehistorier, lät han dem oftast vila på verklighetsgrund. När han skildrade gubbarna på Sjönevads marknad, tecknade han efter levande modell. Han använde ännu inga fingerade namn. Sjönevads gästgivaregård, som innehades av August Bondesons morbror, Jan Anders Nygren, ligger i Vessige. Det var omöjligt att ta miste på gubbarnas hemsocken. Men den publicitet, som Bondeson med sina berättelser gav åt hemtrakten, var vessigeborna inte enbart tilltalade av.¹⁾ En notis i Falkenbergstidningen konstaterade detta:

Doktor August Bondeson i Göteborg, den populära »historiemålaren» har i år som vanligt under det han gästade sin fädernebygd i Vessige även besökt den nyligen avhållna Sjönevads marknad. På denna, såväl som i hela sin hembygd, är han för den äldre ortsbefolkningen endast »August», och många roande episoder berättas som bevis för denna förtrolighet, vilken naturligtvis är parad med en stor portion naiv beundran, men också med en icke så liten lika naiv portion respekt. »August är kommen», brukar det heta bland marknadsgubbarna, och i fruktan för att bli »avritad» tager man vara på sin yttre skickelse. . . . Dem som frukta för att bli avritade av »August», kunna vi upplysa om att denne för närvarande håller på med ett arbete, en samling historier och visor, avsett att utkomma till julen. INGEN AV DEM, SOM I ÅR VORO MED PÅ SJÖNEVADS MARKNAD, KAN VARA SÄKER FÖR ATT »GÅ IGEN» I DETTA.²⁾

När Jon i Slätthult från Krogsereads socken vid Smålandsgränsen dessutom hotade Bondeson med åtal för ärekränkning, blev Bondeson mera försiktig. Jon blev han tvungen att bjuda på några kvartingar god punsch en kväll, innan han fick honom på gott humör igen.³⁾ Efter den händelsen undvek han att direkt utpeka hemsocken. Vessige blev Glimminge.⁴⁾ Men för dem som kände till förhållandena, var det tydligt och klart, att Svenborgs lede Nils Petter, som tillsammans med klockarens Pelle hanterade fyrahanda eldvapen, inte kunde vara någon annan än August Bondeson.⁵⁾ Att han i likhet med Svenborgs lede Nils Petter ägde en viss förmåga att göra omgivningen osäker för sina medmänniskor, kunde han till och med erkänna själv. I det utkast till självbiografi, som fanns bland hans efterlämnade papper, framgick detta otvetydigt:

Jag blev under tidernas lopp store lunsen i Åtradalen; men mina utflykter ur

¹⁾ S. Skr., I, 319.

²⁾ D. B. K., 104, ff.

³⁾ Detaljerna rörande ärekränkningen berättade Bondeson själv för dåvarande läraren vid övningsskolans barn vid Göteborgs Folkskoleseminarium, A. F. Freeman. De har sedan bevarats som släkttradition inom hans familj. Meddelande till förf. av f. rederijänsteman Eskil Freeman och komminister Theodor Freeman.

⁴⁾ S. Skr., I, 319.

⁵⁾ GLatinHist, 204. — Om fyrahanda eldvapen trycktes i samlingen i Glimminge och Kröplinge, S. Skr., IV, 91 ff.

stugan i ofta nämnda dal voro ej alltid synnerligen omtyckta; i det att grannarna i samma ofta nämnda dal hade fått i sin skalle, eller rättare i sina skallar, ty det fanns mycket folk där i dalen, att jag var en styggling, ja en »reckti rackareonge», som det heter på landets eget tungomål; jag själv tyckte dock ej på samma vis; men vem som hade rätt, det visade väl de grundliga risbistar, varmed min kära moder esomoftast kände sig manad att undfägna mig. Således var jag väl en »reckti rackareonge» i Åtradalen.⁶⁾

Vid ett tillfälle hände det, att denne ofta nämnda dals store luns hade begått ett så svårt brott, att han måste tuktas med ett torrt enris. De vassa barren fastnade i huden, och han måste be en av lekkamraterna om hjälp för att få dem bortplockade.⁷⁾ När han många år senare skulle berätta om hur Svenborgs lede Nils Petter upplevde en förgälsedag, hade han minnet av sin förnedring aktuellt:

När nu Svenborgs lede Nils Petter kom hem, så fick han sig en riktig enrisbasta, det fick han, för det skulle han då ha.⁸⁾

Redan på ett tidigt stadium i sitt författarskap hade August Bondeson alltså låtit sina figurer leva i Glimminge, d. v. s. i Vessige socken. Med tiden fick bygden i sin litterära form en allt rikare gestaltning. Allt flera av sockenborna började återfinnas i det litterära tyggalleri, som han skapade. Allt flera situationer hade sin motsvarighet i verkligheten. Bakom berättelserna fanns det ofta fast realitet.

Det var i berättelsen om Hallings Anna, som August Bondeson för första gången berörde skolförhållandena i Glimminge på ett mera utförligt sätt:

De hade fått sig en ny kyrkoherde i Glimminge. Han hette Stålbom, och folk sade, att han hade varit skolepräst förut och att han skulle vara en sträng och självständig herre. Men det hade han just inte visat här ännu. Och säkert var, att maken till predikant tyckte glimmingeborna sig aldrig ha hört. Han hade ett sådant rart målföre. När han lät lagens åskor dåna igenom kyrkan, så skalv till och med den gamle lomhörde sockenpojken, som alltid förr hade brukat lura till under predikan. Och örtakvistar och käringaris och kryddor och snus voro numera onödiga ting. Och som han läste upp kungörelserna! En kunde rent av ha lust att gå i kyrkan bara för att höra på dem. Och lika sträng var han i sitt leverne som i sin lära. Kvinnorna sågo upp till honom som till ett högre väsen, och karlarna tyckte, det var en präst till heders. Men så inträffade någonting, som hastigt stämde om sinnen.

»Den nye prästen skall ha fram både gamla och unga till att läsa på husförhören.»

Denna nyhet utbasunades åt socknens alla kanter och ställde till stor förgälsedag, för sådant hade aldrig gamle prostens fordrat på. De gamle borde la kunna få vara i fred. Gubbarna knorrade högljutt, men läste ändå. Kvinnorna nyttjade både mutor och karbasen för att få ungarna till att läsa sin frågebok med besked, och de själva livade upp gamla minnen under tiden. Glimminge hade ännu ingen ordnad skola.⁹⁾

Bakom dessa Bondesons notiser om Glimminge skolförhållanden låg faktiskt verklighet i Vessige socken. År 1862 hade Vessige för-

⁶⁾ D. B. K., 14.

⁷⁾ D. B. K., 9 f.

⁸⁾ S. Skr., IV, 88 f. Också berättelsen En förgälsedag eller Mycken stryk för en lumpen sak trycktes i samlingen I Glimminge och Kröplinge, S. Skr., IV, 87 ff.

⁹⁾ S. Skr., I, 191.

samlings kyrkoherde, prosten Martin Kjerrulf gått bort. Hans efterträdare blev den förut omnämnde bataljonspredikanten och föreståndaren för Göteborgs folkskoleseminarium, Carl Edvard Hagstedt.¹⁰⁾ Det var alltså han, som »hette Stålbom och folk sade, att han varit skolepräst förut». Hagstedt hade dessutom under åren 1855—1860 varit lärare vid en skola i Mölndal.

Att den nye kyrkoherden ville se folkets kristendomskunskap fördjupad, är inte svårt att förstå. När Hagstedt tillträdde pastoratet, hade varken Vessige eller Glimminge någon ordnad skola. År 1846 hade Göteborgs Domkapitel upprättat en tablå över hur stiftets olika församlingar hade ordnat, höll på att ordna eller möjligen ämnade ordna sina skolfrågor. I Vessige fanns det enligt denna tablå ingen fast skola, och inte heller fanns någon skolbyggnad under uppförande. Församlingen hade visserligen ämnat vidtaga vissa åtgärder. Men åt dessa hade ännu ingenting blivit gjort.¹¹⁾ Ungefär likartade var förhållandena ännu år 1862. Den 16 augusti år 1865 föräntades för första gången inspektion av Vessige skolor. I sin ämbetsskrivelse till Göteborgs Domkapitel påpekade den förordnade folkskoleinspektören, rektor Lars Åberg, bl. a., att församlingen saknade småskola. I en enda sats koncentrerade han sitt omdöme om socknens skolväsende:

Då denna skola egentligen börjat år 1864, sedan den gemensamma läraren för Vessige och Askome, som af ålderdom ej kunnat fullgöra mera än hvad som utgör fordringsämne för en småskola, lemnat sin tjänst och ny lärare blifvit tillsatt, har skolan på ett tillfredsställande sätt fortgått, och kan ännu mera göra det, när nytt skolhus nu snarast kommer att uppföras.¹²⁾

Så småningom blev dock förhållandena bättre. År 1867 var ett skolhus under uppförande. Och blott ytterligare två år senare hade en mängd förändringar hunnit äga rum.

Den 24 och 25 maj 1869 hade folkskoleinspektören, Fil. Dr. G. E. Psilander haft inspektion med Vessige och Askome skolor. I sin ämbetsberättelse, som i december samma år avlämnades till Göteborgs Domkapitel, påpekade han vissa onöjaktigheter, vilka enligt hans mening snarast borde rättas till. Vad Vessige beträffade, borde barnen fördelas enligt kunskaper på oliktidiga avdelningar för att medhinnas; detta borde dock endast ske i den största roten, där läsningen hölls i skolhuset. Skolreglemente fattades; ett sådant måste med det snaraste upprättas och stadfästas. Vidare borde en småskola på tre rotar inrättas och material anskaffas i enlighet med en av folkskoleinspek-

¹⁰⁾ Skarstedt, a. a., 655 f.

¹¹⁾ Göteborgs Domkapitels handlingar, G I, 1847, GLA.

¹²⁾ Göteborgs Domkapitels handlingar, G IV, 1865, GLA.

tören upprättad förteckning. Slutligen borde skolrådet påminnas om bestämmelserna i det kungliga cirkuläret av den 22 april 1864.¹³⁾

Folkskoleinspektörens anmärkningar utsändes på remiss. Och i en skrivelse, som kom Domkapitlet till handa den 14 februari 1870, svarade kyrkoherde Hagstedt för Vessige skolråd:

Här var redan långt före Herr Inspektörens ankomst beslutadt, att skolbarnen skulle med följande hösttermins början fördelas på 2ne afdelningar. Detta, som genast anmäldes för Herr Inspektören, torde han hafva glömt eftersom han uppmanar till en då utan hans åtgörande beslutad och nu för mer än ett halft år sedan verkställd sak.

Med afseende på Herr Inspektörens anmärkning angående skolreglemente och småskola, får skolrådet upplysa, att ett gammalt Reglemente finnes för ambulatoriska skolan. Nytt Reglemente för fasta skolan finnes och efterlevs. Då läsningen i fasta skolan för omkring ett år sedan började, skulle detta redan varit insändt till erhållande af Domkapitlets stadfästelse, men hitintills har skolrådet dröjt härmed i förhoppning att kunna genomdrifva sin önskan om småskolas inrättande, hvilket, om det lyckas, medför ändringar och tillägg i Reglementet, som skolrådet gärna ville på en gång hafva så fullständigt som möjligt. Då detta dröjsmål möjligen skulle kunna tydas såsom ett lagbrott skall det ofördröjligen till Domkapitlet insändas.

Att småskola icke redan blifvit inrättad, torde ursäktas, då man tager i betraktande att församlingen inom loppet af några få år byggt en ny kyrka, nytt skolhus, alla uthusen i prestgården, skall nu bygga nytt fattig- och arbetshus, reparerat nanhusen i prestgården för ca 2000 Rd., inköpt en rätt dyrbar materiel för skolan samt socknebibliotek. Äfven härom underrättades Herr Inspektören. Om Herr Inspektören kunde bereda församlingen medel för att till hans belåtenhet verkställa allt genast, skall församlingen liksom skolrådet blifva mycket tacksamma. Hvad skolmaterielen serskildt beträffar, får skolrådet upplysa, att sådan inköptes sistlidna året för omkring 100 Rd.

Att inköpa allt, hvad Inspektörens förteckning upptager, är för närvarande icke möjligt. Hvad slutligen beträffar påminnelsen om noggrannare iakttagande af K. Cirk. d. 22/4—64, känner icke skolrådet hvad i skolan häremot felats, och kunde icke heller under Herr Inspektörens härvaro uppfatta detta. Skolrådet liksom skolläraren har städse bemödat sig för att rätta sig därefter.¹⁴⁾

Med denna skrivelse gav kyrkoherde Hagstedt ett bidrag till sin egen karakteristik. Han visade, att Bondesons ord passade in på honom. Men för att kunna få bukt med de sturska hallandsbönderna var han säkert tvungen att vara något av »en sträng och självrädig herre». Det var säkerligen hans och inte församlingsbornas förtjänst, att han, när han svarade på folkskoleinspektörens anmärkningar rörande bristen på småskola, med värdig självmedvetenhet kunde redogöra för allt som hade uträttats i församlingen. Som prosten Stålbom blev han en representant för de myndiga och starka prostar, som ansade och värdade kulturen i sina församlingar. Han personifierade 1800-talets församlingspräster, när de var som bäst. Och det blev alltså han, som ställdes som kyrkoherde och förman åt skollärare John Chronschough.

¹³⁾ Göteborgs Domkapitels handlingar, G IV, 1867, GLA.

¹⁴⁾ Göteborgs Domkapitels handlingar, G IV, 1869, GLA.

III

Skollärare John Chronsoughs memoarer blev ett ytterst noggrant filigransarbete. Bara att samla materialet ur verkligheten måste ha tagit en ofantlig tid. Bondeson hade ständigt sin ofödde skolmästare i tankarna. I sina bruna anteckningsböcker antecknade han ordvändningar, vanor, minspel, detaljer i klädedräkten. Och över varje anteckning, som han avsåg för sitt stora verk, satte han samma bomärke. Det var bokstäverna *Chr.*¹⁾

Tidigt stod tanken på detta arbete klar för honom. Regementspastorn, läroverksadjunkt Peter Gunnarsson, berättade i sina anteckningar om August Bondeson i Latinläroverkets historia om hur Chronsoughs inträde i världen högtidligen förberedades i Glimminge. August Bondeson hade blivit praktiserande läkare i Göteborg och hade över någon av de stora helgerna rest hem till sin mor i Vesige. Det var alltid en stor händelse, när han kom. Han hade alltid med sig den obegränsade glädjen och uppsluppenheten. När August Bondeson nu yppade, att han ämnade beskriva en folkskollärare, hoppades en närvarande medlem av folkskollärarekåren, att Bondeson inte skulle glömma, att riktigt eftertryckligt teckna folkskollärarnas betryckta ställning och hårda trälarbete, så att allmänheten behjärtade vissa berättigade lönekrav m. m., som då kommit på dagordningen. Men dessa välmenta anvisningar gjorde Bondeson het. Det ansåg han vara intrång på författarens rätt att behandla ett ämne efter eget gottfinnande. Han brusade upp: »Tror du, att det är du, som är herre över den svenska litteraturen, så att du bestämmer, vad jag skall skriva? Var du lugn! Du skall få din rätt. Du skall få ditt kofoder med. Hör du det? Du skall få ditt kofoder med.» Ett sådant utbrott skulle ha varit förfärligt, om man inte känt kraftmänniskan Bondesons hallandslynne. Det hela upplöstes nu i skratt, och så övergick man till något annat.²⁾

I dessa sina anteckningar anmärkte också Gunnarsson — säkerligen bona fide — att namnet på denne Bondesons litteräre folkskollärare ännu inte var uppfunnet vid detta besök i hemmet. Mot Gunnarssons teori kan allvarliga anmärkningar göras.

I del 54—55 av Årsböcker i svensk undervisningshistoria som B. Rud. Hall utgav år 1938, publicerade folkskolläraren, fil. mag. J. E. Petersson, en studie över Chronsoughs memoarers tillkomsthistoria.

¹⁾ D.B.K., 162.

²⁾ GLatinHist, 205 f.

Till grund för uppsatsen låg författarens undersökningar av Bondesons litterära kvarlåtenskap i Uppsala Universitetsbibliotek. Av dessa papper har författaren ansett sig kunna dra slutsatsen, att romanen av år 1897 var frukten av ett nära 25-årigt arbete.³⁾ I Greta Holmgren-Strömboms »Den blåmålade kistan» publicerades ett folklustspel, skrivet under August Bondesons uppsalaår, ett folklustspel, som han hade kallat »Klockaren och skolläraren». Manuskriptet var daterat 15 oktober 1878. Pjäsen som sådan har knappast intresse i detta sammanhang, även om författarinnan till »Den blåmålade kistan» anser, att det är skolläraren Fehrlbom i folklustspelet, som är embryon till John Chronsough.⁴⁾ Vad Petersson uppmärksammat, är ett av de ofullbordade utkastet till folklustspelet. Det bär titeln »I klockarens hage». I detta avsnitt uppträder seminaristen Chronsough och kurtiserar kyrkvärdsdottern Lovisa. Detta visar inte bara, att namnet Chronsough var uppfunnet utan också att innehållet i novellen »Hallings Anna» var i huvuddrag skisserat åtminstone så tidigt som år 1878.

IV

Några timmar innan den lille Johannes på Krontorpet föddes, hade mor Lena en underlig dröm. Hon såg för sig, hur ett ljus växte fram ur hennes eget hjärta. Det brann med ett allt klarare sken. Men stundom rök det och osade, och då snoppade mor Lena vecken. Slutligen behövde hon inte detta längre. Skenet tilltog i klarhet, och det uppfyllde inte blott torpet och byn utan även hela socknen. Och till sist badade himmel och jord i ljusskenet.

Det var berättelsen om denna dröm, som bildade upptakten till memoarerna. Det var den som gav boken dess karaktär. Liksom många av det gamla, ärorika Sveriges store män, som utgått ur en ringa koja, skulle även den lille Johannes bli biskop. Det var på det sättet, som hans ömma moder uttydde sin dröm. Dessa biskopsfunderingar kunde mor Lena sedan aldrig riktigt släppa. Hennes son Chronsough — Gud fröjde honom! — var en så makalöst rar son, som hade så mycket att leva för. Och han skulle bli ett andligt ljus för sin hembygd, hoppades hon.

Det är ett påtagligt faktum, att man med Olle Holmberg kan konstatera, att Chronsoughs memoarer innehåller »en smula av livsbildens

³⁾ ÅSU, nr 54—55, 246.

⁴⁾ D. B. K., 163.

⁵⁾ ÅSU, nr 54—55, 245.

och den verkliga memoarens pålitliga lyrik»¹⁾ Kanske skulle rentav påståendet vågas, att Olle Holmbergs »en smula» har blivit tilltaget i underkant. August Bondesons syster, fru Jenny Carlsson i Vessige, uppgav en gång för författaren och folkskolläraren Nils Ludvig Olsson, att hon med bestämdhet visste vem och vilka brodern haft i tankarna, när han utformade memoarerna. Hon ville emellertid inte röja hemligheten.²⁾ Hur nära Chronsoughs memoarer återgav verkliga förhållanden har hittills intet försök gjorts att utreda.

Det har ovan påpekats, att August Bondesons alter ego egentligen hette Svenborgs lede Nils Petter. Att också den lille Johannes på Krontorpet dock i många avseenden upplevde samma öden som skomakarens August på Fågelboet, står höjt över varje tvivel. Jämföres detaljer i berättelsen om John Chronsoughs barndom med fakta, sådana de återgavs i det utkast till självbiografi, som återfanns bland Bondesons efterlämnade papper i den blåmålade kistan, måste en sådan slutsats ligga nära till hands. Den första likheten mellan de båda berättelserna är nästan rent verbal:

Chronsough:

Det var alltid den ömma modrens hand som förde riset.³⁾

Bondesons självbiografi:

Dock mammas ris var ett väl-signat ris och det fördes av den ömmaste hand.⁴⁾

Att både Johannes på Krontorpet och den lille August Bondeson kunde läsa innantill vid fyra års ålder, är också fullt klarlagt.⁵⁾ Likaså framgår det med full evidens, att de båda vid sju års ålder kunde rabbla upp hela katekesen ända från »Doktor Martin Luther föddes i Eisleben . . .» till den sista av ärkebiskop Svebilus' långa förklaringar.⁶⁾

I samband med de båda sjuåringarnas kunskaper i katekes måste ett påtagligt sammanhang mellan dikt och verklighet klarläggas.

Som tidigare framhållits, var det si och så med skolförhållandena i Vessige socken, när Carl Edvard Hagstedt tillträdde befattningen som församlingens kyrkoherde. I och för sig kan dessa omständigheter givetvis ha varit orsak till påståendet i »Hallings Anna», att han ville

ha fram både unga och gamla att svara på husförhören.⁷⁾ Det är emellertid knappast troligt, att det fanns exakt verklighet bakom den delen av Bondesons berättelse. Äldre, ännu levande personer, som Hagstedt konfirmerade, och som bevistade dennes husförhör, har om-talat, att det inte alls gick till så, som August Bondeson har velat göra gällande. Hagstedt brukade i stället gå omkring och ställa frågor till den församlade menigheten på det sättet, att vem som helst fick svara och vem som helst fick tiga.⁸⁾

Inte heller de av Hagstedt själv förda husförhörslängderna har kunnat ge någon tillförlitlig lösning av problemet, huruvida Hagstedt skulle ha FORDRAT svar av sina församlingsbor på frågorna i katekesen. Anteckningarna är mycket ofullständiga. Den enda antydning, som de ger i denna fråga, är de sparsamt utmätta betygen i innanläsning, katekes och förklaringen. De vitsord, som Hagstedt oftast använde sig av, var »svagt», »klent» eller »försvarligt». Denna sparsamhet i betygssättningen kan bero på en viss stränghet i Hagstedts krav på kunskaper. Men den kan också ha förorsakats av en fullt objektiv bedömning av en genomgående svag kunskapsstandard.⁹⁾ Även om en stringent bevisföring med föreliggande källmaterial knappast kan framläggas, torde det dock ha varit den sista teorien, som bäst motsvarade verkligheten. Efter att ha talat med gamla vessigebor har Vessige församlings nuvarande kyrkoherde meddelat, »att många omständigheter synas vittna om att Hagstedt varken på sig själv eller andra ställde stränga fordringar».¹⁰⁾

Om det sålunda är osäkert, att Bondeson i dessa fall återgav förhållandena i Vessige, är det däremot otvivelaktigt, att han i andra detaljer berättade om en egen upplevelse. Han lät John Chronsough tala om hur han flitigt fick studera katekesen och hur han kom att briljera med sina kunskaper vid kyrkoherde Stålboms första husförhör i Glimminge:

Och när kyrkoherden nu på sin fråga, hur långt jag kunde i katekesen, fick till svar: hela boken! d. v. s. hela ärkebiskop Jac. Ax. Lindbloms katekes med frågor och svar vid 7 (säger sju) års ålder, så häpnade han tydligen och såg en stund på mig med undrande och prövande ögon. Slutligen ställde han till mig den sista frågan i långkatekesen:

⁷⁾ S. Skr., I, 191.

⁸⁾ Personligt meddelande till författaren lämnat av kyrkoherde John Ivarsson, Vessigebo.

⁹⁾ Hallandsböndernas dåliga kunskaper bevisas av att köpebrev, testamenten och andra handlingar ofta undertecknades m.h.o.p. Jacobsson, John, August Bondesson, Tecknad för folket, 22.

¹⁰⁾ Brev till förf. från kyrkoherde Ivarsson 27/1 1947.

¹⁾ Holmberg, O., Litterärt, 206.

²⁾ Olsson, N. L., Skolmästaren, 47.

³⁾ Chronsough, I, 17.

⁴⁾ D. B. K., 15.

⁵⁾ Chronsough, I, 17; D. B. K., 14.

⁶⁾ Chronsough, I, 20; D. B. K., 14.

»Kan du slutligen säga mig, huru en människa bör i sin kristendomsövning rätt använda dessa fem huvudstycken?»

Ogonblickligen började jag med mitt långa svar:

»När en människa av Tio Guds Bud och Lagen haver lärt känna och ångra sina synder, så skall hon inte förtvivla, utan i anledning av Trons Artiklar och Evangelium taga sin tillflykt till Jesu Kristi förtjänst, sig med tron den tillägna och försäkrad göra om syndernas förlåtelse. Hon skall ock troget och dagligen bedja Gud om allt, det henne uti andelig och lekamlig måtto nödigt är, med den Bönen, som Kristus själv henne lärt haver, uti Fader Vår; alltid ihågkommande sitt Döpelseförbund, däruti hon haver av sagt synden och lovat tjäna Gud i helighet och rättfärdighet, och när hon finner sig i detsamma överträtt och felat, så skall hon, för att finna upprättelse och uppliva sin förtröstan med minnet av Jesu välgärningar, gå till Skrift, göra där sin Syndabekännelse och söka Avlösning; samt sedan därpå värdigt begå Herrens Heliga Nattvard, till styrka för sin tro på Guds nåd, syndernas förlåtelse och evig salighet, vilken Gud oss alla för Kristi skull nådeligen förlåne!»

Utän att stappla på en enda stavelse läste jag upp det långa stycket; som ett rinnande vatten rann det utur min mun.¹¹⁾

Det är tydligt, att bakom notisen om den lille Johannes på Kronatorpet första husförhör måste ligga av August Bondeson själv upplevd verklighet. Av Vessige församlings husförhörlängder 1862—1870 framgår klart, att Hagstedt förstätt, vilka kunskaper den lille pojken ägde. I betygskolumnerna över hans kunnighet i innanläsning, Luthers katekes och förklaringen finnes antecknade betygen a, a, a. I den tredje kolumnen kan man dessutom läsa orden »hela med språk». ¹²⁾ Dessa ord är fullständigt unika i husförhörlängderna. För ingen annan har de antecknats. Magister Wahlberg, som vid denna tid uppehöll befattningen som socknens skollärare, fick betygen a, a, a, men vitsordet »hela med språk» blev honom inte beskärt. ¹³⁾ Otvivelaktigt måste därför orden i sista kolumnen för August Bondeson tyda på ett händelseförlopp av den art, att det behövdes blott föga litterär förklädnad, för att det skulle passa in i memoarerna.

Vid ytterligare ett tillfälle kan man — om än med mindre säkerhet — konstatera, att August Bondesons egna barndomsminnen gav honom stoff till en notis i memoarerna.

Johannes på Kronatorpet var ännu endast på sitt tionde år men gick fortfarande kvar i Kröplinge, då han började skriva poesi:

Det var på Persgårds nya framhusvägg, straxt invid dörren till salen, som jag skrev min första vers. Några elaka gossar hade nämligen därstädes ritat dumma

¹¹⁾ Chronsough, I, 20.

¹²⁾ Vessige församlings husförhörlängder 1862—1870, I 20, Pag. 140. Vessige församlingsarkiv, Vessigebro. Det är av husförhörlängdernas anteckningar omöjligt att fastställa tidpunkten för husförhöret med August Bondeson. — Enligt en not till Olle Holmbergs uppsats i Litterärt skall August Bondeson själv ha talat om att episoden var självupplevd. Holmberg, a. a., 272.

¹³⁾ Vessige församlings husförhörlängder 1862—1870, I 20, pag. 152. Magister Wahlberg torde ha fått sitt vitsord någon gång under åren 1864—1868.

gubbar och avskrivit lika dumma verser: detta gav mig anledningen, och med ett stycke krita skrev jag nu:

Stygga gossar versar skriva
Uppå husets dörr och vägg.
Jag dem ville sönderriiva,
Om jag kunde, ge dem plägg.

Plägg var ju icke riktigt skrivet, ty jag menade naturligtvis plagg, d. ä. stryk; men jag fick ej rim för bättre pris, och i min barnsliga oskuld syntes det mig alls icke farligt att göra ett sådant litet våld på vokalen.¹⁴⁾

Det är väl inte alldeles otroligt, att verklighetsgrunden till John Chronsoughs dumma gubbar och lika dumma verser fanns i August Bondesons egen barndom. När Aftonbladet i sitt julnummer år 1900 ville reproducera en barndomsbild av honom, svarade han i ordalag och med en teckning, som lät ana fast realitet bakom raderna i memoarerna:

Till Redaktionen av Aftonbladet,

Stockholm.

Eder önskan att få i Edert julnummer reproducera min barnbild (fotografi, målning eller teckning) gör mig nästan lika förlägen som smickrad.

I gamla Vessige var på den tiden fotograferingskonsten, som nu darsammastädes varenda söndag så glädigen missbrukas, så gott som okänd. Enda alstret av denna konst var ett daguerrotypporträtt av prostens, prostinnan och de bägge mamsellerna, vilket, fast det hängde i själve prostens hus, rent av var ägnat att stärka vessigebornas gamla tro på trolldom, så likt som det var. Först omkring 1864 fick jag se vanliga fotografikort, som hade utgått från en ateljé i Halmstad. Men ingen må inbilla sig, att min gode far kunde vara så fåfång, att han skjutsade sin slyngel till son 4 mil in till Halmstad för att bevara hans bild åt eftervärlden.

Med porträttmålarkonsten var det ännu sämre beställt. Jag minns inte ett enda porträtt varken i olja eller vattenfärg. De enda, som funnos i färg, voro tryckta, men av desto högförnämre personer: Alexander II, kejsare av Ryssland, Fredrik Wilhelm IV, konung av Preussen, m. fl. av samma kaliber, alla Neu-Ruppinare för 3 skilling riksgäld stycket. De voro alla mycket extimerade både som kistebrev och inom glas och ram.

Återstår teckning. Ja, porträtt, tecknade av mina barndomsvänner, ha funnits i legio. Ju fler jag plånade ut, desto fler döko fram. Smickrande voro de i allmänhet ej, dessa gubbar i vitkrita, i rödkrita och kol, som grinade emot mig från laduväggas och husknutar, och hade där ej stått tydligt utsatt, vem de skulle föreställa, så hade man nog stått där undrande och spörjande efter förebilden, större var ej porträttligheten. Kraftigare framhölls dock, när tillfälle gavs, något extra karakteristiskt, då porträttören med tegelmjöl och spott klabbade till ett gulrött hår. De behövdes ej någon namngivning, för att både jag själv och alla andra skulle se vem som åsyftades. Inunder stod då vanligen en vers — argt nid:

Ditt röda hår dej vittne bär
att du av rävasläktet är.

Göteborg 7/11 1900.

August Bondeson.¹⁵⁾

¹⁴⁾ Chronsough, I, 40.

¹⁵⁾ D. B. K., 106 f.

V

Det var inte bara en gryende litterär begåvning, som August Bondeson försedde Johannes på Krontorpet med. Just i övergångsåren mellan barndomen och ungdomen lät han honom råka den lilla Johanna på Liatorpet. Den barnsliga kärleken slog upp i full låga.

I en essay i sin bok *Litterärt* har Olle Holmberg tagit fasta på memoarernas episod om Johanna på Liatorpet. Han har sett den dölja reminiscenser av en August Bondesons egen barndomsförälskelse. Klara bevis för denna sin uppfattning har Olle Holmberg dock inte lyckats pretera.¹⁾ Det är inte heller sannolikt, att sådana står att finna. Barndomsförälskelser tillhör ju sådana upplevelser i en människas liv, som i högre grad än andra skyddas för utomståendes blickar.

Ju äldre den lille Johannes blev, och ju mer mogen han syntes i sin ömma moders ögon, desto mera intensivt önskade hon, att hennes dröm vid Johannes födelse skulle gå i uppfyllelse. Hennes son skulle bli något stort och märkvärdigt. Han skulle bli biskop.²⁾ Att denna dröm var något, som hade existerat även i fru Lisa Beata Bondesons medvetande, är tydligt. Hon var av klockaresläkt och tyckte, att det skulle ha varit roligt, om sonen hade blivit präst. Men någonting inom August förbjöd honom. Och när han inte för sitt samvetes skull kunde bota nästan till själen, var det mor Lisa Beatas önskan, att han i stället skulle bota kroppen.³⁾

Det var inte bara fru Lisa Beatas önsknings om sonens framtid, som spolierades. Också mor Lenas på Krontorpet framtidsplaner krossades. Men medan det var August på Fågelboet, som själv vägrade följa moderns vilja, blev det prosten Stålbom, som korsade mor Lenas planer. När mor Lena överlämnade ansvaret för sin sons undervisning till prosten Stålbom, ansåg denne det inte lämpligt, att Johannes blev präst. I stället lovade han, att han skulle hjälpa honom med studierna fram till inträdesprovet vid Göteborgs Folkskoleseminarium.⁴⁾

De läroböcker, som prosten Stålbom använde i sin undervisning, kännetecknade honom. Han var en rätt lärare av Henric Schartaus skola. Vid konfirmationen i kyrkan uppehöll han sig mer med Jo-

1) Holmberg, a. a., 205.

2) Chronschough, I, 73 ff.

3) GLatinHist, 208; D. B. K., 51.

4) Chronschough, I, 77.

hannes än med alla de andra tillsammans. »Han ställde», lät Bondeson Chronschough skriva, »till mig frågor såväl i bibelkunskapen som uti Schartaus stora katekes, och på alla svarade jag till hans stora belåtenhet och till hela församlingens stora förundran och beundran klart och tydligt, som om jag läst i en bok». ⁵⁾ Även i ett annat sammanhang framgår det klart, att prosten Stålbom tillhörde de stränga Schartaulärjungarna. För att pröva den lille Johannes förstånd gav han honom understundom »grundfrågor», vilka Johannes oftast nöjaktigt besvarade. ⁶⁾

Dessa notiser bestyrker onekligen det tidigare påpekade förhållandet, att prosten Stålbom i Glimminge i verkligheten var kyrkoherde Hagstedt i Vessige. När kyrkoherden i Kalfs pastorat Klas Kleberg vid prästmötet i Göteborg 1903 tecknade bilderna av bortgångna ämbetsbröder, fäste han sig vid just de sidorna i Hagstedts karaktär, som Bondeson ansett vara kännetecknande för prosten Stålbom:

Såsom en ej ringa förtjänst i fråga om hans ämbetsverksamhet framhålla vi det nit han ådagalade att hos sina konfirmander implanta en god kristendomskunskap. Hans predikningar buro ofta en strängt lagisk prägel, så mycket mera märkligt som hans eget umgängessätt var prägladt av mycken frihet, blidhet och vänlighet. ⁷⁾

I övrigt är det föga mening att dröja vid Johannes på Krontorpet förberedande studier. Resultatet därav skall tas upp till behandling i annat sammanhang. Hans tre år som småskollärare i Glimminge finns det heller ingen anledning att beröra. Han lärde sig visserligen ej så litet av undervisningens svåra konst. Men då han på den tiden ej studerat pedagogik och metodik, så gick det som det gick, för det måste så gå. ⁸⁾ Detaljerna kring denna hans tjänstgöring har intresse endast ur en synpunkt. De ger bestämda hållpunkter för dateringen av skol-lärare John Chronschoughs liv och verksamhet.

Som tidigare påpekats, kunde den lille Johannes på Krontorpet hela ärkebiskop Lindbloms katekes vid sju års ålder. Och sina kunskaper fick han visa, när den till pastoratet nykomne kyrkoherden Carl Johan Stålbom höll sitt första husförhör. Därmed är terminus post quem given. År 1862 var alltså Johannes på Krontorpet sju år. Han var född 1855.

Några sidor senare i memoarerna står det klart utsagt, att Johannes blott var på sitt trettonde år, när han började sina studier för prosten

⁵⁾ Chronschough, I, 85.

⁶⁾ Chronschough, I, 82.

⁷⁾ Handlingar rörande prestmötet i Göteborg den 9, 10 och 11 juni 1903. Minnesteckning . . . af Klas Kleberg, 6.

⁸⁾ Chronschough, I, 89.

Stålbom. Tydligt var det vintern 1867—68 som Johannes tillsammans med socknens övriga konfirmander beredde sig till sin första nattvardsgång. Midsommaren 1868 började han sin tjänstgöring som lärare i Glämnings kyrkby. Under tre års tid verkade han som tillförordnad lärare i sin födelsesocken.

År 1871 stod Johannes på Krantorpet äntligen färdig att resa till Göteborg för att söka inträde vid folkskoleseminariet.

VI

I Göteborg kom Johannes Persson in i en annan miljö än den han hade varit van vid i sin hemsocken. August Bondeson hade dock möjlighet att teckna även de nya situationerna i enlighet med den erfarenhet han ägde från sin egen skoltid. Under gymnasiståren i 1870-talets Göteborg hade han sammanförts med gymnasister. Det var fattiga pojkar som Bondeson själv. Som han var de hänvisade till torrkaffning och billiga matställen — och till svält dessemellan.¹⁾ När August Bondeson skrev en av sina gymnasistdikter — det var Stjärnans makt, som han sedan tryckte i diktsamlingen Knäppar på lyran av Håttur skald — kom den till, berättade han i samlingsverket »När vi började», i lägenheten Kronhusgatan 28, tredje våningen. Han hade legat i utdragssoffan utan kvällsmat men med tobakspipan i mun och haft pankor i perspektivet. Det var gymnasistårens umbäranden, som lade grunden till August Bondesons egen med åren allt mer förvärrade magsjukdom.²⁾ Johannes på Krantorpet hade det jämförelsevis bra under sina studieår. Men i skildringen av Carl Ludvig Petterssons och Anders Tegnéhrs gestalter vävde August Bondeson in egna erfarenheter. Att han inte på något sätt överdrev seminaristernas svårigheter, sådana de skildrades i memoarerna, bestyrkes av detaljer, som berättades av elever vid andra seminarier.

En av 1860-talets stockholmsseminarister förklarade långt senare, att han långa tider hade livnärt sig på »överlevor av kamraternas matsäckar, såsom möglat bröd och möglade pannkakor, som stekts på glöden i kakelugnen».³⁾

Självfallet kunde inte August Bondeson bygga berättelsen om Göte-

¹⁾ GLatinHist, 205. I ÅSU nr 47—48, 123 berättas om hemska förhållanaden, under vilka en seminarist kunde leva i 1860-talets Göteborg.

²⁾ När vi började, 83 f.

³⁾ ÅSU, nr 47—48, 14.

borgs Folkskoleseminariums lärare och elever på direkta erfarenheter av seminariearbetet. Men han kom ändå huvudpersonerna in på livet. Läraren för övningsskolans barn, A. F. Freeman, var hans personlige vän. Under en lång följd av år träffade han i dennes hem seminariets lärare och elever. Det står höjt över allt tvivel, att det var i det freemanska hemmet, som Bondeson gjorde sina iakttagelser, fick sina impulser, och att det var Freeman, som lämnade honom rättskrivningar och schemata, gav honom anvisning på läroböcker och satte honom in i det utgående 1800-talets undervisningsmetodik. En gammal folkskollärare och klockare har också bestyrkt, att det var övningsskolläraren Freeman, som samlade en del av materialet till Chronsoughs memoarer.⁴⁾

Under den tid, som det här är fråga om, — de första åren på 1870-talet — var det Fil. Dr. August Leffler, som verkade som rektor vid Göteborgs Folkskoleseminarium. Han var en trägen gäst i sin övningsskollärares hem. Det var ingen svårighet för historiemålaren från Sjönevads marknad att med fotografisk noggrannhet fånga hans drag. »Den stränge rektorn» var inte bara i memoarerna utan också i verkligheten »en karaktär och ville se karaktär hos dem som han åtagit sig att uppfostra och utbilda till folkets lärare».⁵⁾ De små egenheter, som Bondeson tillade honom i memoarerna, hade sin exakta motsvarighet i verkligheten. Han hatade flärd och dumt skryt. Om någon av seminaristerna uppträdde i glasögon i tydlig avsikt, att dessa skulle »förläna utan gensägelse en prägel av intelligens och lärdom åt sin bärare», brukade rektorn med sin ironi snabbt bota sin elevs dåliga syn.⁶⁾

Rektor Leffler hade seminaristerna bara att göra med vid utomordentliga tillfällen. Hans önsknings framfördes genom den man, som Bondeson i memoarerna kallade Äldste adjunkten.

Äldste adjunkten hette i verkligheten J. Lind. Hans mest framträdande egenskap var, att han i likhet med rektorn avskydde flärd och fåfänglighet hos seminaristerna. Han

gisslade skoningslöst, helst med satirens udd, såväl råheten och tölpigheten, som högfärden, synnerligast den sistnämnda, huru helst den uppenbarade sig: i käpp, handskar, cigarrer, glasögon etc.⁷⁾

⁴⁾ Uppgiften, meddelad av framlidne folkskolläraren Albert Hulthén, har bestyrkts av f. folkskolläraren Anders Hansson, Göteborg.

⁵⁾ Chronsough, I, 130.

⁶⁾ Chronsough, I, 129. — Chronsoughs uppfattning att »man bävade för honom i början men snart lärde man att känna honom som sin bästa vän», har bestyrkts bl. a. av F. E. Edgren i ÅSU nr 47—48, 131.

⁷⁾ Chronsough, I, 130.

Om seminaristernas högfärd tog sig uttryck i pråliga namn, hånade han förslagen och försökte få eleverna att göra dem enklare. Han ansåg, att namnen skulle vara kortare, enstaviga som hans eget. En av dem, som vid denna tid var elev vid seminariet, fick en speciell snärt: »Kunde det inte räcka med första stavelsen, Fä-gersten?»⁸⁾

Man kan förstå, om August Bondeson med förtjusning lät Äldste adjunkten behålla detta sitt karaktärsdrag. När Johannes Persson bad att få kalla sig Chronsough — väl knappast efter Krontorpet men efter två i Vessige socken faktiskt existerande släktnamn Chronvall och Schough —, skrattade han åt honom.⁹⁾ Men i likhet med Fägersten höll Johannes fast vid sitt förslag:

då jag i fullt medvetande av mina rättigheter, förklarade, att jag enligt vedertaget bruk hade full frihet att skriva ett nomen proprium alldeles så, som jag fann för gott, så gjorde han inga vidare invändningar utan antecknade mitt namn Chronsough.¹⁰⁾

I detta sammanhang kan man också konstatera, att seminaristernas benägenhet att lägga sig till med biskopsnamn knappast var något, som var speciellt utmärkande för Chronsoughs kamrater. Några år innan August Bondeson började sina studier på Latinläroverket, gick där en pojke, som hette Lars Peter Pettersson. När rektor Heurlin ville, att han skulle byta namn, anhöll Lars Peter ödmjukeligen att få kalla sig Tegnér eller Franzén.¹¹⁾ — Det torde inte vara en alltför djärv gissning att anta, att episoden hörde till de skolhistorier, som muntligen traderades från klass till klass vid Latinläroverket och på så sätt blev Bondesons egendom.

Även i en annan detalj fanns det förbindelser mellan Latinläroverket och Folkskoleseminariet. Enligt katalogerna uppehölls tjänsten som teckningslärare vid båda skolorna av samme man, artisten Anders Hallin. Denne hade svårt för att lära sig namnen på sina elever och fick därför då och då besvär med att upprätthålla disciplinen, — allra helst som han inte ville dua eleverna utan gärna talade i passivum. När det blev för många, som helt ogenerat lämnade sina platser för att gå omkring och prata med kamraterna, röt gubben Hallin, berättas det i Latinläroverkets historia, just de ord, som Bondeson lät Chronsough ta fasta på som för Hallin karakteristiska: »Här gås och

⁸⁾ Fägersten var elev vid seminariet åren 1868—1871. Anekdoten om hans namn har meddelats författaren av framlidne tillsynsläraren C. A. Nilsson, Göteborg.

⁹⁾ Namnet Chronsoughs konkreta upprinnelse har påpekats av Nils Ludvig Olsson. A. a., 47.

¹⁰⁾ Chronsough, I, 127.

¹¹⁾ GLatinHist, 196.

här står och här spatseras och konverseras! Men här fås inte gås och står och spatseras och konverseras. Här ska sitta och rita!»¹²⁾

Om den yngre adjunkten hade Chronsough inte mycket att säga. Det var en skicklig lärare. Men då han inte ägde förmågan att komma människor in på livet, fick eleverna aldrig tillfälle att lära känna honom utan uppfattade honom endast som en nödvändig om än obehaglig faktor i undervisningen. Han hade också varit de inträdessökandes farligaste examinator.

Från adjunkt J. V. Petterssons undervisning i matematik har bevarats de anteckningar, som han lät eleverna göra. När man vet, att han fordrade ett papegojmässigt återgivande av sina definitioner, förstår man, att John Chronsough och hans kamrater måste lägga ner många arbetstimmar för att förbereda lektionerna i hans ämne.¹³⁾ Det var kanske inte heller alltid så lätt att tillägna sig meningerna i de krångliga satser, som adjunkt Pettersson dikterade:

Att multiplicera är att söka ett tal (produkten) som i sig innehåller ett givet tal (multiplikanden) lika många gånger som ett annat givet tal (multiplikatorn) innehåller enheter. Den vidsträcktaste betydelsen av multiplikation är: att söka ett tal som är så sammansatt av multiplikanden som multiplikatorn är sammansatt av enheten.

Med bråk eller brutet tal förstås föreningen av ett antal enhets delar. Ett bråk uppkommer, då man tänker sig enheten delad i ett visst antal lika stora delar, och man sedan vill utmärka en eller flera sådana delar. Följaktligen kommer ett bråk att bestå av två delar: det ena säger i huru många lika stora delar enheten är delad och kallas nämnare, det andra säger huru många sådana delar bråket innehåller (som är tagna). Ett bråk kan anses som en tecknad division, där täljaren är dividend och nämnaren divisor, och hela bråket kvoten. Stambråk kallas alla bråk med 1 till nämnare; de övriga kallas avledda.¹⁴⁾

Under det utgående adertonhundratalet hade Göteborg blivit schartauanismens högborg. För att den västsvenska traditionen skulle bibehållas, hade rektor Leffler, — säkerligen med biskop Björcks goda minne — till extra lärare i kristendom vid seminariet kallat en av stadens präster, stadskomminister Märten Hallén. Avsikten var givetvis, att göra seminaristerna så förtrogna med denna variant av lutherdomen, att de efter examen automatiskt tog den med sig ut i bygderna.

Om det var komminister Hallén, som i memoarerna fick den mest utnejslade karaktärsteckningen, var det också han, som var orsak till

¹²⁾ GLatinHist, 187.

¹³⁾ Det var inte bara John Chronsough, som ansåg att adjunkt Pettersson var den farligaste av examinatorerna vid inträdesprövningen (Chronsough, I, 117 f). Också f. folkskolläraren C. P. Lundstedt, Ulricehamn, har i sina minnen konstaterat: »Mest känd och fruktad av examinatorerna var läraren i matematik, medikofilaren Pettersson». ASU, 47—48, 138.

¹⁴⁾ Anteckningarna i matematik ha ställts till författarens förfogande av en av adjunkt Petterssons egna elever, framlidne tillsynsläraren C. A. Nilsson, Göteborg.

att Göteborgs Folkskoleseminarium var ryktbart över hela landet. Antydningvis lät Bondeson Chronsough vidröra orsaken.

Till ledning för seminaristernas studier i kristendom lät komminister Hallén dem göra anteckningar under lektionerna. Av dessa uppstod småningom den berömda »luntan», som bevarats intill våra dagar. I denna lämnades inte bara undervisning om kristendomens huvudstycken utan också sederegler om den enskildes andliga liv. När John Chronsough disponerade avgångsprovet i kristendom, var det luntans formuleringar, som han ordagrant använde sig av:

Vad är då prov? Den ställning, i vilken varje förnuftig människa blir satt, då hon med sitt förstånd skall urskilja och med sin fria vilja välja det goda eller det onda, då hon har största orsak att välja det goda, men också någon orsak att välja det onda och förkasta det goda.

Det ondas problem tog komminister Hallén upp till behandling vid åtskilliga tillfällen. Han var angelägen om att hans elever skulle undvika dåliga nöjen. Och i den förvissningen utformade han gärna goda råd:

Att dansa är icke synd, men det leder till synd. Att spela kort är icke synd, men det leder till synd. Synd är däremot att se sig själv i spegeln och tycka om sig själv, ty det är boleri.¹⁵⁾

Komminister Hallén var för fin för att umgås med en enkel övningskollärare. August Bondeson och han kom knappast att råkas. Men det är tydligt, att han ändå var en i det dåtida Göteborg tillräckligt bekant person, för att Bondeson skulle kunna göra porträttet likt. Josua Mjöberg har påpekat, att Viktor Rydberg i kapitlet »Sista kvällpatrullen» i Vapensmeden använde Halléns lunta som förebild till Drysius teologiska funderingar om hur Eva blev lockad i fördärvet och om hur ormen före syndafallet gick upprätt.¹⁶⁾ Bondeson nöjde sig inte med förebilder och antydningar. Hans teckning var verklighetstrogen. Den var ett angrepp på den ortodoxa schartauanismen, som inte tålde frihet i religiösa ting. Bibelns lära om Kristus ansåg folkskoleseminariernas kollegier vara för farlig dynamit för de under 1800-talets sista decennier studerande seminaristerna. Om John Chronsough blev överraskande mild behandlad, drabbades en yngling vid Uppsala folkskoleseminarium vida hårdare. För brottet att ha lånat ut Viktor Rydbergs arbete blev han relegerad. Ärkebiskop Sundberg, som ju eljest inte svämmade över av radikalism, upphävde domen, men seminariets kollegium fann på råd. Ynglingen gick ut med D i uppförande och fick aldrig någon plats.¹⁷⁾ — Göteborgs folk-

¹⁵⁾ Anteckningar i Christendom. GSB.

¹⁶⁾ Mjöberg, J., Viktor Rydbergs Vapensmeden — människor och tankar, 15.

¹⁷⁾ ASU nr 65, 17 ff.

skoleseminariums kollegium, som ville fostra eleverna till rätta lärare, använde visserligen inte så hårda metoder. Men i själva undervisningen låg det krav på likformighet och schartauansk tradition, som det inte var så lätt att komma undan. Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning opponerade sig mot nivelleringen. Den offentliggjorde delar av Halléns lunta och förhånade den. Strax därefter passade Fäderneslandet på att rita av komminister Hallén i hans ämbetsdräkt med tillägg av ett par ordentliga åsneöron.¹⁸⁾ — Att Fäderneslandet och komminister Hallén därefter inte hade mycket gemensamt var naturligt. En gång blev dock Hallén mer än vanligt förtörnad på tidningens skrivelser. Då hade emellertid dess redaktion sagt något vänligt om honom. Han rusade upp för att tala om sanningen för redaktören: »Att ni är oförsämda mot mig, ja det må vara hänt, men nu har ni varit vänliga mot mig, och det tål jag inte!»¹⁹⁾

VII

Den förteckning på läroböcker, som Bondeson lät Chronsough återge i slutet av memoarernas första del, överensstämde med verkligheten. Det var inte bara seminaristen John Chronsough som vid seminariet i Göteborg studerade Dahms större geografi och Arrhenius Botanik. Även andra seminarister läste dessa böcker.

I Göteborg studerade man pedagogik »efter rektors egna föreläsningar». De anteckningar, som en av Chronsoughs nära samtida gjorde under dessa föreläsningar, har bevarats. Redan de första raderna i anteckningsboken ger en antydning om hur långt schartauanismen trängde på livets alla områden vid denna tid:

Skollärares plikt är att vara pedagog. Skolpedagogiken innefattar skollärares särskilda tillämpning av pedagogikens grundläror. Hinder härför äro: 1) Fåfänga, 2) Lättja, 3) Misströstan om Guds nåd — glömska av Herrans bistånd.¹⁾

I sin helhet fullständigar anteckningarna det intryck som de första raderna ger. I synnerhet är de avsnitt, som behandlar förmaningar och straff karakteristiska för den miljö i vilken de en gång dikterades, nedskrevs — och efterlevdes.

Gudliga äro förmaningarna antingen de hämtas ur Guds heliga lag, så att man påminner med skriftens ord om den rättfärdige Gudens vilja, för vars överträdelse Han hotar med straff, så att barnen härigenom allvarligt uppfordras att uppfylla

¹⁸⁾ ASU nr 47—48, 131.

¹⁹⁾ Meddelande av biskop C. E. D. Block.

¹⁾ Anteckningarna i pedagogik har ställts till förfogande av framlidne tillsynsläraren C. A. Nilsson, Göteborg.

de plikter, man pålagt dem, eller ur *Evangelium*, så att de upptuktas av tron på Guds saliggörande nåd (Titus 2: 11, 12. »Ty Guds nåd, hälsosam allom människom, är uppenbarad och lärere oss, att vi skola försaka all ogudaktighet och världslig lusta och leva tukteliga, rättfärdiga och gudeliga i denna världen»), då man vänder barnens kärlek till Frälsaren, som ock tog sig an de arma barnen, lärar dem förstå huru stora välgärningar, de redan emottagit, vilken himmelsk välsignelse de genom dopet erhållit och huru farligt och otacksamt det är att låta nådens dyrbara tid gå förlorad. En sådan Herrans förmaning eller förmaning till Herran, givna av ett kärleksrikt troende hjärta, skall ej sakna en nådefull den Helige Andes kraft och verkan. Läraren må blott i tålmod och tro förbida uppfyllan.

Slutligen bör han sträva att uppväcka den rätta ångern hos barnen; ej blott mot människor utan förnämligast mot Gud; ty den kristliga skoltukten skall alltid vara förbunden med Herrans förmaning. Både när läraren belönar och när han straffar, skall han göra detta i ödmjukhet såsom ett Guds redskap.

Det är lätt att konstatera, att lärarna på seminariet levde, som de lärde. Man tycker sig höra ett eko av den på en gång kärleksfulla och allvarsamma förmaning, som extra läraren i kristendom gav Chronschough, när han hade läst Viktor Rydbergs Bibelns lära om Kristus. Såväl teserna i kristendomslärarens lunta som den stränge rektorns råd under pedagogikföreläsningarna var förestavade av en uppriktig vilja till omvårdnad om eleverna. De gav dem vad de ansåg vara bäst och värdefullast i en lärares liv: en fast tro på de himmelska tingen, sådana de hade uppfattat dem i Henric Schartaus förkunnelse.

Det var inte bara genom lärarna på seminariet, som det schartauska budskapet förkunnades. Också läroböckerna var bärare av denna västsvenska tradition. Kanske var det främst Fredrik Sandbergs lärobok i metodik, som var den förmedlande länken.

Sandbergs metodiska anvisningar var uppgjorda efter tyskt mönster och kännetecknades av omständlighet. Redan från första början inskräptes vikten av grundlighet i undervisningen. I den första övningen, avsedd att användas under barnens första skoldag, behandlades sakerna:

Vad har jag nu i handen? (En griffel.) Vad kan jag påstå om griffeln? Är han också en sak? Så sägen det då allesamman! (Griffeln är en sak.) Och vad är denna tavlan? (En sak.) Vad kunna vi således påstå om tavlan? (Tavlan är en sak.) Det går ju rätt bra! Men kan någon säga mig vad är kritan? (Kritan är en sak.)²⁾

Men snabbt kom man in på väsentligheter. I synnerhet lade Sandberg vikt vid att undervisningen i kristendom skulle bli fullödig. Anvisningarna för detta ämne upptog också hela den fjärde delen av Sandbergs arbete.

De viktigaste momenten i en kristendomslektion var enligt Sandbergs uppfattning 1) Berättandet, 2) Förklarandet och 3) Utfrågandet. De bibliska berättelserna borde inte läsas upp utan berättas utan bok

med ett ordval som så nära som möjligt anslöt sig till bibelns eget. Men självfallet måste alla svårare ord förklaras:

Härvid är dock som ovan sades, icke fråga varken om etymologiska eller dogmatiske undersökningar, utan blott om en så enkel framställning, att små barn verkligen kunna fatta den. T. ex. »allsmäktig» är den som kan göra allt vad han vill; ingen utan Gud kan göra detta; därför kallas Gud »allsmäktig». — Israeliterna »tågade», d. v. s. gingo, reste alla på en gång, ut ur etc. — Bibel betyder bok o. s. v.³⁾

Inte heller fick åskådlighetsmomentet försummas, även om den bibliska tavlorna hellre fick vara för få till antalet än för många. Det var, ansåg Sandberg, angeläget, att färgerna på tavlorna inte var »alltför bjärta och som man säger skrikande utan harmoniskt sammansmälta». ⁴⁾ Ingen tavla ur Nya Testamentet borde förekomma utan att Jesus vore huvudpersonen på tavlan. ⁵⁾

När läraren alltså återgivit berättelsen och förklarat vad eleverna inte förstätt, visat den bibliska tavlan och talat om den, kunde en lektion om hur Jesus stillade stormen få följande fortsatta utformning:

Jag har nu omtalat för Eder, kära barn, en ganska märkvärdig händelse, som inträffade under vår Frälsares levnad här på jorden. Jag sade, att Jesus en gång steg i ett skepp. Varföre steg Jesus i skeppet? (Jesus steg i skeppet för att fara över sjön Genesaret.) Vad gjorde hans lärjungar? (Hans lärjungar följde honom.) Vad inträffade, då Jesus och hans lärjungar kommo ut på havet? (Då Jesus och hans lärjungar kommo ut på havet, växte upp en stor storm.) Ja, och vågorna slogo över — vad? (Vågorna slogo över skeppet.) Vad gjorde emellertid Jesus? (Jesus sov.) Vad gjorde då lärjungarna? (Lärjungarna gingo till Jesus och väckte honom.) Vad sade de? (De sade: Herre, fräls oss, vi förgås.) Vad sade Jesus till dem? (Jesus sade till dem: J klentrogne, vi rädes J?) Och vad gjorde Jesus därefter? (Jesus stod upp och näpste vädret och havet.) Huru gick det då? (Det var stilla lugnt.) Huru blev folket till mods, när detta såg? (När folket detta såg, förundrade det sig.) Vad sade människorna? (Människorna sade: vad är denne för en, att vädret och havet äro honom lydiga.)⁶⁾

Då berättelsen på detta sätt utfrågats, ansåg Sandberg, att dess innehåll i allmänhet och detaljerna i synnerhet blev väl fästade i barnens minne. Efter utfrågningen kom 4) Återgivandet — barnen fick i uppgift att återberätta vad de hört — och 5) Tillämpandet, där läraren sökte vägleda barnen i tillämpningen av de religiösa sanningar, vilka den framställda berättelsen osökt givit vid handen. Lektionen avrundades så till sist med att huvudinnehållet sammanfattades i ett passande bibelspråk, som barnen fick inlära, och vars korta kraftiga och innehållsrika ord var avsedda att tala till barnens hjärta. ⁷⁾ Ty det var, ansåg Sandberg, på det sätt varpå den första religionsundervis-

³⁾ Sandberg, F., Småskolan: Bibliska berättelser och religiösa samtal, 20.

⁴⁾ A. a., 22.

⁵⁾ A. a., 21.

⁶⁾ A. a., 29.

⁷⁾ A. a., 38.

²⁾ Sandberg, F., Småskolan: Åskådnings-, Tanke- och Taleövningar, 15.

ningen meddelades, som det berodde, hur länge den inre heliga barnafriden bevarades.⁸⁾

VIII

John Chronsough hade alltså med heder bestått sin examen. Läraregärningen väntade. Den blev förlagd till Glimminge, hans gamla hemsoken.

Andra delen av Chronsoughs memoarer bär vittne om att vara en redan dödsmärkt mans verk. Kapitelindelningen, handlingen och åtskilliga detaljer — Bondeson lät exempelvis Chronsough tala om »min vän August Bondeson» — gör att man får ett svagare helhetsintryck av andra delen än av den första. Men ur detaljerna reser sig huvudpersonen lika mäktig, lika fullkomlig och ofelbar som i första delen. Skollärare John Chronsough var näst prosten den störste mannen i Glimminge socken.

Det är intressant att se, hur Bondeson i berättelsen om den nye läraren vävde in sina egna erfarenheter, samtidigt som han använde sig av material från annat håll. Prosten Stålboms karaktär hade han klar. Han var en av dessa präster, som förenade den stränga schartauanska kyrkokristendomen med ett livligt intresse för de naturvetenskapliga studierna. 1800-talets kulturhistoria blev rik på sådana gestalter. I Göteborg fanns Peter Wieselgren och i Karlstad C. A. Agardh. Och när prosten Stålbom lät John Chronsough hålla sitt föredrag »Om naturvetenskapernas nytta», så påminner man sig, att Biskop Björck en gång vid en skolinviqning i Gamlestaden i Göteborg höll ett anförande i vilket han underströk naturkännedomens ställning som »ett medel för människan att lägga jorden under sig och med tacksamhet använda dess gåfwor». Den innefattade »ett wetande, utan hwilket sinnet är mångfaldigt tillslutet för beskådande af Guds stora verk, en kunskap, hwars förwärfande skall hos människan höja intrycket af hwad Guds ord säger henne om hennes egen plats bland länkarne i tingens kedja». ¹⁾ Men genom J. E. Petersson vet man också, att det i memoarerna återgivna fragmentet av föredraget var ett ordagrant återgivande av det anförande, som August Bondeson själv höll i »Oratoriska föreningen Balder». ²⁾ — När memoarerna berättar, att Glim-

⁸⁾ A. a., 5.

¹⁾ Biskop Björcks föredrag trycktes som broschyr. Björck, G. D., Om folkskolans syftning och mål, 10.

²⁾ ASU, nr 54—55, 254.

minge skulle få en ny skola, erinras man om att det var under prosten Hagstedts tid som Vessige kyrkoherde, som socknen fick sin skolfråga definitivt löst. Och man förstår, att skildringen av böndernas obenägenhet att avstå från ens den uslaste grusbacke av sin jord till tomt för skolhusbygget, var tecknad direkt efter verkligheten.

Direkt efter verkligheten var också tecknad den oro, som Chronsoughs ömma moder kände, när hon skulle flytta från Krontorpet till det nyuppförda skolhuset:

Men hon hade aldrig kunnat tro, att det skulle vara så svårt att lämna sitt gamla hem.

Hon tänkte på och oroade sig över alla möjliga saker, ja, rena obetydligheter. Så t. ex. hur det skulle gå med hennes båda rosenbuskar, den röde och den vite, och det röda pionståndet i den lilla täppan framför »söderfönstret». ³⁾

Bondeson visste, hur hans egen mors ögon kunde lysa av oro. Och i ett brev, som mor Lisa Beata skrev till sin son sommaren 1876, känner man stämningen av sommar kring Fågelboet. Mor Lisa Beatas rosenbuskar blommade, och i den lilla täppan framför söderfönstret fanns sommarens hela fågring:

Winbär och krusbär äro nu Snat mogna hade Du bara komet och tagit mellander mädig medan de äro i sitt Bässte. på gården står törne Busskarne i full Bloma samt ett litet Blomster lan mitt för fönster rutan, och win Bärbusken står på hallft i fönstret mäd sina många blad och grenar. ⁴⁾

I en annan detalj i memoarernas andra del vävde Bondeson in en historia från sina uppsalaår.

En gång i början av 1880-talet var det våravslutning vid Fjellstedtska skolan. När skolans föreståndare, doktor Johannes Kerfstedt, vände sig till de utexaminerade för att ge dem några ord med på färden ut i livet, råkade uttrycket falla: »Och kom ihåg, gossar, att de rika flickorna vill gifta sig lika gärna som de fattiga!» ⁵⁾

Det är självfallet, att ett sådant yttrande inte kunde falla i glömska. Studenter av olika fakulteter förde det vidare. Och så kom det sig, att med. stud. August Bondeson fick höra det. I Bondesons bekantskapskrets fanns det flera fjellstedtare. Det är sannolikt, att det var någon av dem, som återgav »Kerfvens» yttrande. Bondeson hörde inte till dem som lät en god historia gå oförbättrad ifrån sig. Man kan vara övertygad om att han kom ihåg uttrycket för att använda det vid lämpligt tillfälle. 1904 kunde minnesgoda uppsalastudenter erinra sig episoden, när de läste den då nytkomna andra delen av memoarerna.

³⁾ Chronsough, II, 41.

⁴⁾ D. B. K., 30.

⁵⁾ Påpekandet om Johannes Kerfstedts yttrande har dragits fram i ett kåseri i G. H. T. 28/1 1947, Kerfstedt, Bondeson och Filosofiska Ferdinand, signerat Carl Johansson Stålbom, prostson.

Där lät August Bondeson Chronsough berätta om hur det gick till, när prosten Stålbom rådde honom att taga sig en hustru:

»Men», sade han, »en fin fru är väl ändå ej det egentliga önskemålet, när det gäller att skaffa sig en hjälp i huset.

För min del så tycker jag, att Chronsough borde taga sig en utav »landsens döttrar».

Här finns ju tillfälle att göra ett gott parti inom själva socknen.

Och det vill jag säga:

»Om det nu så är, att Chronsough skall gifta sig, så skall han komma ihåg, att de rika flickorna vilja lika gärna gifta sig som de fattiga.»⁶⁾

På ytterligare en punkt kan man peka på en iögonenfallande likhet mellan August Bondeson och John Chronsough. Det är i fråga om den litterära påverkan.

J. E. Petersson har i sin tidigare nämnda uppsats lyckats konstatera, att de i memoarerna inströdda poemen till stor del härrörde från August Bondesons egen ungdomsproduktion. Dikten till Halland finns i en anteckningsbok från åren 1869—1872. »Skaldesyn på Otterhällan» publicerades i »Hoppet. Litterär tidning för oratoriska föreningen af samma namn. N:o 26. Maj 1873». Petersson har också ansett sig kunna leda i bevis, att ett av de fyra manuskripten till Chronsoughs dikt »Hemmet» är från gymnasietiden. Det är tydligt, att den unge August Bondeson med förkärlek skrev poesi på just samma versmått som »Hemmet» är diktad på. Av hans diktsamling från gymnasieåren framgår detta med all önskvärd tydlighet.⁷⁾

IX

John Chronsough fick gå ensam och oförstådd genom livet. Han fick varken Hallings Anna eller Fläbbens Nilla på Boarp. Kanske kan man jämföra honom med hans skapare, som en gång på tal om giftermål menade:

Varför jag inte gift mig? — Den jag ville ha, kunde jag inte få. Den jag inte ville ha, kunde jag kanske fått.¹⁾

Chronsoughs memoarer blev aldrig avslutade. Liksom skalbaggen skulle de söndefalla i caput, thorax och abdomen. Caput och thorax kom ut. Abdomen hann Bondeson aldrig fullborda.

De sista åren av Chronsoughs liv skulle inte ha fört honom till några mera framstående positioner i samhället. Han skulle inte ha

⁶⁾ Chronsough, II, 47.

⁷⁾ ÅSU, nr 54—55, 254.

¹⁾ D. B. K., 74.

blivit överlärare. Han skulle ha skrivit protokollen över sockenstämmornas sammanträden, men han skulle aldrig ha fått inflytande på beslutet. Han skulle ha skrivit ut riksdagsmotioner men aldrig själv ha blivit riksdagsman. Han skulle ha deltagit i ett skolmöte i Göteborg och lyssnat till F. F. Carlssons högtidstal. Och slutligen skulle han ha fått resa till Nääs för att gå igenom en slöjdkurs.

J. E. Petersson, som i sin uppsats omsorgsfullt återgivit fragmenten och utkastet till memoarernas tredje del, har meddelat, att med berättelsen om besöket på Nääs, skulle memoarerna sluta. Av all välfägnaden vid avskedssamkvämet skulle Chronsough ådra sig en magsjukdom, som skulle ända hans liv. I liktalet skulle prästen säga, att Chronsough fick gå bort, därför att han var för stor för denna världen.²⁾

Denna prostens Stålboms uppfattning om John Chronsough delades av en av bokens anmälare, professor Karl Warburg. När memoarernas första del hade kommit ut, anmälde han arbetet i Göteborgs Handelstidning. Han slutade sin artikel med orden:

Det är en verkligt »klassisk» skepnad, som Bondesons penna här skildrat, och för kommande tider skall herr John Chronsough stå såsom en dräplig och visserligen icke ovanlig typ från sekelskiftet, återgiven med överlägsen säkerhet och välgörande humor.³⁾

Otto Salomon, Nääs dåvarande föreståndare, var knappast medveten om Bondesons planer på att låta Chronsough gå igenom Nääs. Han hade sålunda ingen personlig anledning att ta upp debatten. Men han tog i alla fall illa vid sig. I ett inlägg polemiserade han mot Warburgs åsikter. Han ansåg sig äga tillräckliga erfarenheter för att kunna konstatera, att Chronsough inte var typen, inte ens en typ, utan allt annat än typisk för den svenska folkskollärarekåren. Vad Karl Warburg i sin anmälan tagit fasta på, var

ett mäktigt lyckligt grepp författaren gjort, då han tagit till motiv för novellistisk skildring en självbelåten skollärartyp, svällande av stolthet över sin seminaristbildning.

Otto Salomon däremot menade, att sekelskiftets folkskollärare inte var så stolta över sina kunskaper, att han föraktade fortbildningskurser och vidare studier.⁴⁾

Meningsutbytet i Handelstidningens spalter avbröts snabbt. Ett inlägg gjordes, efter vilket inte mycket fanns att tillägga. Det var Chronsoughs ömma moder som tog bladet från munnen:

²⁾ ASU, nr 54—55, 246—249.

³⁾ G. H. T., 16/11 1897.

⁴⁾ G. H. T., 23/11 1897.

Herr Bondeson dockter

Vad är dätt som Jag hörer och läser igönom Tidningerna om den nya vackra Boken som minn sån Chronsough har satt upp och som här bondeSån har jort sek omak att ge utt att dån ente är bra å rektig skrifver denne här Salomon som min Sån Chronsough ändå talte så väl om och berömmde så orimmelit möcke når han kom däruppifrå Näset å hadde lært seg å jöra så mycke nöttit både Grytesker å Salltläder å Kakaspader och så mycke annt som är så nöttit och bra att ha oköpanes i ett Hus för rakt ingenting å som en förr feck betala Tusentals kroner för i lanndet tell gamla orrkeslösa gubba sådana som Fattigjonnen Anders i Hålan hät i Glimminge å Jonas på Barjett i Kröpplinge å som folkk själlf kan göra så nionga di well bara de vellå kann å sleppa å häfva sina penga i hallsen på fattison för och min sån Chronsough lærde ut konsten här i socknen för dett var Soknen som kosta på hanom denna resan så att alle små Gässar i hela socknen kunde jöra kakespadar både i Skolen å hemma så di finge fult utaf kakespada i vart endaste hus både stora å små så att de kunne hatt kakespadar tell å sällja om där någon hadde villat köpa och små träskeder å sallteläder mäd omm någon hadde villat så att Ja säger bestämt om vi har förarjat Saleman med dånna Boken så får härr Bondesån jenast ha dom som har tröckt bocken tell å skecka tebaka så många sådana böcker som finns för då vill Jag håller att di skeckar dem tell Näset och låtter härr Salomonn kassta dom i en brinnane ungn å bränna up dem än de skall vara tell någon förarrgeljse varken för Salemon åller någon annan som min son Chronsough hadde en sådden stor pespäckt förför då får min Sån Chronsough håller va utan Grafstenen och Jag själf ligga utan jarnstacket håller än hansa bock är till någon förarrgelse å så mycke är dätt mä dett så att ja lämnar inte ut en enda af min Son Chronsoughs böcker som han har skrefvet i tell Docktaren mer innan Jag har fått skeckat dom till Salemon och han har fått sett dem och læst dom och sakt att di är bra som han well ha dem för min sån Chronsough har skrefvet en hel hoper i böckerna å en hel hoper bref tell meg om Näs å talat om hure härlitt de hadde det där och hur möcke de jorde där både gryteskeder och salltekar å kakespadar å så möcke annat nöttit som kan behöfvas i ett fattit hem å i ett rikt mäd för rässten och som de sen skall ha skolebarnen tell att jöra så de inte får tid tell å gå fåfånga och læra mycke ont på lekstuger å annan dållihet fast en kann nåka därtell att de bråtar ner förskräckelit på gollfvet med sin träbråte men dett går ann att sopa ut bara dätt är nötta så att säger Salemon vi får inte ge ut mer af min Sån Chronsoughs skrefna böcker så sjer dätt ente håller dett låfvar Ja anten BondeSån vell åller ente vell för dätt är ändå ingen annan än Jag som bestemmer dån Saken för rässtenån Jag för dett är Jag som har årligen arft dem efter min sån Chronsough och då kan di ligga för Jag kan inte tålla att någon är arrij på min afledne son och skäller på min Sån Chronsoughs böcker å dätta kan han visa för Tidningerna och sætta in mäd om han vell så folk får se hva Ja täncker om detta hærna å hure Jag vell ha dät

Krontorpet den 26 Novämber

högackningsfult
Lena Jönsdotter

P. S.

Skaffa genast igån alla de tröckte Böckerna om min Sån Chronsough å skecka dem tell Salemonn på Näset så han får læsa dom så fort som möjjelit ske kann och säga ifrå vad han vell vi skall jöra mäd dom.⁵⁾

Efter detta hade inte Otto Salomon mycket att komma med. Hans svar i Handelstidningen några dagar senare liknade närmast en reträtt, även om han än i sak vidhöll sin uppfattning:

⁵⁾ G. H. T., 27/11 1897; D. B. K., 157 ff.

Till enkan Lena Jönsdotter, Krontorpet,

Glimminge, Halland.

Kära Mor!

Av brevet till d:r Bondeson ser jag med ledsnad, att till och med en så klok kvinna, som mor Lena, missförstått vad jag skrivit om John Chronsoughs bok. Det var visst inte min mening att vilja klandra boken själv, ty den tyckte jag var särdeles bra hopsatt och just sådan som man kunde väntat av en person med Chronsoughs begåvning, men däremot kunde jag inte riktigt gilla, vad man skrev i tidningen, att det nu vid slutet av detta århundrade (sekel betyder århundrade) skulle finnas gott om skollärare, som likna Er förträfflige son; men det håller nog mor Lena med mig om, att maken till honom blir inte lätt att uppleta i levande livet, letade man än Sveriges land och rike omkring. Det har jag sagt och det står jag för. Stor tack för det förtroende Mor Lena will hava till mig, både vad beträffar de böcker, som redan äro tryckta, och de som skola tryckas, men jag kan inte åtaga mig den saken, ty varken jag eller någon annan skulle kunna sköta om de böckerna bättre än just d:r Bondeson, som så väl kände den nu hädanfarne Chronsough.

Näas 29 Nov. 1897.

Med all aktning
vänligen
Otto Salomon ⁶⁾

J. E. Petersson, som i sin uppsats skildrat de olika faserna av polemiken, har ansett sig kunna konstatera, att Salomons kritik måhända träffade hårdare än vad som varit avsett. Bondesons mening var — i varje fall om man får döma av anteckningarna — att göra tredje delens avsnitt om Näas till en vass satir också mot den undervisning, som bedrevs vid Otto Salomons slöjdseminarium.

X

Det torde av det föregående ha framgått, varifrån Bondeson hämtade sina uppslag, när han skapade bilden av skollärare John Chronsough. Det är också otvivelaktigt, att åtskilligt av livsbildens och den verkliga memoarens pålitliga lyrik kom med i skildringen. Det torde vara tydligt, att det aldrig har funnits någon seminarist med namnet Chronsough; inte heller har det funnits någon som under annat namn stått modell till Bondesons folkskollärare. Att typen som sådan är gjord efter levande modell går väl däremot knappast att förneka. Men det var från en rad olika personer, som Bondeson hämtade de olika karaktärsdragen till sin skolmästare.

Det var dock inte som någon dålig människa, som Bondeson framställde sin hjälte. Tvärtom, Chronsough var en god, pietetsfull, rätt-sinnig och välvillig människa, om han än blev inkarnationen av det

⁶⁾ G. H. T., 1/12 1897.

slätstrukna, det färglösa och humorfria. Hans svagheter och brister var till stor del följer av den uppfostran, som han blev föremål för. Vid just det seminarium där Chronsough var elev, drevs ett undervisningssystem med en rent av mekanisk iträttning av kunskaper. I denna, all självständighet förkvävande undervisning, som fordrade slaviskt eftersägande, trivdes Chronsough bara alltför väl. Ständigt tog han sig själv på allvar. Aldrig kunde han ett ögonblick se på sig själv med glimten i ögat. Det var det som var hans stora fel.

Man kan givetvis fråga, om Bondeson slog rätt, när han förlöjlade Chronsough. Kanske var det orättvist att döma just folkskollärarekåren. Andra samhällsklasser kunde ju också komma i fråga. I Otto Salomons tidningsartiklar framförde han som sin åsikt, att den gudomliga självbelåtenheten och den orubbliga egenkärleken fanns mindre hos de seminarieutbildade än hos exempelvis de universitetsbildade.¹⁾

I denna fråga står åsikt mot åsikt. Karl Warburg framförde som sin mening, att Otto Salomon inte hade rätt att å hela folkskollärarekårens vägnar känna sig sårad, även om Bondesons satir passerat in på förhållandena.²⁾ Själv framlade August Bondeson sina tankar i ett brev till Albert Bonnier. När denne läst manuskriptet till första delen, hade han blivit orolig och tvekade inför utgivningen. Men August Bondeson förklarade sitt uppsåt med boken. Det hade, skrev han, aldrig varit hans mening att teckna ett elakt porträtt av en särskild klass eller yrkeskategori. Vad han ville skildra var endast »halvbildningens suffisance».³⁾ I liktalet över Chronsough i den planerade tredje delen lät han också prästen karakterisera honom med orden: »Aliquid in omnibus, nihil in toto».⁴⁾

Med dessa ord gav August Bondeson själv nyckeln till sitt verk. Utan att ha sett brevet eller liktalet kom Olle Holmberg till samma resultat i sin essay. Ur den moderna litteraturen drog Holmberg fram exempel på att den chronsoughiska andan inte är något för folkskollärarkåren speciellt utmärkande. Den finns inom alla yrken och stånd.⁵⁾ Och om man med Nils Hasselskog kan säga, att Grönköping ligger överallt, kan man kanske också våga det påståendet, att det finns något av John Chronsough i varje människa.

1) G. H. T., 23/11 1897.

2) G. H. T., 23/11 1897 i svar till Salomon.

3) G. H. T., B, 10/4 1940.

4) ÅSU, nr 54—55, 259.

5) Holmberg, a. a., 202.

Källor och litteratur.

I. Otryckt material:

Göteborgs Landsarkiv (GLA):

Göteborgs Domkapitels handlingar 1847—1869.

Göteborgs Stadsbibliotek (GSB):

Anteckningar i Christendom efter Stadskommenistern M. Hallén Tillhöriga Oscar Fredrik Böhgren År 1869.

Vessige församlingsarkiv, Vessigebro:

Vessige församlings husförhörslängder 1862—1870.

Hos framlidne tillsynsläraren C. A. Nilssons maka, Göteborg.

Anteckningar i pedagogik efter rektor Leffler.

Anteckningar i matematik efter adjunkt Petersson.

Meddelanden, lämnade i brev från eller vid personliga samtal med följande personer:

Framlidne biskop C. E. D. Block, Göteborg.

Komminister Theodor Freeman, Göteborg.

F. rederitjänsteman Eskil Freeman, Göteborg.

F. folkskolläraren Anders Hansson, Göteborg.

Kyrkoherde John Ivarsson, Vessigebro.

Framlidne tillsynsläraren C. A. Nilsson, Göteborg.

Lantbrukaren Albin Olsson, Fjärås.

II. Officiellt tryck:

Svensk författningssamling 1842, 1862.

Handlingar rörande prestmötet i Göteborg den 9, 10 och 11 juni 1903.

Göteborg 1904.

III. Bondesons egna arbeten:

August Bondesons samlade skrifter utgivna av Albert Sandklef. I, IV. Stockholm 1939—40. (cit.: S. Skr.)

Om min allra första bok.

Ur: När vi började. Ungdomsminnen af svenska författare utgifna af Sveriges författareförening. Stockholm 1902. (cit.: När vi började.)

Skollärare John Chronsoughs memoarer från uppväxstiden och seminarieåren till trycket befordrade af August Bondeson. Stockholm 1897. (cit.: Chronsough I.)

Skollärare John Chronsoughs memoarer. Ny följd: Från hans första läraretid. Till trycket befordrade af August Bondeson. Stockholm 1904. (cit.: Chronsough II.)

IV. Samtida skrifter, minnesanteckningar, m. m.

Björck, G. D., Om folkskolans syftning och mål samt hvad som till detta mål bör anses ledande. Tal vid invigningen af Folkskolans nya hus i Gamlestaden vid Göteborg den 30 Oktober 1859. Göteborg 1862.

Holmgren-Strömbom, Greta, Ur den blåmålade kistan om August Bondeson. Stockholm 1913. (cit.: D. B. K.)

Hågkomster från folkskola och folkundervisning. Skildringar av f. d. elever och lärare utgivna av B. Rud. Hall, I, II, IV, V.

- Årsböcker i svensk undervisningshistoria (cit.: ÅSU) 36, 38, 54—55, 65. Stockholm 1932—42.
- Minnesblad ur Göteborgs Latinläroverks historia 1865—1900. Göteborg 1917. (cit.: GLatinHist.)
- Pettersson, S. och Litzén, A. Rob. Göteborgs Stifts Herdaminne. Göteborg 1872.
- Sandberg, Fredrik, Småskolan. En handledning för dem, hvilka sysselsätta sig med den första barna-undervisningen i skolan. Stockholm 1869. (cit.: Småskolan.)
- Seminarieminnen för ÅSU insamlade av B. Rud. Hall och Arv. Liander. ÅSU 47—48. Stockholm 1936.
- Skarstedt, C. W., Göteborgs Stifts Herdaminne. Ny upplaga. Utgiven av Knut Norborg under medverkan av Sigvard Öhrvall. Göteborg 1948.
- Välönskingsord till utexaminerade eleverna uti Göteborgs folkskollärarseminarium, på examensdagen den 21 november 1846. Göteborg 1847. (cit.: Välönskingsord.)
- Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning 1846. 1897.

V. Bearbetningar.

- Historia, Svenska Folkskolans, under redaktion av Viktor Fredriksson. II. Det svenska folkundervisningsväsendet 1809—1860 av Klas Aquilonius. Stockholm 1942. (cit.: SFHist II.)
- Holmberg, Olle, Litterärt. Stockholm 1924.
- Jacobsson, J., August Bondeson. Tecknad för folket. Falkenberg 1915.
- Mjöberg, Josua, Viktor Rydbergs Vapensmeden, — människor och tankar. Lund 1920.
- Ohlander, J., Göteborgs folkskoleväsen i gamla dagar och i våra. Göteborg 1923.
- Olsson, Nils Ludvig, Skolmästaren. Göteborg 1938.
- (Stålbom, Carl Johansson) Kerfstedt, Bondeson och Filosofiska Ferdinand. G. H. T. 28/1 1947.

Till Chronschoughgestaltens genesis

Ett diskussionsinlägg

Av

ALBERT WIBERG

I den diskussion, som uppstod efter utgivningen av Aug. Bondesons satir »Skollärare John Chronsoughs memoarer. Från uppväxstiden och seminarieåren», framhöll Otto Salomon med skärpa, att självbelåtenhet och orubblig egenkärlek oftast fanns i mindre grad hos den seminarieutbildade läraren än hos den universitetsutbildade och att det därför varit ett olyckligt grepp av förf. att låta satiren gå ut just över folkskollärarekåren. I ett brev till utgivaren Albert Bonnier betonade också Bondeson själv, att det aldrig varit hans mening att satiriserat över en särskild klass eller ett särskilt yrke utan att han blott velat teckna »halvbildningens suffisance» i samhällslivet, varhelst den påträffades.

Om bokens förutsättning verkligen var denna — och intet skäl finns att i det avseendet tvivla på Bondesons ord — frågar man sig, varför det just var en folkskollärare som fick stå som modell till Chronsough. I sin egen kår skulle Bondeson ha kunnat finna ganska många »ofelbara», som passat lika bra. Den förnämsta orsaken var helt säkert, att han så utomordentligt väl kände till de abderistiska förhållandena vid Göteborgs folkskoleseminarium — en sådan undervisning och fostran måste få sådana resultat som följd — samt att folkskollärarna alltifrån utfärdandet av 1842 års folkskolestadga ständigt utsatts för en frän kritik av olika bevekelsegrunder.

Den första lärargenerationen efter 1842 hade en mycket kort och därför mycket begränsad utbildning. Motståndet mot folkskolan var starkt hos prästerskap och bönder, och de sågo med stor misstänksamhet på de nya ståndspersonerna. Dessa bestodo ofta av begåvat folk, landsbygdens elit, som gripit detta tillfälle att få studera, och de läto därför icke alltid sitt ljus stå under »ena skäpp». De blevo som följd härav ofta, när strid uppkom med bönderna eller prästerna, erinrade om sin obetydliga utbildning och ringa bildning. Talrika inlägg i tidningarna vittna därom. Odesdiger blev i detta sammanhang Thorsten Rudenschölds verksamhet och inställning, därför att nu också stora grupper av adeln, som tidigare ställt sig positivt till folkskolan och dess lärare, sällade sig till dem, som poängterade folkskollärarnas »halvbildning». I Rudenschölds skolsystem fanns ingen plats för folkskollärare i egentlig mening och förstucktet och öppet propagerade han för deras avskaffande. Folkskollärarna satte sig givetvis till motvärn mot folkskolegrevens anhängare och gendrev de ibland vettlösa beskyllningarna, och i stridens hetta yttrades många överord.

Som ett exempel på hur agitationen mot folkskollärarna bedrevs och vilka överdrivna former den — ibland av personlig hämnd — kunde

ta, kan anföras en insändare i *Carlskrona Weckoblad* (nr 59 onsd. 24/7 1844), där ett föregivet brev av en folkskollärare avtryckes under rubriken *En Skolelärares stilistiska förmåga*. Brevet lyder:

min kära och goda Herr G. B.

Jag får ödmjukast anhålla att Bror uttråtar Ett ärende Neml. Jag afsände Ett Bref till Herr G S orderat och Ingehålde 2:ne handlingar såssom Resolationer hwilket från mig sändes i Dag fjortondager men Ej Något Bref Atterkommet torde hända att Der fins Ej Någon som har det Namnet men war för mig uppgifwet att der war En som omskrifwet som skulle wara så Dugtig karl till att handlingar Expenera men Dät kan Jag Ej-tro Emedan Jag Ej handlingarne återfåt, Jag får nu bedja herr Tit. att han söker upp minne handlingar att de blifwa till mig ställde antingen från Tit. B . . . Eller från S . . . hwilken dera som helst som wil gifwa mig swar och förbinda sig troget uträtta alla minna handlingar som Jag får sända hwarje Påstdag Emedan Jag är En mycket Lärd karl att föra saker wid Hofrätt som andra Rätter och Ej har warit her Längre boende Enn sedan den 1 maji Detta är kom ifrån Lond Der Jag har taget Exammel till sokne Skollärare och sångare nu köpt Egendom i J . . . M . . . soken och är karl med Egendom och kontanter minst 3000 Rdr Bco och skall wist Ej B . . . hafwa bättre karl att antaga handlingar ätt än underteknad När Jag får Swar åter så skall Jag minst göra Tit. B . . . Sjelf för beswäret Jag är Obekant i Carlskrona änn men Jag Skall wäl blifwa känd Efter hand för En god karl Swar ber Jag om åter Nästa tisdag om säkerhet wem Jag Skall sända till wenligt och wenskaps fult teknat. J . . . och T . . . den 2:dra Jullii 1844.

J . . . J
Skollelarare.

Medan dylika insändare på grund av sina överdrifter knappast vålade lärarna så stort avbräck, var det betänkligare med en annan typ, som dök upp i tidningarna under Rudenschöldsstridens dagar. Vad som där angripes är lärarnas bristande kultur över huvud taget, omvitnad av stafvel, bristande uttrycksförmåga, felaktig användning av främmande ord etc. Dessa inlägg förråda en omiskännlig släktskap med en del av de brev, som finnas återgivna av Bondeson i Chronschoughs memoarer, ehuru de icke ha dessas måttfullhet och konsekvens och dräpande kraft.¹⁾ Såsom exempel på dylika mot lärarna riktade satirer i tidningspressen kan man ta en insändare i *Upsala-Biet* (nr 69, onsd. 27/8 1856), där under rubriken *Strögods återges* ett föregivet brev från en examinerad folkskollärare till hans broder, »en bondeson, för hvilken den lärde herrn vill låta sitt ljus lysa». Brevet lyder:

H-sand ut supra

Bessta Broder Ingemar.

I Anledning af didt ofvannemda skrifvelse för vilket Jag på grund af en Mång-årig konsideration d. v. s. sammanvarelse är dig mycken tacksamhet skyllidig, får jag

¹⁾ Se t. ex. Chronschoughs memoarer, 1:a uppl. Stockholm 1897, sid. 200 ff. (brev från Chronschough), sid. 204 ff. (brev från Tegnér), sid. 255 (brev från Chronschough), sid. 259 ff. (brevväxling mellan John Chr. och Emelie), samt sid. 292 ff. (brev från J. A. Wallin).

genom utdunstandet af mina tankar åstadkomma på min penna till ett rörigt element för att genom ett mekaniskt mysterium gifwa dig tillkänna er mycketd konnstruerad hendelse d. v. s. märkvärdig jemte en hop andra nyheter dem jag ej så noga specificeras kan.

Jag måste vel äfven geometriskt demonstrera för dig d. v. s. underrätta dig om huru jag mär villkett är ganska bra och jag ser utaf ditt bref att du mär ganska bra, hwilket allt är ganska bra efter alla subjectiva omständigheter.

Det blir nu ej så långt tills jag är så god och Komer hem och hålls på men dessförinnan måste du vara God och lesa öfver Multiplikations-tabellerna ty ner Jag kommer hem må du beräda dig på recknelse, och vi skall då ha treflikt och med Sypresser triumphera Warandra.

Jag måste vel äfven kånstruera för dig d. v. s. observativt berätta Huru det går med Lesningen? uti vår anonyma d. v. s. fortrefliga skola, dermed går objektivt i anseende till skolans dimensioner men du må tro att det ej finnas alla som ha så godt hufvud och vi d. v. s. Jag får skratta d. v. s. för oss sjelfva ner de komma fram med sina skripptumer som inte är för rara ibland d. v. s. understundom, de får också skemmas När vi d. v. s. jag — komma fram med våra kompetenta d. v. s. ordentliga skrifter.

Du må tro att vi har ej så tråkitt her eller alla gånger på Skoletuiet i H. d. v. s. På min studerkammare ty om Onsdags och Lördags aftnarna kommer son till A—de och son till B—m och helsar på mig och vi hålla då ett sådant tummullt d. v. s. före och buller att de som bo under oss måste med Bäfvän och Förfärelse ropa Håll!

Du seger dig att du fått spaning på att jag brukar rumla om i H. J anledning deraf får jag degradera dig att geometriskt konstruera d. v. s. skrifva och ge mig svar villkett jag ventar med Konnsideratsjon d. v. s. högsta otålighet d. v. s. genast.

Skrif snart så skall jag gifwa dig ett mekaniskt mysterium igen och med Interfolianter säga dig huru saken egentligen förhåller sig.

Täcknar
D—g

P. S. Hanledning af ofvannemda rykten får jag degradera dig att undersöka huruvida det gifves Rot till upphofvet.

den Samme.

Det var visserligen icke blott folkskollärarna, som på detta sätt ut-sättas för hån för »halvbildningens suffisance». Det skedde längre fram, då folkskolans undervisning börjat avsätta påtagbara frukter bland allmänheten, också med andra yrkeskategorier. Blott ett exempel härpå skall anföras. I en skånsk tidning var sommaren 1872 införd en insändare, som under rubriken *Pekoral återgavs* i den i västra Sverige och även i Göteborg mycket spridda *Tidning för Wenersborgs stad och län* (nr 55 fred. 12/7 1872). Insändaren, som hade formen av ett brev från en ung man från Kristianstadstrakten men för tillfället vistades i Göteborg, kan mycket väl ha uppmärksamats och lästs av Bondeson. Brevet lyder:

Mina kära föräldrar!

Nu sedan jag kommit hit till G:borg, vill jag för eder remplicera denna för mig inliberala effekt att min principal herr Läns Wachtmästaren H. H. med döden apploderade sin jordiska bana, uti den contuära åldern af 37 år 4 månader 15 dagar, djupt sörjd och saknad af mig jemte maka och 3 minderåriga barn, hwilket tillkännagifwande jemte min ansökan om ny tjenst kommer uti tidningarne införas och de-

koreras, hwilket jag tror skall göra effekt. — Min ställning i samhällslifwet är systematisk, ty när man lefwer bland bildade menniskor måste man visa sig förnäm och tala och svara som herrskap. Ack om ni nu finge se mig, huru förändrad jag är i bildning och sätt, ty om söndagarne kläder jag mig grann, med handskar, käpp och cigarr i munnen, beger mig derefter till Trädgårdsföreningens park, der de granna mamseller paradwis tournera neutralitetens frigångar emot en afgift af 5 sk. som ej kan kallas för dyr, — åker derefter karusell och om aftonen möjligtwis formera en teaterpjäs för 18 sk., men ni som bo på landet äro bönder, (jag skämnes när jag eftertänker, att vara så simpel född som af bönder) weta naturligtwis ej hwad en teaterpjäs will säga, detta will jag i korthet redogöra. En teaterpjäs will säga ett högt stenhus, hwilket mot himlen höjer sig i 4 våningar, der den wackraste musik låter höra sig, och der skedda och kommande ting gifwa sig till känna, — ja, man blir så bildad och förändrad i smak efter en sådan pjäs, att känslan försmälter uti himmels lycksalighet. — Äfwen will jag berätta att jag har fästmö uti en mamsell Hulda B., den mest kurtisanta warelse jag känner, hon kläder sig i hatt, handskar och flor för ansigtet och gör mig alltid det gladaste tidsfördrif — ack om ni finge se henne, hon är den klaraste och snyggaste mamsell här i G:borg, och hon kommer att i ewigt göra mig lycklig både här och i ewigheten. — Mina öfriga nöjen tournera med stadswimlet i förening med min kredit, ty jag är bror och wän med hrr skomakaremästare och dito skräddare, hwilket gör att jag alltid kan vara gentil och aldrig behöfwa undwara några nöjen af hwad slag och beskaffenhet de vara må. — Jag will härmed anmoda mor att tillsäga Anna i Storgården det hon ej behöfwer tänka på mig mera, ty nu kan det vara slut, jag behöfwer ej nu som herre behöfwa bry mig om en bondtös, när jag har en mamsell till fästmö, derfore säg henne, det är alldeles slut och jag bryr mig icke mera om henne.

Som i detta mitt bref förekommer mycket lefwande språk, wore det bäst att ni talte med pastor P. att han på swenska språket öfwersatte de utländska orden, ty wanan att umgås med herrskap och bildadt folk gör att jag gerna will bortglömma vårt utfattiga swenska språk, som numera är alldeles urmodigt och behöfwer omställas på förbättrade grunder.

Mina 3 skjortor som jag hithade, hafwa gått i sönder eller blifwit malproprierade hwarfore de behöfwa lagas eller sjösteras, hwilket ni kan med bud ombesörja och derefter hit återsända, då jag alltid blir förbindlig.

När ni skrifwer bref till mig skall det stå på utanskriften Sekreteraren Högädle Herr L. S. G:borg, skrif ej ut Lars utan blott L. S. ty det är bara bönder som man skrifwer ut förnamnet till, kom för all del ihåg detta, ty annars kommer jag att skämmas och sådant undwikes alltid i G:borg.

Min fästmö wille jag gerna wisa eder, men som hon är af herrskap och ni är bara bönder så skämnes jag att omtala för henne detta, möjligen när vi bli gifwa, kan jag kanske beqwäma mig dertill, om ni så ästunda och då skall jag föreskrifwa eder huru ni bör bära er åt på det hon ej måtte få afsmak för mig.

tecknar eder son.»

Sammanfattande kan sägas, att tidningspressen alltifrån folkskolestadgans tillkomst på 1840-talet innehållit talrika satirer över folkskolans lärare, vilka ofta anklagas just för sådana egenskaper, som återfinnas hos Bondesons Chronschough. Liknande satirer i fråga om andra yrkeskategorier förekomma även men betydligt sparsammare. Det förefaller därför sannolikt, att Bondeson vid valet av modell för sin Chronschough fastnat för en folkskollärare, emedan han påverkats av de talrika i pressen förekommande satirerna över just folkskolans lärare. Huruvida satirerna voro mera befogade i fråga om dessa yrkesmän än i fråga om andra, det är en annan fråga som får tas upp i vidare sammanhang.

Personförteckning

	Sid.		Sid.
Agardh, C. A.	78	Fläbbens Nilla	80
Abrahamsson, August	8	Franzén, F. M.	72
Alexander II	67	Fredrik Wilhelm IV	67
Anders i Hålan	82	Fredriksson, Viktor	86
Andersson, Ada	9	Freeman, A. F.	58, 71
Andersson, Emili	9	Freeman, Eskil	58, 85
Anna i Storgården	92	Freeman, Lars	1, 3, 53
Aquilonius, Klas	86	Freeman, Theodor	58, 85
Arends, Leopold A. F.	9	Fägersten	72
Arrhenius, Johan	75		
August i Fågelboet	64, 68	Gunnarsson, Peter	62
Axelsson, Ruth	9	Gustaf IV Adolf	51
Baeckström, Hertha	9	Hagstedt, Carl Edvard	56, 60—61, 64—66, 69, 70
Belfrage, Ida	9	Hagstedt, Lars	55
Berggren, Ingeborg	9	Hall, B. Rud.	1, 62, 85—86
Berwald, J. F.	57	Hallén, Märten	73—75, 85
Björck, G. D.	73, 78, 85	Hallin, Anders	72
Block, C. E. D.	75, 85	Halling, Anna	59, 63, 64, 80
Bodin, Elin	9	Hansson, Anders	71, 85
Bohgren, Oscar Fredr.	85	Hansson, Hildur	9
Bondeson, August	56—59, 61—72, 74, 75, 78—86, 89—92	Hasselskog, Nils	84
Bondeson, Lisa Beata	68, 79	Heurlin, rektor	72
Bonnier, Albert	84, 89	Holmberg, Olle ..	63, 64, 66, 68, 84, 86
		Holmgren-Strömbom, Greta	63, 85
Carl XII	51	Hulthén, Albert	71
Carl Johan	55		
Carlson, F. F.	81	Ivarsson, John	65, 85
Carlsson, Beda	9		
Carlsson, Jenny	64	Jacobsson, John	65, 86
Chronschough, John	3, 7, 53, 56, 57, 61—69, 71—76, 78—85, 89, 90, 92	Johanna på Liatorpet	68
Chronvall	72	Johannes på Krontorpet ..	63, 64, 66, 68, 69, 70, 72
		Johansson, Brita	9
Dahm, O. E. L.	75	Johansson, Mathilda	9
Drysius, Jonas	74	Jon i Slätthult	58
		Jonas på Berget	82
Edgren, F. E.	71	Jonsén, Elin	9
Fahnehjelm, Helga	8, 10	Kerfstedt, Johannes	79, 86
Fehrlbom, skollärare	63	Kjerrulf, Martin	60

	Sid.		Sid.
Kleberg, Klas	69	Pettersson, Lars Petter	72, 85
Kumlander, Ingeborg	1, 3, 5, 9, 11	Pettersson, S.	55, 56, 86
		Psilander, G. E.	60
Leffler, August	71, 73, 85	Rudenschöld, Thorsten	89, 90
Leffler, Vendela	9	Rydberg, Ellen	9
Lena Jönsdotter	63, 68, 82, 83	Rydberg, Viktor	74, 76, 86
Liander, Arvid	86		
Lind, J.	71	Salomon, Otto	3, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 81—84, 89
Lindblom, J. A.	65, 69	Sandberg, Fredrik	76, 77, 86
Litzén, A. Rob.	55, 56, 86	Sandklef, Albert	85
Lovisa kyrkvärdsdotter	63	Schartau, Henrik	68, 69, 76, 86
Lundgren, Johan Fredrik	56, 57	Schough	72
Lundin, Hulda	8	Skarstedt, C. W.	56, 60, 86
Lundstedt, C. P.	73	Skoog, Dagmar	9
Lundström, fröken	18	Smith, miss	26
Luther, Martin	64, 66	Stålbom, Carl Johan ..	59—61, 65, 68—70, 78, 79, 81, 86
Mjöberg, Josua	74, 86	Sundberg, A. N.	74
Nilla, Flåbbens	80	Svebilius, Olof	64
Nilsson, C. A.	72, 73, 75, 85	Svenborg, Nils Petter	58, 59, 64
Norborg, Knut	86	Tegnér, Anders	70, 72, 90
Nordenfeldt, Maria	8	Tegnér, Esaias	72
Nordenskiöld, E. A.	21	Tideman, Jenny	9
Nygren, J. A.	58	Törnell, Lotten	9
Ohlander, J.	55, 56, 86	Voltaire, F. M. A. de	42
Olsson, Albin	56, 85	Wahlberg, lärare	66
Olsson, Nils Ludvig	64, 72, 86	Wallin, J. A.	90
Olsson, Sigrid	9	Warburg, Karl	81, 84
Oscar, prins	56	Wettergren, firma	57
Persson, Hans	56	Wiberg, Albert	1, 11, 87
Persson, Johannes	70, 72	Wieselgren, Peter	78
Pestalozzi, J. H.	7, 10, 35, 43, 49		
Petersson, Anna	9	Aberg, Lars	60
Petersson, Beda	9	Öhrvall, Sigvard	86
Pettersson, Carl Ludvig	70		
Pettersson, Hildegard	9		
Pettersson, J. E. ..	62, 63, 78, 80, 81, 83		
Pettersson, J. V.	73		

Innehåll

	Sid.
Förord	3
Otto Salomon: Föreläsningar i allmän pedagogik. Anteckningar av Ingeborg Kumlander	5
Inledning av Albert Wiberg	7
Första föreläsningen	12
Andra föreläsningen	15
Tredje föreläsningen	19
Fjärde föreläsningen	22
Femte föreläsningen	27
Sjätte föreläsningen	30
Sjunde föreläsningen	34
Ättonde föreläsningen	38
Nionde föreläsningen	42
Tionde föreläsningen	47
Lars Freeman: John Chronsough och verkligheten	53
Albert Wiberg: Till Chronsoughgestaltens genesis. Ett diskussionsinlägg ..	87
Personförteckning	93
Innehåll	95